

Bestendig, bedachtzaam, bedrijvig

**een twee-en-vijftig-jaarverslag
van het
Bedrijfschap Frisdranken en Waters
1950-2002**

Peter Zwaal

Rotterdam
Bedrijfschap Frisdranken en Waters
2002

Tekst: Drs. P. Zwaal, Rotterdam

Vertaling samenvatting: P. de Vlaam, Albion Vertalingen, Sliedrecht

Ontwerp: Wim Zaat, Moerkapelle

Druk: Drukkerij Giethoorn ten Brink B.V., Meppel

Uitgave:

Bedrijfschap Frisdranken en Waters / Commissie Frisdranken en Waters

Postbus 26155

3002 ED Rotterdam

telefoon: 010-4774033

fax: 010-4259025

e-mail: fris&waters@productschapdranken.nl

website: <http://www.productschapdranken.nl/fris&waters>

Aan de samenstelling van deze publicatie is de grootst mogelijke zorg besteed, doch geen aansprakelijkheid kan worden aanvaard voor eventuele onjuistheden. Tenzij anders vermeld zijn de illustraties in dit boek afkomstig uit het archief van de Stichting BBM, Rotterdam.

ISBN 90-74255-31-0

© 2002 Bedrijfschap Frisdranken en Waters

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden openbaar gemaakt en/of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Voorwoord / *P.P.F. van Stratum*

Een lange voorgeschiedenis (1950-1959)

Initiatief door BBM

Eerste ontwerp

Tweede ontwerp

Definitieve ontwerp

Naam van het bedrijf

Een weinig opvallend bestaan (1960-1978)

Voorzitter en secretaris

Bestuursleden

Ministeriële vertegenwoordigers en vergaderpraktijken

Geen gebruik van prijsverordenende bevoegdheid

Statiegeldverordening

Overige verordeningen

Bedrijfscommissie Frisdranken

Toekomstdiscussie

Het bedrijf onder Verwey

Een geleidelijke revitalisering (1979-2002)

Op gespannen voet met de rijksoverheid

Het korte voorzitterschap van Henk Koning

W. Snijder wordt voorzitter

Gemeenschappelijke Verklaring en Gedragscode Drankenverpakkingen

Gedragscode inzake PET-flessen

Convenant cadmium kratten

Betekenis van genoemde convenanten voor het bedrijf

Impulsen voor een nieuw elan

Nieuwe organisaties aan werkgeverszijde

Actieplan werknemersbelangen

Marktonderzoeken, voorlichtingscampagnes, statistieken

Kwaliteitszorg

Nieuwe bevoegdheden

Veranderende vergaderpraktijken

Convenant Verpakkingen I

Statiegeldverordeningen en uitvoeringsbesluiten

Convenant Verpakkingen II en de kwestie rond de eenmalige PET-flesjes

Naar een Productschap Dranken

Een nieuwe voorzitter en een nieuwe munteenheid

Summary

Lijst van afkortingen

Index

Noten

Voorwoord

In deze zogenaamd snelle tijden hoor je nogal eens de opmerking dat je vooral vooruit moet kijken, want de toekomst is het enige dat telt. Wat heb je aan (kennis van) het verleden, daar valt immers toch niks meer aan te veranderen? Dergelijke opmerkingen stemmen mij ietwat droef. Wij bestaan dankzij de inzet van hen die ons voorgingen. Hoewel de toekomst per definitie onvoorspelbaar is, leidt kennis van het verleden ontegenzeggelijk tot een beter begrip van het heden. Ik ben van mening dat een ‘opgerekt’ begrip van het heden kan bijdragen aan een meer gefundeerde gedachtenwisseling over de toekomst.

Dit is zeker van belang nu we weten dat de levenscyclus van het Bedrijfschap Frisdranken en Waters (BFW) bijna tot een afronding is gekomen. Ik prijs mij gelukkig met de wijsheid van mijn voorganger om een opdracht te geven tot het op schrift stellen van de ruim 40-jarige geschiedenis van het BFW. Tel ik daar nog de ontstaansgeschiedenis bij op, dan kan het BFW zelfs terugzien op meer dan een halve eeuw historie!

Welhaast als vanzelfsprekend is Drs. P. Zwaal gevraagd de geschiedschrijving op zich te nemen. Deze historicus heeft immers ruimschoots zijn sporen verdiend in een aantal bedrijfstakken die vallen onder ‘ons’ schap. De titel die Zwaal aandroeg voor dit boek – *Bestendig, bedachtzaam, bedrijvig* – drukt naar mijn gevoel perfect uit wat altijd de grondhouding is geweest van het BFW. In de ruim twee jaar dat ik nu voorzitter ben heb ik ondervonden hoe complex de materie is waarmee het schap te maken heeft en hoe bedachtzaam er in tal van kwesties moet worden geopereerd. Anderzijds heb ik gemerkt dat het schap door ingeschreven bedrijven vooral wordt aangesproken op concrete activiteiten. Bedrijvigheid is derhalve geboden! Bestendig moet mijns inziens begrepen worden als gericht op duurzame verhoudingen en doordrongen van het besef dat werkgevers en werknemers niet zonder elkaar kunnen.

Wie de tijd vindt om dit boek te lezen, zal bemerken dat het BFW in de loop der jaren is geconfronteerd met zeer uiteenlopende problemen. Het stemt tot vertrouwen dat steeds weer oplossingen werden gevonden die konden rekenen op een breed draagvlak. Als zodanig zet het boek uiteen hoe het veel geprezen en verguisde Nederlandse ‘poldermodel’ doorwerkte in frisdrankenindustrie, drankengroothandel, siropenindustrie en watercoolerbranche.

Dit boek markeert ook de start – of de doorstart zo U wilt – van de Commissie Frisdranken en Waters van het Productschap Dranken. Het is goed om ons als branchegenoten in een breder samenwerkingsverband bewust te zijn van onze eigen identiteit, al mag dat natuurlijk nimmer een constructieve dialoog met de overige commissies binnen het Productschap Dranken in de weg staan.

P.P.F. van Stratum, voorzitter
25 juni 2002

Hoofdstuk 1: Een lange voorgeschiedenis (1950-1959)

Initiatief door BBM

De *Wet op de Bedrijfsorganisatie* trad in werking op 14 februari 1950.¹ Ruim twee maanden later, op 20 april 1950, besloot de algemene ledenvergadering van de Algemene Nederlandse Bond van Bierhandelaren en Mineraalwaterfabrikanten (BBM) met overweldigende meerderheid de instelling te bevorderen van een bedrijfsschap voor de frisdrankenindustrie en drankengroothandel. Op de districtsvergaderingen welke aan de algemene ledenvergadering voorafgingen, was reeds uitvoerig over de wenselijkheid van een bedrijfsschap voor de frisdrankenindustrie en drankengroothandel gesproken.² De wens om tot een bedrijfsschap te komen leefde vooral onder de talrijke beoefenaren van het zogenaamde gemengde bedrijf: de kleine producenten van frisdranken die als nevenbedrijf de groothandel in bier en andere dranken uitoefenden. Velen konden zich nog scherp de moordende concurrentie uit de jaren dertig herinneren, toen het aantal mededingers alarmerend snel steeg terwijl kapitaalkrachtige nieuwkomers als de N.V. Nederlandsche Coca-Cola Maatschappij (1930) en N.V. Hero Conserven Breda (1933) een steeds groter deel van de markt naar zich toetrokken. Gebleken was toen dat een privaatrechtelijke brancheorganisatie als de BBM relatief machteloos stond ten opzichte van *outsiders* die zich welbewust niet wensten te conformeren aan uniforme leveringsvoorwaarden of een minimumprijs- en statiegeldregeling.³ Hoe gek het ook klinkt, in markteconomische zin had het merendeel van de BBM-leden heimwee naar de oorlogsjaren. Onder de publiekrechtelijke paraplu van de zogenaamde Woltersomse organisatie was de toetreding tot de bedrijfstak gereguleerd, waren alle bedrijven gehouden aan bepaalde prijzen, was er een wettelijke statiegeldregeling gekomen en had de distributie van suiker en andere schaarse grondstoffen een bevrozing van de concurrentieverhoudingen bewerkstelligd die tot eind 1948 aanhield.⁴ Hoewel de BBM daarna met noeste ijver een aantal kartelregelingen ontwierp die de vrije concurrentie in 'eerlijke' banen dienden te leiden, kwamen deze regelingen al snel onder vuur te liggen van het Ministerie van Economische Zaken, dat meende dat niet genoeg ruimte werd gelaten voor bedrijfseconomisch verantwoorde prijsconcurrentie.⁵ De instelling van een bedrijfsschap met prijsregelende bevoegdheid werd daarna door velen binnen de BBM gezien als de beste manier om tot een marktordening te geraken waarbij de gevreesde *shake out* van kleinbedrijven achterwege zou blijven. Een bijkomende overweging was dat een bedrijfsschap het publiekrechtelijke toezicht kon voortzetten op de regelingen inzake de toetreding tot de bedrijfstak. Anno 1950 werd het toezicht op de uitvoering van deze regelingen nog door Woltersomse organen (de zogenaamde Vakgroep Industrie van Koolzuurhoudende Alcoholvrije Dranken en de Ondervakgroep Groothandel in Bier, Mineraalwater, Gazeusedrank en Koolzuur) uitgeoefend, organen die binnen afzienbare tijd zouden moeten worden geliquideerd.⁶

Op 24 juli 1951 vond een eerste oriënterende bespreking plaats met de Organisatie-Commissie van de Sociaal-Economische Raad (SER) over het te vormen 'Bedrijfsschap BBM'. Daarbij was behalve BBM-secretaris C. (Kees) Rijks ook een vertegenwoordiger uit vakbondskringen aanwezig: dhr. J.M. (Jan) Nooij, algemeen secretaris van de Bedrijfsgroep Voedings- en Genotmiddelenindustrie van de Bedrijfsunie voor Fabriekmatige Bedrijven. Dit was een samenwerkingsverband van een drietal industriebonden van algemene, rooms-katholieke en protestants-christelijke signatuur. BBM-secretaris Rijks liet na afloop aan het BBM-bestuur weten dat naar zijn indruk "*de kans van slagen niet ongunstig geacht kon worden*".⁷ Rijks baseerde die indruk op het feit dat de pariteitskwestie bij de instelling van het bedrijfsschap geen rol speelde. Onder de pariteitskwestie werd verstaan dat werkgevers en werknemers in het te vormen bedrijfsschap gelijke zeggenschap dienden te hebben. Bij de tien aanvragen die de Organisatie-Commissie reeds in behandeling had genomen, waren van

werkgeverszijde telkens voorwaarden aan deze pariteit gesteld, voorwaarden evenwel die onmogelijk konden worden ingewilligd. De BBM was blijkbaar de eerste werkgeversorganisatie die de pariteit onvoorwaardelijk accepteerde.⁸ Tot ongenoegen van de BBM liet de Organisatie-Commissie na die eerste oriënterende bespreking zeker een jaar lang niets meer van zich horen omdat prioriteit werd gegeven aan de vorming van productschappen in de landbouw.⁹ Pas in het najaar van 1952 liet de Organisatie-Commissie aan de BBM weten dat een gedetailleerd ontwerp kon worden voorgelegd.

Eerste ontwerp

Daarop vervaardigde BBM-secretaris Rijks in nauw overleg met het BBM-hoofdbestuur een conceptversie van wat het zogenaamde instellingsbesluit moest gaan worden. Dit concept werd op 6 mei 1953 door het BBM-hoofdbestuur goedgekeurd. De bevoegdheden die door het 'Bedrijfschap voor de Bierhandel en de Mineraalwaterindustrie' werden gevraagd waren veelomvattend. Allereerst werd verordeningbevoegdheid in mededingingsaangelegenheden gevraagd. Hieronder moest vooral het regelen van de prijzen van frisdranken worden verstaan. Omdat dit echter niet met zoveel woorden werd gesteld kon deze bevoegdheid zich evengoed uitstrekken tot het regelen van de bierprijzen in het drankengroothandelskanaal. Voorts wenste het bedrijfschap regelend te kunnen ingrijpen in *"de voortbrenging, de afzet, de verdeling en de aanwending, waaronder mede begrepen de opslag en de be- en verwerking van goederen, alsmede het verlenen van diensten"*, kortom in alle activiteiten waardoor in frisdrankenindustrie en drankengroothandel toegevoegde waarde ontstond: productie, opslag, verkoop, distributie en dienstverlening. Nader omschreven bevoegdheden strekten zich uit tot de normalisatie van producten en verpakkingen, de administratie van ondernemingen, de lonen en andere arbeidsvoorwaarden, de arbeidsbemiddeling, de aanstelling en het ontslag van personeel. Ook zou het bedrijfschap onderzoek op sociaal, economisch en technisch gebied moeten kunnen initiëren en zou het fondsen moeten kunnen oprichten in het belang van 'bedrijfsgenoten' (= werkgevers en werknemers in frisdrankenindustrie en drankengroothandel). Tenslotte werden enkele 'hulpbevoegdheden' gevraagd, die nodig waren om het bedrijfschap naar behoren te kunnen laten functioneren. Deze hulpbevoegdheden hadden onder andere betrekking op de registratie van ondernemingen en het aldaar werkzame personeel en op de inzage van boeken en bescheiden van ondernemingen. Op grond van deze hulpbevoegdheden konden ondernemingen worden verplicht tot het verstrekken van bepaalde gegevens (omzet, personeelsomvang, etc.) alsmede tot het meewerken aan een accountantscontrole ter verificatie van deze gegevens.¹⁰

Na ruggespraak met de drie grote industriebonden – de Algemene Bedrijfsgroepen Centrale (ABC) van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV), de Nederlandse Katholieke Fabrieksarbeid(st)ersbond 'St. Willibrordus' en de Christelijke Bedrijfsgroepen Centrale in Nederland (CBC) – werd het ontwerp-instellingsbesluit op 3 juni 1953 gepubliceerd in het *Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie* van de SER. Belanghebbenden werden opgeroepen eventuele bezwaren kenbaar te maken aan de Organisatie-Commissie.¹¹ Tot ontsteltenis van BBM-secretaris Rijks reageerde de eigen achterban uiterst verdeeld over de gevraagde verordeningbevoegdheden. Veel BBM-leden meenden dat deze bevoegdheden te ruim geformuleerd en onduidelijk waren. Grote verbolgenheid bestond verder over het feit dat het BBM-bestuur in deze belangrijke kwestie haar leden niet vooraf had geconsulteerd. Vijf BBM-leden begonnen zelfs een georganiseerde tegenactie, waarbij bedrijven werden opgeroepen zich uit te spreken tegen het concept-instellingsbesluit.¹² Maar liefst 242 BBM-leden en 13 niet-leden betuigden adhesie aan een opgesteld bezwaarschrift. Op een inderhaast belegde bijeenkomst van het dagelijks bestuur van de BBM en de vijf leden die de tegenactie waren begonnen, werd besloten de geschillen intern op te lossen en de bezwaren vooralsnog

niet kenbaar te maken aan de Organisatie-Commissie.¹³ In vertrouwelijke gesprekken met zijn uit het gareel lopende leden liet BBM-secretaris Rijks vervolgens doorschemeren dat aan de meeste bevoegdheden van het bedrijfschap niet al te zwaar moest worden getild: *“Het hele bedrijfschap is opgezet met de bedoeling de prijsbescherming te dienen. De bevoegdheden die worden opgenomen hebben slechts betekenis voor zover zij dienen om de prijzen te handhaven. Dat ook nog enige andere bevoegdheden zijn opgenomen is slechts hierom gedaan, omdat wij noch bij de arbeiders noch bij de SER kunnen [aan]komen met een ontwerp-bedrijfschap, dat niets anders doet, dan de prijs regelen.”*¹⁴ Toegezegd werd enkele gevraagde bevoegdheden te zullen schrappen – waaronder de inderdaad nogal onduidelijke bevoegdheid ten aanzien van productie, opslag, verkoop, distributie en dienstverlening – en de bevoegdheid tot het regelen van de mededinging nader te zullen preciseren. Na deze toezegging bliezen de opposanten hun tegenactie af.¹⁵ Alle correspondentie en vergaderstukken over dit onderwerp overziend, kan men zich overigens niet aan de indruk onttrekken dat de tegenactie vooral bedoeld was om het BBM-bestuur duidelijk te maken dat de wensen en verlangens van een bepaalde groep leden – zij die een gemengd bedrijf uitoefenden – onvoldoende ter harte werden genomen. Als zodanig heeft de actie haar doel niet gemist en leidde zij mede tot een hervorming van de BBM, waarbij een drietal secties werd gevormd: Sectie A voor ‘grootfabrikanten’ (grote frisdrankproducenten wier producten landelijk leverbaar waren), Sectie B voor ‘grossiersfabrikanten’ (kleine frisdrankproducenten die een lokale of regionale afzetmarkt bedienden en daarnaast actief waren als groothandelaar in dranken) en Sectie C voor ‘gespecialiseerde groothandelaren’.¹⁶

Bezwaren tegen het ontwerp-instellingsbesluit van het Bedrijfschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie werden ook naar voren gebracht vanuit aanpalende branches. Vanzelfsprekend kwamen deze bezwaren wel terecht op het bureau van de Organisatie-Commissie. Het Centraal Brouwerij Kantoor (CBK), de brancheorganisatie van de Nederlandse bierbrouwerijen, liet weten dat sommige bevoegdheden die door het bedrijfschap werden geclaimd op gespannen voet stonden met de bevoegdheden van het eveneens in de startblokken staande Productschap voor Bier. Een daaraan gekoppeld bezwaar was dat brouwerijen die rechtstreeks aan de detailhandel leverden – en dus in wezen de functie van groothandel in bier vervulden – niet onder de vigeur van het bedrijfschap zouden mogen vallen. De Vereniging van Fabrikanten van Zwak-Alcoholhoudende en Alcoholvrije Dranken (FAVAD), brancheorganisatie van onder meer de Nederlandse siropenfabrikanten, liet de Organisatie-Commissie weten dat haars inziens ook de groothandel in siropen niet onder het bedrijfschap thuishoorde. De Vereniging der Nederlandse Groenten- en Fruitverwerkende Industrie (VIGEF) stelde hetzelfde ten aanzien van de groothandel in vruchtensappen.¹⁷ Wat zich hier in wezen wreekte was dat in het Bedrijfschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie een verticale structuur (frisdrankenindustrie en groothandel in frisdranken) werd samengebracht met een horizontale structuur (groothandel in bier en diverse alcoholvrije dranken). Om deze reden gingen er ook binnen het BBM-bestuur stemmen op om het Bedrijfschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie maar te splitsen in een (verticaal) ‘Productschap Mineraalwaterindustrie’ en een (horizontaal) ‘Bedrijfschap Bierhandel’. Met name grootfabrikanten als Mr. C.J.G. Becht (directeur van Vrumona N.V. en vice-voorzitter van de BBM) en J.F.C. Westerman (directeur van The Coca-Cola Export Corporation Holland Branch) toonden zich voorstanders van deze idee. Zij kozen er evenwel voor de zaak niet op de spits te drijven en schaarden zich formeel achter het streven naar een ongedeeld bedrijfschap.¹⁸

Tweede ontwerp

Na uitgebreide besprekingen en onderhandelingen – met de drie BBM-secties, met CBK, FAVAD en VIGEF, met de drie grote industriebonden en met de Organisatie-Commissie – werd uiteindelijk in oktober 1954 een nieuw ontwerp-instellingsbesluit geformuleerd dat op 6 november 1954 in het *Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie* werd gepubliceerd.¹⁹ Dit tweede ontwerp week in zoverre af van het eerste ontwerp dat de bevoegdheid tot het regelen van de mededinging inderdaad zorgvuldig was gepreciseerd: “*de regeling van verantwoorde prijzen, alsmede verkoop-, leverings- en betalingsvoorwaarden voor zover verbandhoudend met de regeling van prijzen, met uitzondering van die voor bier.*” Geschrapd was de bevoegdheid om verordeningen uit te vaardigen ten aanzien van productie, opslag, verkoop, distributie en dienstverlening. Daarmee werd feitelijk erkend dat dit interne bedrijfsaangelegenheden waren, waar het Bedrijfschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie weinig of niets mee te maken had. Ook geschrapd was de verordeningbevoegdheid op de volgende terreinen: normalisatie van producten en verpakkingen, administratie van ondernemingen, arbeidsbemiddeling, aanstelling en ontslag van personeel. Gehandhaafd waren daarentegen de bevoegdheid tot het vaststellen van lonen en arbeidsvoorwaarden, de bevoegdheid tot het (laten) verrichten van onderzoek en de bevoegdheid tot het oprichten van fondsen. Ook aan de hulpbevoegdheden was niet getornd.

Op 2 maart 1955 werd het ontwerp-instellingsbesluit door de Organisatie-Commissie officieel in behandeling genomen. Bij de behandeling bleek dat de Organisatie-Commissie grote moeite had met de vereniging van een verticale en horizontale structuur in één publiekrechtelijk bedrijfslichaam terwijl voorts de prijsregelende bevoegdheid als te ruim werd aangemerkt. Met de omschrijving ‘verantwoorde prijzen’ kon de Organisatie-Commissie niet leven. Een prijsverordenende bevoegdheid die zich beperkte tot het vaststellen van minimumprijzen had meer kans van slagen. In een uitvoerige reactie zette de BBM daarop uiteen dat het slechts haar streven was “*een bodem in de markt te leggen*” en dat met verantwoorde prijzen inderdaad minimumprijzen werden bedoeld.²⁰ Nochtans liet de Organisatie-Commissie weten dat zij haar definitieve oordeel wenste op te schorten totdat duidelijk was geworden hoe de plenaire vergadering van de SER over dit onderwerp dacht.²¹ Als testcase zou het ontwerp-advies tot instelling van een Bedrijfschap voor het Kappersbedrijf fungeren, waarin eveneens sprake was van een bevoegdheid tot het regelen van minimumprijzen. Toen dit ontwerp-advies op 11 november 1955 in de plenaire vergadering van de SER werd behandeld, werd de bevoegdheid tot het vaststellen van minimumprijzen met 22 tegen 17 stemmen goedgekeurd, echter onder voorwaarde dat het Bedrijfschap voor het Kappersbedrijf slechts met instemming van de regering van deze bevoegdheid gebruik mocht maken.²²

De vreugde over deze uitkomst, die zicht leek te bieden op een spoedige totstandkoming van een Bedrijfschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie met prijsregelende bevoegdheid, verdampde echter al snel. In april 1956 maakte de Organisatie-Commissie namelijk duidelijk dat een minimumprijsregeling voor het kappersbedrijf – een branche waar alle bedrijven van ongeveer gelijke grootte waren – niet op één lijn kon worden gesteld met een minimumprijsregeling voor frisdranken, aangezien in de frisdrankenindustrie sprake was van zeer heterogene aanbieders.²³ Aannemelijk was dat de ongeveer 850 kleine producenten van veelal merkloze frisdranken toekonden met een lagere minimumprijs dan de 15 grote en middelgrote frisdrankproducenten die de markt domineerden. Deze grote en middelgrote producenten hadden in de regel veel hogere kapitaallasten en dienden bovendien rekening te houden met kostprijfactoren als reclame en promotie uit hoofde van het feit dat zij merkartikelen vervaardigden. Naar het oordeel van de Organisatie-Commissie moest het

niveau van de minimumprijzen dan ook afgestemd worden op de concurrentiepositie van de kleine producenten van merkloze frisdranken.²⁴ In diverse gesprekken met de Organisatie-Commissie benadrukten BBM-secretaris Rijks en zijn rechterhand Drs. C.J. Kievit daarop dat over de inhoud van het begrip minimumprijzen geen misverstand kon bestaan. Vervolgens hervatte de Organisatie-Commissie in juni 1956 haar werkzaamheden betreffende het Bedrijfschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie.²⁵ In december 1956 stuurde de Organisatie-Commissie een zogenaamd concept ontwerp-advies ter commentaar aan de BBM en de betrokken vakbonden. Inmiddels was door de BBM – op aanraden van de Organisatie-Commissie – ook contact gelegd met vijf vakbonden van administratief, commercieel, toezichthoudend en leidinggevend personeel, waardoor het aantal bonden dat in het bedrijfschap zou gaan participeren opliep tot acht. Vanzelfsprekend werd de overlegstructuur hierdoor alleen maar gecompliceerder.

Definitieve ontwerp

Na het nodige redactionele schaaftwerk kwam in april 1957 het definitieve ontwerp-advies gereed, dat op 10 mei 1957, in de 55^e openbare vergadering van de SER werd behandeld.²⁶ Het stuk waarover de SER-leden werd gevraagd zich uit te spreken heette officieel ontwerp-advies tot instelling van een ‘Bedrijfschap voor de Bierhandel en de Industrie van Koolzuurhoudende Alcoholvrije Dranken’. Het verouderde begrip mineraalwaterindustrie was door de Organisatie-Commissie op verzoek van de BBM geschrapt. De suggestie om het woord mineraalwaterindustrie te vervangen door frisdrankenindustrie was echter door de Organisatie-Commissie verworpen omdat zij van mening was dat het woord frisdrank – een taalvondst uit 1956 – nog onvoldoende was ingeburgerd.²⁷ De in het ontwerp-advies geformuleerde bevoegdheden weken nauwelijks af van de bevoegdheden zoals omschreven in het tweede ontwerp. De prijsverordenende bevoegdheid strekte niet langer tot het regelen van ‘verantwoorde’ prijzen maar tot het regelen van prijzen zonder meer, waarbij echter in de toelichting werd duidelijk gemaakt dat het om minimumprijzen ging. Nieuw was de bevoegdheid tot het vaststellen van statiegeld voor flessen en ander verpakkingsmateriaal, zij het dat dit in wezen een nadere invulling was van de bevoegdheid tot het vaststellen van de verkoop-, leverings- en betalingsvoorwaarden van frisdranken. In het ontwerp-advies ontbrak tenslotte de bevoegdheid inzake onderzoek op sociaal, economisch en technisch gebied. Waarschijnlijk was deze bevoegdheid op last van de Organisatie-Commissie geschrapt omdat niemand echt kon aangeven waartoe het bedrijfschap deze bevoegdheid nodig had.

Tot grote voldoening van met name BBM-secretaris Rijks werd het ontwerp-advies met algemene stemmen door de SER aangenomen, zij het met twee niet onbelangrijke wijzigingen. Ten eerste werd de naam van het bedrijfschap op voorstel van Th.S.J. Hooij (SER-lid namens de Nederlandse Katholieke Middenstandsbond maar tevens commissaris van frisdrankenproducent Vrumona!) gewijzigd in ‘Bedrijfschap voor de Industrie van Koolzuurhoudende Alcoholvrije Dranken en de Bierhandel’. Dat industrie vóór bierhandel kwam te staan – in plaats van andersom – was vanwege het grotere economische belang van de industrie. Met 22 tegen 15 stemmen werd voorts een amendement van het Kroonlid Prof. Mr. W.C.L. van der Grinten aangenomen, inhoudende dat prijsregelingen door het bedrijfschap uitgevaardigd slechts een geldigheidsduur hadden van twee jaar. Dit amendement was bedoeld om het bedrijfschap ertoe te brengen zich op geregelde tijden af te vragen of de voorgeschreven minimumprijzen nog wel door de omstandigheden werden gewettigd. De voorzitter van de SER, Prof. Mr. F. de Vries, stemde overigens tegen dit amendement, omdat prijsregelingen van het bedrijfschap sowieso reeds door de regering zouden kunnen worden vernietigd en omdat bij de behandeling van het ontwerp-advies tot

instelling van een Bedrijfschap voor het Kappersbedrijf een soortgelijk amendement van Van der Grinten nog door de raad verworpen was.²⁸

Nadat de SER zich over het ontwerp-advies had uitgesproken werd het doorgezonden naar de Ministeries van Binnenlandse Zaken, Bezitsvorming en Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie (BZBPB), Economische Zaken (EZ), Sociale Zaken en Volksgezondheid (SZV) en Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening (LVV).²⁹ BBM-secretaris Rijks, die lange tijd gevreesd had dat het bedrijfschap “*een levend lijk*” – een publiekrechtelijk lichaam zonder belangrijke verordeningsbevoegdheden – zou worden, hield zijn leden in het voorjaar van 1958 voor dat de instelling van het bedrijfschap ieder moment kon worden verwacht, in elk geval nog voor het einde van het jaar.³⁰ Ondertussen was het een wrange realiteit dat het aantal bedrijven in de branche snel daalde. Honderden kleinbedrijven zagen zich in de jaren vijftig gedwongen hun deuren te sluiten of gingen op in grotere bedrijven. Vooral in de tweede helft van de jaren vijftig was sprake van een opvallend snelle afname. Een parallelle ontwikkeling was dat het ene na het andere gemengde bedrijf de productieactiviteiten staakte teneinde zich op een voortbestaan als drankengroothandel te concentreren. De gevreesde *shakeout* van kleinbedrijven, die intertijd veel ondernemers zich achter het plan tot instelling van een bedrijfschap had doen scharen, was ontegenzeggelijk op gang gekomen. Overigens was er geen ondernemer die beweerde dat dit proces wellicht had kunnen worden voorkomen of afgeremd als het bedrijfschap eerder tot stand was gekomen. Geconstateerd kon namelijk worden dat de BBM er vanaf 1950 langs privaatrechtelijke weg uitstekend in was geslaagd om rust aan het prijzenfront te creëren – de taak die nu juist het bedrijfschap was toegedacht – en dat het verdwijnen van veel kleinbedrijven derhalve op andere dan prijsfactoren was terug te voeren.

Aangezien de door de BBM vastgestelde minimumprijzen³¹ door vrijwel alle bedrijfsgenoten werden geëerbiedigd, rijst de vraag of ondernemers anno 1958 nog wel overtuigd waren van het nut of de noodzaak van een bedrijfschap. Het is nooit onderzocht, dus het blijft speculatief, maar vermoedelijk stonden velen inmiddels volstrekt onverschillig tegenover het naderende bedrijfschap. Alleen in de kleine kring van BBM-bestuurders liep men nog onverminderd warm voor het bedrijfschap en werd ook nagedacht over de vraag hoe men het bedrijfschap – buiten de prijsregelende bevoegdheid – taak en inhoud kon geven. Zo stelde adjunct-secretaris Kievit voor om het bedrijfschap het werk te laten voortzetten van de Stichting Collectieve Reclame BBM. Deze stichting had van 1956 tot 1958 een collectieve reclamecampagne voor frisdranken georganiseerd met middelen die waren bijeengebracht door een groot aantal BBM-leden. Omdat enkele grote BBM-leden (N.V. Hero Conserven Breda en Van Tuijn's Limonadefabrieken en Distilleerderijen N.V.) weigerden aan de collectieve campagne deel te nemen – en derhalve de positie van *outsider* verkozen – brokkelde de steun voor collectieve frisdrankenreclame onder de overige BBM-leden geleidelijk af. Eind 1958 was de Stichting Collectieve Reclame BBM op sterven na dood. De bevoegdheid tot het instellen van “*fondsen in het belang van bedrijfsgenoten*” bestempelde het bedrijfschap tot het uitgelezen instrument om ook outsiders te binden aan een reclamefonds waaruit een waarlijk collectieve campagne voor frisdranken kon worden bekostigd.³² Dat het overigens nooit zover gekomen is, kwam door de hoge vlucht die de consumptie van frisdranken in de jaren zestig nam, waardoor de noodzaak tot collectieve reclame volledig wegviel.

Naam van het bedrijfschap

In het zicht van de finish werd de instelling van het bedrijfschap toch nog onverwacht opgehouden. In het najaar van 1958 deelde de regering aan de SER mee dat de

prijsverordenende bevoegdheid van het bedrijfsschap zich niet tot geïmporteerde producten mocht uitstrekken, aangezien dit Nederland mogelijk in conflict zou brengen met andere EEG-landen. De tekst van het instellingsbesluit moest derhalve zo worden gewijzigd dat de prijsverordenende bevoegdheid zich slechts uitstrekte tot koolzuurhoudende alcoholvrije dranken die in Nederland waren vervaardigd.³³ Deze op zichzelf kleine wijziging leidde tot enkele maanden vertraging. Eerst op 4 juni 1959 werd het instellingsbesluit door Koningin Juliana ondertekend. Op het laatste moment was – op verzoek van de BBM – toch nog een naamswijziging doorgevoerd, waardoor de officiële naam van het bedrijfsschap luidde: ‘Bedrijfsschap voor de Industrie van en de Groothandel in Koolzuurhoudende Alcoholvrije Dranken en de Groothandel in Bier’.³⁴ Omdat alle betrokkenen het erover eens waren dat dit een onmogelijk lange naam was, werd in maart 1959 ook nog getracht een hanteerbare ‘roepnaam’ te verzinnen. BBM-secretaris Rijks opteerde voor ‘Bedrijfsschap BBM’.³⁵ Deze naam viel echter af omdat zij veel te gemakkelijk zou kunnen worden verward met die van de privaatrechtelijke brancheorganisatie BBM. Ook de naam ‘Bedrijfsschap voor Frisdranken en Bier’ – Rijks’ tweede optie – werd ongeschikt geacht.³⁶ Er bestond namelijk al – sinds 1954 – een Productschap voor Bier. Bovendien suggereerde de naam ‘Bedrijfsschap voor Frisdranken en Bier’ dat beide producten voor het schap een identieke status hadden, hetgeen nu juist niet het geval was: wat frisdranken betreft vielen zowel productie als groothandel onder de werkingssfeer van het schap, wat bier betreft alleen de groothandel. In tijdnood werd uiteindelijk besloten het bedrijfsschap vooralsnog van start te laten gaan zonder verkorte naam.³⁷

Ruim vier jaar heeft het bedrijfsschap geopereerd onder haar lange officiële naam. Het hoeft nauwelijks betoog dat deze naam steeds grotere weerstand opriep bij iedereen die met het bedrijfsschap te maken had. Reeds tijdens de eerste openbare vergadering van het bedrijfsschap (25 oktober 1960) sprak SER-voorzitter Prof. Dr. G.M. Verrijn Stuart zijn afschuw uit over de officiële naam, die hij betitelde als “*een struikelende woordenreeks*”.³⁸ Bank- en giroformulieren boden onvoldoende ruimte voor de naam, brieven gericht aan het bedrijfsschap vermeldden de meest inventieve verhaspelingen en ook journalisten konden nauwelijks met de officiële naam uit de voeten. Na vier jaar vruchteloos onderhandelen met ambtenaren van het Ministerie van Algemene Zaken (Afdeling Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie) over allerlei mogelijke en onmogelijke roepnamen, besloot het bedrijfsschap op 13 september 1963 op eigen gezag de verkorte naam ‘Bedrijfsschap Frisdranken’ te gaan voeren. Dat de groothandel in bier in de roepnaam werd weggelaten viel uiteraard te betreuren. De onhanteerbare officiële naam werd echter als een veel ernstiger gebrek beschouwd. Overigens had de verkorte naam ‘Bedrijfsschap Frisdranken’ geen officiële status omdat zij niet in het instellingsbesluit werd verankerd.³⁹

Hoofdstuk 2: Een weinig opvallend bestaan (1960-1978)

Voorzitter en secretaris

Op 4 juni 1959 was er een bedrijfschap maar nog geen bestuur. Evenmin was duidelijk waar het secretariaat van het bedrijfschap moest worden ondergebracht. De formatie van het bestuur, de zoektocht naar een voorzitter en het vinden van een secretariaatsbureau vergden ongeveer een jaar. Waar de BBM aanbood haar secretariaatsbureau – gevestigd aan de Heemraadssingel 167 te Rotterdam – ook als secretariaat van het bedrijfschap te laten fungeren, wensten de vakbonden aanvankelijk een afzonderlijk secretariaatsbureau. Uiteindelijk kreeg de BBM op dit punt haar zin, zij het dat werd afgesproken dat de secretariaatskwestie na de eerste zittingsperiode zou worden geëvalueerd. Over de vraag hoe het voorzitterschap moest worden ingevuld verschilden BBM en vakbonden eveneens van opvatting. Waar de BBM de voorkeur gaf aan een onafhankelijke voorzitter, zagen de vakbonden liever dat de voorzitter bij toerbeurt – om de één of twee jaar – door BBM en bonden zou worden geleverd.⁴⁰ Uiteindelijk werden BBM en bonden het eens over een onafhankelijke voorzitter, en wel bij voorkeur een econoom met politieke contacten en/of politieke ervaring. De eerste naam die werd genoemd was die van de Rotterdamse econoom Prof. Drs. H.W. Lambers (voorzitter van de Commissie ingevolge de *Wet Economische Mededinging*) maar deze liet weten niet beschikbaar te zijn. Kandidaat nummer twee was de Tilburgse econoom Prof. Dr. A.H.M. Albrechts, voormalig Minister zonder Portefeuille van productiviteitsbevordering, publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, middenstandsangelegenheden en kartelbelangen. Opvallend is dat Albrechts tijdens zijn ministerschap (1951-1952) de BBM herhaaldelijk gekapitteld had over haar kartelregelingen, die onvoldoende ruimte zouden laten voor bedrijfseconomisch verantwoorde prijsconcurrentie. Niettemin had ook Albrechts met zoveel woorden erkend dat er omstandigheden in de frisdrankenindustrie waren die een minimumprijsregeling rechtvaardigden, waarmee hij door de BBM gezien werd als een acceptabele kandidaat met bovendien een meer dan gemiddelde kennis van de bedrijfstak. Omdat Albrechts reeds kroonlid was van de SER en deze functie niet verenigbaar was met die van voorzitter van enig product- of bedrijfschap, bedankte hij echter voor het voorzitterschap.

Mogelijk was het Albrechts die suggereerde om zijn partijgenoot Mr. P.J.M. (Piet) Aalberse Jr. te benaderen voor het voorzitterschap. Hoewel geen econoom – Aalberse was advocaat en procureur te Den Haag – beschikte hij over bijzonder goede politieke contacten, met name binnen de Katholieke Volkspartij (KVP). Aannemelijker nog dan dat Albrechts degene was die met Aalberse op de proppen kwam, is de mogelijkheid dat Aalberse werd voorgedragen door de Nederlandse Katholieke Bond van Werkne(e)m(st)ers in Industriële Bedrijven ‘St. Willibrordus’. Van genoemde bond was Aalberse namelijk de juridisch adviseur.⁴¹ Met Aalberse als ‘onafhankelijk’ voorzitter konden de bonden zich bovendien verzoenen met het feit dat het secretariaat van het bedrijfschap bij de BBM werd ondergebracht. BBM en vakbonden spraken af dat het voorzitterschap van Aalberse na de eerste zittingsperiode van twee jaar zou worden herbezien. Ook Aalberse zelf stemde met deze evaluatie in.⁴² Die evaluatie, in november 1961, viel onverdeeld gunstig uit en aangezien Aalberse genegen was zijn werkzaamheden voor het bedrijfschap te continueren, werd hij met algemene stemmen herbenoemd. Ook nadat Aalberse geroepen werd tot het voorzitterschap van de KVP en het lidmaatschap van de Tweede Kamer (1963) bleef hij de voorzittershamer van het bedrijfschap hanteren. In totaal zou hij bijna vijf zittingsperiodes voorzitter van het bedrijfschap zijn. Aalberse toonde zich een capabel voorzitter die zijn onafhankelijke positie op volstrekt integere wijze vormgaf en zich ondanks talrijke andere werkzaamheden naar behoren verdiepte in de problemen van frisdrankenindustrie en drankengroothandel. Daartoe leunde

hij in belangrijke mate op Drs. C.J. (Kees) Kievit, die per 1 oktober 1959 C. Rijks was opgevolgd als BBM-secretaris en uit dien hoofde ook tot secretaris van het bedrijf werd benoemd. Ook de evaluatie van dit zogenaamde ‘dubbelsecretariaat’ viel in november 1961 gunstig uit, waarop Kievit met instemming van alle partijen “voor onbepaalde tijd” werd herbenoemd.⁴³ Onbepaald bleek uiteindelijk 28 jaar, daar Kievit het dubbelsecretariaat tot aan zijn pensionering in 1990 vervulde.⁴⁴

Bestuursleden

Kijken we naar de samenstelling van het eerste bestuur dan valt op dat de zes werkgeversbestuursleden keurig waren verdeeld over de drie toenmalige BBM-secties. Dat wil zeggen dat twee bestuursleden afkomstig waren uit de voor grootfabrikanten bestemde Sectie A (voor de eerste zittingsperiode waren dit de reeds genoemde heren Becht en Westerman van respectievelijk Vrumona N.V. en The Coca-Cola Export Corporation Holland Branch), dat twee bestuursleden afkomstig waren uit de voor grossiersfabrikanten bestemde Sectie B (de heren H.J. de Gruiter en A. Berghorst Sr. van respectievelijk Fa. J.A. van 't Hooft-van de Akker te Den Haag en Fa. W. Berghorst & Zn. te Hengelo) en dat twee bestuursleden afkomstig waren uit de voor gespecialiseerde groothandelaren bestemde Sectie C (de heren A. Prins Sr. en G.J. Looijen van respectievelijk Fa. A. Prins te Eindhoven en N.V. Handelmaatschappij v/h L. Looijen te Arnhem). Voor alle zes genoemde heren gold dat zij op dat moment ook als hoofdbestuurslid van de BBM actief waren. Eén van de zes (Kees Becht) was sinds 1956 voorzitter van de BBM; een ander (Albert Prins) zou hem in 1963 opvolgen.⁴⁵ Twee van de zes (Kees Becht en Gerrit Looijen) vervulden bovendien als vertegenwoordigers van de BBM een bestuursfunctie in het Productschap voor Bier en beschikten derhalve reeds over de nodige PBO-ervaring.

Van de zes zetels die beschikbaar waren voor werknemersbestuursleden werden op advies van de SER twee zetels toegewezen aan algemene (= niet-confessionele) vakbonden, te weten de Algemene Bedrijfsgroepen Centrale (ABC) van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) en de Algemene Bond ‘Mercurius’ (bedrijfsbond voor werknemers in de handel, het bank- en verzekeringswezen en de vrije beroepen).⁴⁶ Twee protestant-christelijke vakbonden, de Christelijke Bedrijfsgroepen Centrale in Nederland (CBC) en de Nederlandse Christelijke Beambtenbond (NCBB) kregen gezien hun ledental in frisdrankenindustrie en drankengroothandel gezamenlijk slechts één bestuurszetel toegewezen.⁴⁷ Voor de Nederlandse Katholieke Bond van Werkne(e)m(st)ers in Industriële Bedrijven ‘St. Willibrordus’ waren twee bestuurszetels beschikbaar terwijl drie kleinere katholieke vakbonden van middelbaar en hoger personeel, samenwerkend binnen de Katholieke Federatie van Beambtenbonden voor Industriële en Aanverwante Bedrijven (KFBI), gezamenlijk één bestuurszetel kregen toegewezen.⁴⁸ In mei 1961 lieten twee kleine vakbonden voor handelsreizigers⁴⁹ aan de SER weten dat zij eveneens aanspraak maakten op een vertegenwoordiger in het bestuur van het bedrijf. De betreffende vakbonden – de Nederlandse Handelsreizigersvereniging en de Nederlandse Christelijke Handelsreizigersvereniging – deden zulks in de overtuiging dat hun ledentallen vergelijkbaar waren met die van de drie kleine katholieke vakbonden die gezamenlijk één bestuurszetel deelden. Onderzoek door de SER wees echter uit dat beide bonden op grond van hun ledental noch afzonderlijk, noch gezamenlijk voor een bestuurszetel in aanmerking kwamen.⁵⁰

Voor alle werknemersbestuursleden gold dat zij werkzaam waren als secretaris of districtbestuurder van één der genoemde vakbonden. Hoewel de totstandkoming van het bedrijf in hoge mate te danken was aan de inzet van de BBM en de vakbonden zich in deze vooral ‘volgend’ hadden opgesteld, kozen de benoemde werknemersbestuursleden

aanvankelijk voor een actieve invulling van hun bestuurstaak. Dat gold zeker voor de eerste twee zittingsperioden van het bedrijfschap (1960 t/m 1963). In de beraadslagingen over de statiegeldverordening – waarover later meer – lieten werknemers-bestuursleden als S.Th. (Servaas) van Bijsterveld (St. Willibrordus), L. (Bert) van Hattem (ABC) en P. (Piet) Reitsma (CBC) zich nadrukkelijk gelden en stelden zij zich geenszins passief op. Als één van de twee vice-voorzitters en lid van het dagelijks bestuur van het bedrijfschap vervulde Van Bijsterveld zelfs veertien jaar lang een spilfunctie binnen het bedrijfschap en was hij ten nauwste betrokken bij alle belangrijke beslissingen. Geleidelijk aan en over de hele linie beschouwd liep de inbreng en inzet van werknemers-bestuursleden evenwel terug, hetgeen ongetwijfeld samenhang met het groeiend besef dat de product- en bedrijfschappen in de sociaal-economische ordening van Nederland slechts van beperkte betekenis waren. Concrete zaken – waar vakbondsbestuurders door hun leden op werden aangesproken – werden vooral bevochten in CAO-onderhandelingen, die nu juist niet in product- of bedrijfschapsverband plaatsvonden. Een handicap voor veel werknemers-bestuursleden was dat zij bij hun benoeming slechts oppervlakkige kennis omtrent de frisdrankenindustrie en drankengroothandel bezaten. Omdat de meesten ook bestuurlijk actief waren in een reeks andere product- en bedrijfschappen, ontkwamen sommigen niet aan het gevaar dat zij hun aandacht te veel versplinterden. Specifieke kennis ter zake van de frisdrankenindustrie en drankengroothandel werd soms pas over een lange reeks van jaren opgebouwd.

Ministeriële vertegenwoordigers en vergaderpraktijken

Naast werkgevers- en werknemersbestuursleden waren er tenslotte nog de ministeriële vertegenwoordigers. Strict genomen hadden zij in het bedrijfschap slechts een registrerende functie, wat onder meer inhield dat zij niet stembevoegd waren. Omdat ministeriële vertegenwoordigers zowel spreekbuis als aanspreekpunt van een minister waren, was hun aanwezigheid op bepaalde momenten echter van grote waarde. Bij de totstandkoming van verschillende publiekrechtelijke verordeningen – in het bijzonder de statiegeldverordening – werd door de ministeriële vertegenwoordigers nuttig sonderings- en verbindingswerk verricht. Na het totstandkomen van de statiegeldverordening in 1963 volgde een lange periode waarin het bedrijfschap in verordenend opzicht nauwelijks van zich deed spreken. Voor de ministeriële vertegenwoordigers werden de vergaderingen van het bedrijfschap daardoor minder interessant.

Gedurende de eerste zittingsperiode van het bedrijfschap zonden zowel het Ministerie van Algemene Zaken (Afdeling Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie) als het Ministerie van Economische Zaken (Directie Prijzen en Hoofdafdeling Handel) ministeriële vertegenwoordigers. Toen de Afdeling Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie medio 1963 werd overgeheveld naar het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid (SZV), kwam er aan de betrokkenheid van het Ministerie van Algemene Zaken een eind. Het Ministerie van SZV liet de vergaderingen van het bedrijfschap al vanaf de tweede zittingsperiode bijwonen door een ambtenaar van de Afdeling Arbeidsverhoudingen. Vanaf medio 1963 nam de Directie Bedrijfsorganisatie, Ondernemingsraden en Bezitsvorming deze taak over. Met ingang van de tweede zittingsperiode benoemde ook het Ministerie van Landbouw en Visserij (Directie Agrarische Handel en Nijverheid) een vertegenwoordiger bij het bedrijfschap. In 1973 kwam daar een tweede vertegenwoordiger bij, die werkzaam was op de Directie Verwerking en Afzet van Agrarische Producten.

Wie de naamlijst van ministeriële vertegenwoordigers langsloopt stuit soms op een aardige verrassing. Zo begon de latere voorzitter van de Sociale Verzekeringsraad, Prof. Dr. W.J.P.M. Fase, zijn loopbaan in 1969 als beleidsmedewerker op het Ministerie van SZV in welke

‘nederige’ hoedanigheid hij dit ministerie onder andere diende als (plaatsvervangend) vertegenwoordiger bij het Bedrijfschap Frisdranken. Uit notulen blijkt overigens dat Fase nimmer een openbare of besloten vergadering van het bedrijfschap heeft bijgewoond. Hij was zeker niet de enige. Ook andere ministeriële vertegenwoordigers lieten consequent – meestal zonder bericht van verhindering – verstek gaan. In de wetenschap dat in de meeste vergaderingen weinig belangwekkends aan de orde kwam, gingen ministeriële vertegenwoordigers hun registrerende functie steeds meer ‘op afstand’ vervullen, wat inhield dat zij de verrichtingen van het bedrijfschap uitsluitend nog via de notulen volgden. Overigens waren er ook ambtenaren – in het bijzonder van het ‘moederministerie’ van LV – die deze taakopvatting niet deelden en die wel met grote regelmaat de vergaderingen van het bedrijfschap bezochten. In het algemeen kan worden gesteld dat de ministeriële vertegenwoordigers na de eerste twee zittingsperioden in het Bedrijfschap Frisdranken een weinig actieve inbreng hadden. Pas eind jaren zeventig kwam hierin verandering, toen kwesties op het gebied van verpakkingsbeleid en milieuhygiëne steeds vaker de agenda van het bedrijfschap haalden en de Nederlandse regering druk op het bedrijfschap begon uit te oefenen om ten deze verordenend op te treden. Onder die omstandigheden was voor de ministeriële vertegenwoordigers een meer actieve rol als spreekbuis en aanspreekpunt weggelegd.

Tijdens het voorzitterschap van Mr. P.J.M. Aalberse vonden alle openbare vergaderingen van het bedrijfschap plaats in het SER-gebouw aan de Bezuidenhoutseweg 60 te Den Haag. Na enkele jaren werd een vaste frequentie bereikt van drie openbare vergaderingen per jaar die meestal plaatsvonden in maart, juni en november. Onder Aalberses opvolger Ing. W. Verwey, die het bedrijfschap zes zittingsperioden als voorzitter zou dienen (1970 t/m 1981), werd in de regel nog slechts tweemaal per jaar een openbare vergadering gehouden.⁵¹ Voor de voorjaarsvergadering (meestal gepland in maart of april) werd vergaderruimte gehuurd in een hotel of zalencentrum ergens in het land. De najaarsvergadering (meestal gepland in oktober of november) vond doorgaans plaats in het gebouw van de SER. De lokatie van de voorjaarsvergadering werd dikwijls in nauw overleg met een bestuurslid van fabrikanten- of groothandelszijde gekozen. Deze vergaderingen vonden ’s ochtends plaats en duurden een uur of twee. Na de vergadering en de lunch volgde dan een bezoek aan het bedrijf van het bestuurslid dat bij de lokatiekeuze was betrokken. Af en toe vond ook een openbare vergadering plaats ten kantore van een bedrijf.⁵² Behalve in openbare vergadering kwam het bedrijfschap incidenteel ook in besloten vergadering bijeen. Op deze besloten vergaderingen, die werden uitgeschreven door het dagelijks bestuur van het bedrijfschap, werden onderwerpen aan de orde gesteld die zich nog niet leenden voor openbare behandeling. Overigens hadden deze besloten vergaderingen niets geheimzinnigs: alle bestuursleden en plaatsvervangend bestuursleden van werkgevers- en werknemerszijde, alsmede alle ministeriële vertegenwoordigers werden voor deze vergaderingen uitgenodigd. In de periode 1960-1978 vonden slechts 11 besloten vergaderingen plaats, waarvan twee in 1960 (tijdens welke een aantal bestuurlijke kwesties aan de orde kwamen), vijf in de jaren 1961-1963 (tijdens welke de belangrijke statiegeldverordening in de steigers werd gezet) en drie in de jaren 1969-1970 (tijdens welke van gedachten werd gewisseld over de toekomst van het bedrijfschap).⁵³ In 1971 werd een besloten vergadering uitgeschreven naar aanleiding van de problematiek van exploderende frisdrankflessen (ook wel bekend als de Exota-affaire) en de door de regering aangekondigde frisdrankenaccijns.⁵⁴

Geen gebruik van prijsverordenende bevoegdheid

Van haar zwaar bevochten prijsverordenende bevoegdheid heeft het bedrijfschap opvallend genoeg nooit gebruik gemaakt. Aanvankelijk werd wel met de gedachte gespeeld een

minimumprijsverordening uit te vaardigen. Bedrijfschap-secretaris Kievit schreef in 1961 een *Prijzennota deel I*, waarin hij de achtergronden toelichtte van alle kartelconstructies waarvoor de BBM zich in het verleden sterk had gemaakt. Bedoeling was deze nota te laten volgen door een tweede en een derde deel, waarin de noodzaak van een publiekrechtelijke minimumprijsverordening met empirische gegevens zou worden onderbouwd.⁵⁵ Zover is het echter nooit gekomen. Als er binnen het bestuur van het bedrijfschap al voldoende draagvlak voor een minimumprijsverordening was – hetgeen kan worden betwijfeld – dan zou zo'n verordening ongetwijfeld door de Minister van Economische Zaken (EZ) zijn afgeschoten. Begin jaren zestig liet deze herhaaldelijk weten dat de prijzen van sommige frisdranken wel erg snel stegen en dat daarom een maximumprijsverordening of een prijsstop eerder in de rede viel. In januari 1964 kwam het inderdaad tot een ministeriële *Prijzenbeschikking Frisdranken*, tot grote woede van het bedrijfschap dat pas op het allerlaatste moment in dit ministeriële voornemen was gekend. “*De houding die men van de zijde van het Ministerie van Economische Zaken tegenover het Bedrijfschap Frisdranken heeft aangenomen, vinden wij de beste methode om de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie grondig uit te rangeren*”, merkte Kievit gefrustreerd op.⁵⁶ Op uitnodiging van de Minister van EZ, Dr. J.E. Andriessen, vond in december 1964 opnieuw een gesprek plaats over dit onderwerp. Omdat gebleken was dat de prijzenbeschikking goed werd nageleefd en de BBM beloofd had pas tot wijziging van haar adviesprijzen over te zullen gaan na overleg met het ministerie, trok Andriessen de prijzenbeschikking in.⁵⁷

Pas in het midden van de jaren zeventig, toen er door ongemeen felle prijsconcurrentie in de frisdrankenindustrie nauwelijks nog sprake was van enige rentabiliteit en veel producenten in grote financiële moeilijkheden raakten, werden de geesten binnen het bestuur van het bedrijfschap wederom rijp voor het uitvaardigen van een minimumprijsverordening.⁵⁸ Op 19 september 1978 maakte het bedrijfschap bekend dat zij voornemens was een Adviescommissie Prijsverordening Frisdranken in te stellen. Belanghebbenden werd verzocht kandidaten voor deze commissie voor te dragen.⁵⁹ De Stichting Centraal Bureau Levensmiddelenhandel (CBL), de Vereniging van Grootbedrijven in Levensmiddelen (VGL) en de Federatie van Organisaties van Groothandelsbedrijven in Levensmiddelen en Aanverwante Artikelen (FGL) reageerden prompt. Dat de bedoelde adviescommissie nimmer tot stand is gekomen en ook een publiekrechtelijke minimumprijsverordening achterwege is gebleven, was omdat nagenoeg alle grote frisdrankproducenten elkaar in februari 1979 vonden in een zogenaamd contingenteringskartel, dat luisterde naar de naam Vereniging Frisdrankenfabrikanten Nederland (VFFN). Hoewel in VFFN-verband niet over minimumprijzen werd gesproken en het kartel zich slechts beperkte tot een quoteringsregeling, wist deze regeling op indirecte wijze wel de scherpste kantjes van de onderlinge concurrentie te verzachten.⁶⁰ Overigens is onduidelijk hoe het bedrijfschap, in het geval er wél een minimumprijsverordening zou zijn uitgevaardigd, het probleem van de derdenbinding zou hebben opgelost. Het bedrijfschap kon namelijk uitsluitend aan frisdrankproducenten en drankengroothandelaren een minimumprijs voorschrijven. Supermarktketens en grootwinkelbedrijven die een frisdrank onder huiskmerk (*private label*) lieten vervaardigen als ook de levensmiddelen-groothandel, hoefden zich van een eventuele minimumprijsverordening helemaal niets aan te trekken, waardoor de mogelijkheid tot prijsbederf ruimschoots aanwezig bleef.⁶¹

Statiegeldverordening

Het belangrijkste wapenfeit van het Bedrijfschap Frisdranken in de eerste twintig jaar van haar bestaan was ongetwijfeld de *Verordening statiegeld flessen en kisten koolzuurhoudende alcoholvrije dranken 1962*. Aan deze verordening, die per 1 maart 1963 van kracht werd,

gingen ruim twee jaren van overleg vooraf, hoewel de noodzaak van een publiekrechtelijke statiegeldregeling voor frisdranken onomstreden was.⁶² Algemeen werd het berekenen van geen statiegeld – of het berekenen van een statiegeldbedrag ver beneden de kostprijs van fles of krat – aangemerkt als een ernstige vorm van concurrentievervalsing. Een landelijke statiegeldverordening met kracht van wet was voor het eerst in 1942 ingevoerd.⁶³ In 1952 had het Hoofdproductschap voor Akkerbouwproducten, in nauw overleg met de BBM en enkele andere brancheorganisaties, een publiekrechtelijke statiegeldverordening uitgevaardigd die zich uitstreckte tot nagenoeg alle soorten drank (frisdranken en verpakte waters, siropen en likeuren, vruchtensappen en vruchtendranken, bier, wijn en gedistilleerd). Deze brede regeling werd eind 1958 ingetrokken teneinde plaats te maken voor productspecifieke statiegeldregelingen van afzonderlijke product- en bedrijfsschappen. Omdat het Bedrijfschap Frisdranken toen nog in de maak was, zag het er naar uit dat de frisdrankenindustrie het voorlopig zonder statiegeldverordening moest stellen. Op uitdrukkelijk verzoek van de BBM werden daarop vruchtenlimonades tijdelijk onder de vigeur gebracht van de statiegeldverordening van het Productschap voor Groenten en Fruit.⁶⁴ De verwachting was dat frisdrankproducenten voor niet-vruchtenlimonades hetzelfde statiegeld zouden berekenen als voor vruchtenlimonades – een verwachting die inderdaad bewaarheid werd. Met de *Verordening statiegeld flessen en kisten koolzuurhoudende alcoholvrije dranken 1962* werd de frisdrankenindustrie weer ‘baas in eigen huis’.

Dat met de totstandkoming van de statiegeldverordening bijna twee jaar waren gemoeid had veel te maken met de ingewikkeldheid van de materie en de wens om tot een eenduidige regeling te komen die commercieel hanteerbaar was. Vanwege de diversiteit aan glazen flessen (kroonkurkflessen, beugelflessen, schroefdopflessen) en uitvoeringen (flessen met papieren etiket, flessen met een zogenaamd ingebrand etiket, flessen voorzien van een merknaam in reliëf, flessen met speciale contouren in speciale kleuren) was het bijzonder lastig een uniform statiegeldbedrag vast te stellen. Een smaragdgroen contourflesje met een meerkleurig ingebrand etiket was in aanschaf bijna een dubbeltje duurder dan een kleurloos rechttoe-rechtaan flesje met papieren etiket van gelijke inhoudsmaat. Na veel discussie werd uiteindelijk besloten af te zien van een nader onderscheid: ter wille van de uniformiteit zouden de bedragen in de statiegeldverordening het karakter krijgen van minimumprijzen. Het minimumstatiegeld van kleine flessen⁶⁵ werd bepaald op f 0,15 – wat f 0,05 meer was dan het statiegeldbedrag dat in 1952 door het Hoofdproductschap voor Akkerbouwproducten was voorgeschreven – terwijl voor grote flessen⁶⁶ een minimumstatiegeld van f 0,25 zou gaan gelden. Omdat fabrikanten met grote schroefdopflessen ook prijs stelden op teruggave van de meermalig te gebruiken schroefdoppen werd bepaald dat bij niet inlevering van een schroefdop f 0,05 van het statiegeld mocht worden afgetrokken.

Op 10 augustus 1961 kwam de statiegeldverordening in concept gereed en op 22 augustus 1961 werd zij in het *Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie* gepubliceerd. Tegelijkertijd werd begonnen met het formeren van een Commissie van Advies Statiegeldverordening, waarvoor alle publiekrechtelijke organen van afnemerszijde (levensmiddelengroothandel, detailhandel en horeca) werden uitgenodigd.⁶⁷ De enige privaatrechtelijke brancheorganisatie die tot de adviescommissie werd toegelaten was het CBL, aangezien er voor de algemene levensmiddelendetailhandel (supermarktondernemingen) geen publiekrechtelijke organisatie bestond. Na een drietal vergaderingen velde de commissie van advies een hard oordeel over de concept-statiegeldverordening. Haar was “*op geen enkele wijze gebleken, dat de concurrentieverhoudingen in de frisdrankensector aanleiding geven tot een publiekrechtelijk ingrijpen overeenkomstig de voorgestelde regeling*”. Voorts meende de adviescommissie dat de statiegeldverordening uitsluitend voordelen zou afwerpen voor de frisdrankenindustrie en

dat van deze voordelen niets aan de afnemers ten goede zou komen. In dit verband werd onder andere gewezen op de aftrekregeling voor schroefdoppen, die de levensmiddelenhandel zou opzadelen met een aanzienlijke administratieve rompslomp. Wat de adviescommissie echter bovenal stak was de statiegeldverhoging van f 0,05 voor kleine flessen. Omdat een groot deel van alle in omloop zijnde flessen bij afnemers uitstond, raakte de statiegeldverhoging afnemers in zoverre dat een groter beslag op hun liquide middelen werd gelegd. Dat het bestuur van het Bedrijfschap Frisdranken niet duidelijk kon maken welke kostprijfactoren aan de statiegeldverhoging ten grondslag lagen, zette bij sommige commissieleden kwaad bloed. Zij gaven openlijk uiting aan hun vermoeden dat de luxueuze flesjes met meerkleurige ingebrande etiketten, die veel frisdrankfabrikanten vanaf het midden van de jaren vijftig hadden ingevoerd, de eigenlijke reden waren van de statiegeldverhoging. Volgens deze commissieleden gaf het geen pas dat afnemers daar thans mede de gevolgen van moesten ondervinden. Niet ondenkbaar was voorts dat nog meer frisdrankfabrikanten, aangemoedigd door de statiegeldverhoging, zouden overgaan tot de aanschaf van luxueuze flesjes. Het slot van het liedje was dat de meerderheid der commissieleden zich uitsprak tegen de statiegeldverhoging.⁶⁸

Naar aanleiding van het door de adviescommissie uitgebrachte rapport (gesplitst in een meerderheids- en een minderheidsadvies) besloot het Ministerie van EZ de concept-statiegeldverordening nog eens kritisch tegen het licht te houden. De voorspelbare uitkomst daarvan was dat EZ met de aanbeveling kwam om het uniforme statiegeldbedrag voor kleine flessen te splitsen in een bedrag van f 0,10 voor flesjes met een papieren etiket en f 0,15 voor flesjes met een ingebrand etiket. Het bestuur van het bedrijfschap hield echter eendrachtig vast aan de gedachte van een uniform statiegeld en was daartoe bereid een conflict met EZ te riskeren.⁶⁹ Na rijp beraad besloot de Staatssecretaris van EZ, Drs. F.J.W. Gijzels, op 11 oktober 1962 toch zijn goedkeuring te hechten aan de statiegeldverordening. Voor het eerst had het bedrijfschap hier profijt van haar tweeslachtige (horizontale/verticale) structuur: dat de groothandel in dranken, als één van de belangrijkste afnemers van frisdranken, in bedrijfschapsverband mede vorm had gegeven aan de voorliggende conceptverordening, deed de Staatssecretaris veronderstellen dat de bezwaren van andere afnemersgroepen met een korreltje zout moesten worden genomen. Mogelijk werd de Staatssecretaris in deze overtuiging gesterkt door het verdeelde advies waarmee de Commissie van Advies Statiegeldverordening naar buiten was getreden. Niet onbelangrijk was verder dat de N.V. Vereenigde Glasfabrieken, de belangrijkste producent van Nederlandse frisdrankflessen, per 1 april 1962 haar prijzen had verhoogd, wat de statiegeldverhoging van f 0,10 naar f 0,15 ook in de ogen van EZ acceptabel maakte.⁷⁰ En zo kreeg het bedrijfschap uiteindelijk precies waar ze om had gevraagd.

Opmerkelijk is dat de *Verordening statiegeld flessen en kisten koolzuurhoudende alcoholvrije dranken 1962* maar liefst veertien jaar lang geen enkele wijziging onderging, hoewel de kostprijzen van flessen en kratten (niet langer van hout maar van plastic!) voortdurend stegen. Rond 1974 werd duidelijk dat de minimumbedragen genoemd in de statiegeldverordening naar boven moesten worden bijgesteld. Het percentage flessen dat niet geretourneerd werd – en derhalve in de huishoudelijk afvalstroom terecht kwam – was opgelopen tot meer dan 6%. Doordat steeds meer consumenten statiegeld gingen sparen, in plaats van iedere lege fles onmiddellijk te retourneren, nam ook de omloopsnelheid van het Nederlandse flessenpark duidelijk af, hetgeen fabrikanten noopte tot extra investeringen in emballage. Daar gemakkelijk viel in te zien dat de totstandkoming van een publiekrechtelijke statiegeldverhoging wederom een zaak van lange adem zou worden, besloten de belangrijkste frisdrankproducenten, na onderling overleg in BBM-verband, hierop gezamenlijk vooruit te

lopen. Op 28 oktober 1974 maakten zij op een persconferentie bekend het statiegeld van kleine flesjes van *f* 0,15 op *f* 0,25 en het statiegeld van grote flessen van *f* 0,25 op *f* 0,50 te willen brengen.⁷¹ De verwachting was dat als deze verhoging eenmaal in de praktijk was doorgevoerd, publiekrechtelijke codificatie veel minder problemen zou opleveren. Deze verwachting bleek grotendeels juist. Een eind 1975 geformeerde Commissie van Advies Wijziging Statiegeldverordening stelde op 2 februari 1976 unaniem vast geen bezwaar te hebben tegen de door het Bedrijfschap voorgestelde statiegeldverhoging en ook de Minister van EZ, Drs. R.F.M. Lubbers, hechtte bij beschikking van 31 mei 1976 hieraan zijn goedkeuring.⁷²

Overige verordeningen

Wat betreft de overige verordeningen die het Bedrijfschap Frisdranken in de eerste twintig jaar van haar bestaan uitvaardigde, kunnen we kort zijn. Dit waren nagenoeg uitsluitend verordeningen die te maken hadden met het interne functioneren van het bedrijfschap: heffingsverordeningen, verordeningen inzake vergoedingen van voorzitter, secretaris en bestuursleden en verordeningen tot het vaststellen van resultatenrekening en begroting. De *Verordening registratie, verstrekking van gegevens en inzage van boeken en bescheiden 1961*, die op 18 april 1961 in werking trad, was bedoeld om een tweejaarlijks te houden enquête onder alle frisdrankproductie- en drankengroothandelsbedrijven een publiekrechtelijke basis te geven, zodat geen ondernemer zich aan het invullen van het enquêteformulier kon onttrekken. Het opsporen van de niet bij het bedrijfschap ingeschreven – en ook bij de BBM onbekende – bedrijven, het maken en verzenden van de enquêteformulieren, het rappelleren bij niet-retourzending en het verwerken van de geretourneerde enquêteformulieren, vormden tweejaarlijks een zware last voor het secretariaat van het bedrijfschap. Een aantal malen werd de verwerking van de enquêteformulieren uitbesteed aan een servicebureau.

Een verordening die met het interne reilen en zeilen van het bedrijfschap niets te maken had, was de *Verordening statiegeld boxcontainers voor koolzuurhoudende alcoholvrije dranken 1977*. De boxcontainer, in juni 1975 door Liko Frisdranken B.V. (Bodegraven) geïntroduceerd en daarop ook door enkele andere grote frisdrankproducenten in gebruik genomen, was een uit gegalvaniseerd metaal vervaardigde container die vier lagen van elk 112 literflessen kon bevatten. Gemakkelijk verplaatsbaar met een heftruck of een handpallettruck konden boxcontainers eenvoudig de supermarkt in worden gereden, alwaar ze arbeidsintensieve handelingen als het aan- en afvoeren en bijvullen van plastic kratten overbodig maakten.⁷³ Na consultatie van alle frisdrankproducenten die boxcontainers gebruikten en een ‘hearing’ van belanghebbenden, werd het statiegeld voor boxcontainers gesteld op *f* 500, wat ongeveer overeenkwam met de kostprijs. De *Verordening statiegeld boxcontainers voor koolzuurhoudende alcoholvrije dranken 1977* trad op 1 februari 1978 in werking en heeft als afzonderlijke verordening meer dan veertien jaar stand gehouden.⁷⁴

Bedrijfscommissie Frisdranken

Hoewel het bedrijfschap naar buiten toe vooral op statiegeldgebied van zich deed spreken, waren er ook andere zaken waarmee zij zich nadrukkelijk bemoeide. In maart 1963 nam het bedrijfschap, op verzoek van de SER, alle taken en bevoegdheden op zich welke krachtens de *Wet op de Ondernemingsraden 1950* aan de zogenaamde bedrijfscommissies waren opgedragen. Vanaf 22 november 1963 trad het dagelijks bestuur van het Bedrijfschap Frisdranken tevens op als Bedrijfscommissie Frisdranken. Daarvoor was de zogenaamde Algemene Bedrijfscommissie belast met het toezicht op de uitvoering van de *Wet op de Ondernemingsraden* in frisdrankenindustrie en drankengroothandel. Vooral bij werknemersbestuursleden bestond de verwachting dat nu het Bedrijfschap Frisdranken deze taak ter hand

nam, hiervan een krachtige impuls zou uitgaan voor de totstandkoming van nieuwe ondernemingsraden.⁷⁵ Net als in veel andere bedrijfstakken het geval was, hadden frisdrankproducenten en drankengroothandelaren namelijk geen haast gemaakt met de instelling van ondernemingsraden, ook al waren alle bedrijven met meer dan 25 werknemers wettelijk tot een dergelijke instelling verplicht.⁷⁶ Overigens waren er per 1 januari 1964 slechts 37 bedrijven in de frisdrankenindustrie en drankengroothandel (op een totaal van 1.104 bedrijven) die meer dan 25 werknemers in dienst hadden.⁷⁷ In slechts twee van deze 37 bedrijven waren, op het moment dat de Bedrijfscommissie Frisdranken haar werkzaamheden aanving, reeds ondernemingsraden geïnstalleerd. Deze bestaande ondernemingsraden – van N.V. Hero Conserven Breda en het eveneens in Breda gevestigde N.V. Sparks Limonadefabrieken – vielen echter onder het toezicht van respectievelijk de Bedrijfscommissie voor de Groente- en Fruitverwerkende Industrie en de Bedrijfscommissie voor de Bierbrouwerijen.⁷⁸ Het eerste bedrijf waar een ondernemingsraad werd geïnstalleerd onder goedkeuring van de Bedrijfscommissie Frisdranken was Bottelmaatschappij ‘Oost-Nederland’ N.V. te Almelo (16 oktober 1964). Vervolgens werd, na een voorbereidingstijd van meer dan anderhalf jaar, op 12 april 1965 ook een ondernemingsraad geïnstalleerd bij The Coca-Cola Export Corporation Holland Branch te Amsterdam. Dat de totstandkoming hiervan nogal wat voeten in aarde had, vloeide vooral voort uit koudwatervrees van algemeen directeur Westerman, die als vice-voorzitter van het Bedrijfschap ook zitting had in de Bedrijfscommissie Frisdranken en die – met wisselende pet – steeds nieuwe barrières opwierp.

Westerman stond met zijn koudwatervrees ten opzichte van een ondernemingsraad bepaald niet alleen. In het jaarverslag van het Bedrijfschap van 1965 valt te lezen dat het overleg met de bedrijven die tot het instellen van een ondernemingsraad verplicht waren, langzaam verliep. De verklaring die Bedrijfschap-secretaris Kievit hiervoor aanvoerde was dat bedrijven een ondernemingsraad degelijk wensten voor te bereiden.⁷⁹ Dat was op zijn zachtst gezegd een understatement: Riedel Limonadefabrieken N.V. (Leiden), dat in 1965 een concept-reglement aan de Bedrijfscommissie Frisdranken zond, liet nadien herhaaldelijk weten dat de installatie nog enige tijd op zich zou laten wachten. Pas begin jaren zeventig – nadat het bedrijf verhuisd was naar Ede – werd de daad bij het woord gevoegd. Een andere toonaangevende frisdrankenproducent, Vrumona N.V. (Bunnik), ging na jarenlange aansporingen van de Bedrijfscommissie Frisdranken eerst in 1970 over tot de installatie van een ondernemingsraad. Wat betreft de reeds actieve ondernemingsraden werd herhaaldelijk geconstateerd dat deze gebrekkig functioneerden of zoals Kievit het verwoordde “*de juiste vorm voor het verrichten van de opgelegde taken nog niet [hadden] gevonden*”.⁸⁰ Daarmee doelde Kievit op het feit dat ondernemingsraden zich slechts bogen over onbeduidende kwesties en geen wezenlijke bijdrage leverden aan een betere bedrijfsvoering. Waar ondernemingsraden het wederzijds begrip tussen directie en werknemers juist hadden moeten bevorderen, leek in grote frisdrankproductiebedrijven de afstand tussen directiekamer en bedrijfsvloer alleen maar toe te nemen. Tenslotte viel in sommige bedrijven ook het nodige aan te merken op de communicatie tussen ondernemingsraadleden en hun achterban. Omdat dergelijke problemen ook door vrijwel alle andere bedrijfscommissies werden gesignaleerd, stuurde de SER vanaf het midden van de jaren zestig aan op een herziening van de *Wet op de Ondernemingsraden*. De nieuwe wet van 1971 alsmede de zogenaamde *Structuurwet 1971 (Wet regelende de structuur van de vennootschap)* kenden het instituut ondernemingsraad ruimere bevoegdheden toe als overleg- en onderhandelingsorgaan.⁸¹ Een belangrijke wijziging was voorts dat de grens waarbij een ondernemingsraad verplicht was, werd opgetrokken van 25 naar 100 werknemers. Op grond van deze nieuwe grenswaarde waren nog

slechts 11 van de 785 bij het Bedrijfschap Frisdranken ingeschreven ondernemingen per 1 januari 1972 gehouden tot oprichting van een ondernemingsraad.⁸²

De grenswaarde van 100 werknemers betekende dat drankengroothandelsbedrijven vooraleerst niet aan een ondernemingsraad hoefden te gaan denken. Hoewel ook deze bedrijfstak in de jaren zestig in de greep was geraakt van schaalvergroting en concentratie, was er anno 1971 in Nederland geen drankengroothandel die ook maar bij benadering 100 man/vrouw op de loonlijst had. Toen de Nederlandse tak van het Belgische brouwerijconcern Interbrew haar drankengroothandelsbedrijven vanaf 1972 begon te bundelen in een groter verband (Omnidrink Nederland B.V.) waardoor er al snel wel een drankengroothandel met meer dan 100 werknemers ontstond, hield de Bedrijfscommissie Frisdranken zich afzijdig. Als volle dochter van een brouwerij viel Omnidrink namelijk onder het toezicht van de Bedrijfscommissie voor de Bierbrouwerijen. Wat de frisdrankenindustrie betreft, lukte het de Bedrijfscommissie Frisdranken in de periode 1971-1977 om alle bedrijven die tot de instelling van een ondernemingsraad verplicht waren, ook daadwerkelijk daartoe te bewegen. Nadat in 1977 bij Interfris B.V. (Goor) een ondernemingsraad was geïnstalleerd, merkte de Bedrijfscommissie Frisdranken met enige tevredenheid op dat de gehele bedrijfstak thans aan de wettelijke voorschriften voldeed.⁸³ Op dat moment waren in negen bedrijven ondernemingsraden actief waarop werd toegezien door de Bedrijfscommissie Frisdranken.

Toekomstdiscussie

Omdat Aalberse gevraagd was lid te worden van de Raad van State, zag hij zich in januari 1969 genoodzaakt het voorzitterschap van het Bedrijfschap Frisdranken neer te leggen. Met Aalberse vertrek ontspoon zich een bestuurlijke discussie over de toekomst van het bedrijfschap. Zowel werkgevers- als werknemers-bestuursleden meenden dat het Bedrijfschap Frisdranken in de eerste tien jaar van haar bestaan niet gebracht had wat men er van had verwacht. Het bedrijfschap was als organisatie te zeer in zichzelf gekeerd en was wat haar verordenende bevoegdheden betreft in een soort vacuüm beland. In een uitvoerige notitie over *De zin van het Bedrijfschap Frisdranken* memoreerde Kievit dat van de verordenende bevoegdheden die het bedrijfschap krachtens het instellingsbesluit toekwamen, er slechts twee zinvol waren gebleken: de bevoegdheid tot het vaststellen van statiegelden en de bevoegdheid tot registratie, verstrekking van gegevens en inzage van boeken en bescheiden.⁸⁴ Aangezien de overheid het prijsbeleid voortdurend naar zich toe had getrokken, was de prijsverordenende bevoegdheid van het bedrijfschap een dode letter. Daarbij was deze bevoegdheid met zoveel waarborgen omkleed, dat het onmogelijk was er slagvaardig gebruik van te maken. Bovenal was er het probleem dat een eventuele prijsverordening derdenbinding miste. Het vaststellen van verkoop-, leverings- en betalingsvoorwaarden had bij het ontbreken van een minimumprijsverordening weinig zin omdat hiermee slechts de concurrentie op ondergeschikte punten kon worden afgezwakt. De verordenende bevoegdheid ten aanzien van lonen en arbeidsvoorwaarden was al evenmin bruikbaar. Gezien de allengs voortschrijdende integratie van verschillende soorten bedrijven in de drankenindustrie⁸⁵ was een afzonderlijke CAO voor frisdrankenindustrie en drankengroothandel een reeds lang gepasseerd station.⁸⁶ Tenslotte was ook van de bevoegdheid tot het instellen van fondsen in het belang van de bedrijfsgenoten nog geen gebruik gemaakt. Het idee om een fonds voor collectieve reclame te stichten was een zachte dood gestorven. Voorts was enkele malen gesproken over een eventueel in te stellen saneringsfonds, waaruit eenmalige geldelijke uitkeringen zouden moeten worden verstrekt aan oudere werknemers van kleinbedrijven die in het kader van een koude sanering het loodje hadden gelegd. Het punt saneringsfonds werd na enkele vergaderingen van de agenda afgevoerd. Over de wenselijkheid van zo'n fonds liepen de meningen van werkgevers-bestuursleden en werknemers-bestuursleden te zeer uiteen, terwijl

de razendsnelle afname van het aantal kleinbedrijven juist noopte tot een onmiddellijk ingrijpen.⁸⁷

In de discussie over de toekomst van het bedrijfschap ontvouwd de industriebonden ABC, CBC en St. Willibrordus de gedachte om een nieuw levenskrachtig Productschap Dranken te vormen, waarin naast het Bedrijfschap Frisdranken ook het Productschap voor Bier en het Productschap voor Gedistilleerde Dranken (PGD) zouden moeten opgaan – vooralsnog overigens met behoud van eigen bestuurscommissies. De meeste beambtenbonden onderschreven deze gedachte.⁸⁸ Waar de wens om tot een Productschap Dranken te komen uit het oogpunt van de vakbonden alleszins begrijpelijk was – bij de schappen voor bier, frisdrank en gedistilleerd waren van vakbondszijde grotendeels dezelfde personen betrokken – was de BBM als werkgeversorganisatie fel gekant tegen opheffing van het eigen schap. Gevreesd werd dat in een Productschap Dranken vooral de bierbelangen zouden prevaleren. De BBM meende dan ook dat voortzetting van het Bedrijfschap Frisdranken wenselijk en noodzakelijk was. Gewezen werd op de frequente – hoewel niet erg op de voorgrond tredende – contacten met verschillende ministeries in bedrijfschapsverband, terwijl er nog onvermoede taken voor het bedrijfschap zouden kunnen liggen op warenwettelijk en verpakkingsgebied. *“De huidige onzekere ontwikkeling in de bedrijfstak en wel in het bijzonder het tempo waarin het oude verdwijnt zonder dat iets nieuws in definitieve vorm tot stand is gekomen, maakt een overlegorgaan als het bedrijfschap tot een noodzakelijkheid. Juist deze onzekere toekomst maakt ook het overleg met andere schappen op dit moment nog niet wenselijk. [...] Tevens brengt de huidige situatie met zich, dat er wel eens een plotselinge dringende behoefte bij het bedrijfsleven zou kunnen ontstaan, om van de schaars gegeven bevoegdheden een gebruik te maken in het belang van werknemers en werkgevers.”*⁸⁹ Bij wijze van handreiking stelde de BBM voor de werkwijze van het bedrijfschap enigszins aan te passen: gezien de vrij magere agenda’s kon met twee in plaats van drie openbare vergaderingen per jaar worden volstaan, terwijl de lopende zaken veel meer door het dagelijks bestuur zouden moeten worden afgehandeld. Uiteindelijk gingen de vakbonden met deze cosmetische wijzigingen akkoord. Het dagelijks bestuur werd van drie naar vijf personen uitgebreid.

Het bedrijfschap onder Verwey

Met de landbouwkundig ingenieur Wim Verwey werd in 1970 wederom gekozen voor een onafhankelijke voorzitter. De voordracht van Verwey, die voorzitter was van de Raad van Arbeid te Rotterdam, was afkomstig van de BBM. Van vakbondszijde waren geen kandidaten aangedragen. Gezien Verweys werkkring bestond in vakbondskringen echter geen enkel bezwaar tegen zijn benoeming. Met een achtergrond in de voedingsmiddelenindustrie (bedrijfsleider van N.V. Biscuit- en Chocoladefabriek ‘Victoria’ in Dordrecht van 1955 tot 1966, technisch directeur van N.V. Cacao- en Chocoladefabriek ‘Kwatta’ in Breda van 1966 tot 1968) kon Verwey zich moeiteloos verplaatsen in de noden van werkgevers en werknemers in de frisdrankenindustrie en drankengroothandel.⁹⁰ Hoewel het bedrijfschap onder Verweys leiding meer naar buiten trad – openbare vergaderingen werden geopend met een toespraak die ook aan de pers werd toegezonden, in jaarverslagen werd voortaan ook de situatie in de bedrijfstak onder de loep genomen – veranderde er in de praktijk niet bijster veel.⁹¹ Vanzelfsprekend kon dit Verwey niet persoonlijk worden aangerekend maar lag dit aan alle partijen die in het bedrijfschap participeerden. Een groot probleem was dat met name werknemers-bestuursleden en ministeriële vertegenwoordigers zich steeds minder geïnspireerd voelden om de openbare vergaderingen van het bedrijfschap bij te wonen, waardoor deze soms het aanzien kregen van een BBM-onderonsje. Het is ongetwijfeld de grote verdienste van Verwey geweest dat het Bedrijfschap Frisdranken desondanks nimmer tot een publiekrechtelijk verlengstuk van de BBM is verworpen. Al in zijn *maiden speech*

(voor de openbare vergadering van 25 november 1970) gaf Verwey er blijk van zijn oren niet alleen naar de BBM te zullen laten hangen. *Unverfroren* stelde hij vast dat frisdrankenproducenten nu eindelijk eens haast moesten maken met de instelling van ondernemingsraden terwijl hij voorts te kennen gaf dat de frisdrankenindustrie een maatschappelijke verantwoordelijkheid had wat betreft de zwerfvuilproblematiek: *“De vraag rijst [...] of het Bedrijfschap Frisdranken niet zou moeten bevorderen dat van overheidswege een verbod tot het in de handel brengen van eenmalige emballage voor frisdranken tot stand komt [...].”*⁹²

Vooraf deze laatste opmerking werd Verwey door frisdrankenproducenten niet in dank afgenomen en zij haastten zich dan ook Verwey ervan te overtuigen dat een dergelijk verbod irreëel was. Als Nederlandse frisdrankfabrikanten geen blikjes, kartonnen pakken of plastic flessen in de handel zouden mogen brengen, dan zou de handel dergelijke eenmalige verpakkingen wel uit het buitenland importeren. En als de Nederlandse overheid vervolgens de import van eenmalige verpakkingen aan banden legde, zou dat in het buitenland ongetwijfeld leiden tot soortgelijke restricties, wat de exportpositie van Nederlandse frisdrankfabrikanten bepaald niet ten goede kwam. Verwey gaf ruiterlijk toe dat zijn uitlatingen wat ondoordacht waren en nuanceerde zijn standpunt: natuurlijk dienden frisdrankfabrikanten zich bij de keuze van een bepaald verpakkingsmateriaal af te vragen wat daarvan de milieu-effecten zouden zijn en natuurlijk moest de frisdrankenindustrie door publieksvoorlichting de boodschap uitdragen dat eenmalige verpakkingen niet zomaar op straat konden worden gegooid. *“Maar [...] de grootste verantwoordelijkheid ligt in dit verband niet bij de fabrikant maar bij de consument. Wanneer deze [...] zijn verantwoordelijkheid bewust is en de eenmalige emballage deponert in de daarvoor bestemde afvalbakken, is al een groot stuk van het probleem opgelost.”*⁹³

In de jaren dat Verwey de voorzittershamer hanteerde, vonden niet alleen in de frisdrankenindustrie en drankengroothandel tal van fusies plaats maar gingen ook de vakbonden op in grotere entiteiten. De belangrijkste golf van vakbondsfusies vond plaats in de periode 1971-1973. De fusiekoorts kwam vooral tot stand onder druk van dalende ledentallen en vergrijzende ledenbestanden. Hoewel er in vakbondskringen al vanaf het midden der jaren zestig gesproken werd over federatieve samenwerking, lieten de fusies uit de jaren 1971-1973 de zuilenstructuur vooralsnog intact. De ABC, rechthebbend op één bestuurszetel in het bedrijfschap, ging door een fusie met twee zusterbonden (de algemene bonden voor de textielindustrie en de algemene bond voor de metaalnijverheid en electrotechnische industrie) per 1 januari 1972 op in de Industriebond NVV – wat ledental betreft de grootste vakbond van Nederland.⁹⁴ De CBC, aangewezen tot het medebenoemen van één bestuurslid in het bedrijfschap, maakte een vergelijkbaar fusieproces door, waaruit per 1 januari 1973 de Industriebond CNV ontstond.⁹⁵ St. Willibrordus, rechthebbend op twee bestuurszetels in het bedrijfschap, fuseerde met drie geestverwante bonden (die voor de textielindustrie, de metaalnijverheid en electrotechnische industrie en de mijnbouw) tot de Industriebond NKV (1972). De drie kleine katholieke bonden die gezamenlijk één bestuurszetel in het bedrijfschap hadden, gingen in laatstgenoemd jaar op in de Unie van Beambten, Leidinggevend en Hoger Personeel (Unie BLHP).⁹⁶ Voor de samenstelling van het bedrijfschapbestuur hadden al deze fusies geen gevolgen.

Daarentegen had een herstructurering van de BBM in 1976 wel ingrijpende gevolgen voor de samenstelling van het bedrijfschapbestuur. Bij aanvang van de tiende zittingsperiode (1 januari 1978) werden vijf van de zes BBM-bestuurszetels ingenomen door nieuwe mensen. Het enige vertrouwde gezicht was dat van Hero-directeur Mr. J.R.A. (Joop) Jansen, vice-

voorzitter van het bedrijfsschap sinds 1970. Bij de herstructurering van de BBM waren de zogenaamde Secties omgezet in Kringen. Omdat Sectie B voor de regionaal leverende frisdrankenproducenten annex drankengroothandelaren feitelijk reeds lang ter ziele was en dergelijke gemengde bedrijven steeds zeldzamer werden, kende de BBM vanaf 27 september 1976 nog slechts een Kring Fabrikanten en een Kring Groothandel.⁹⁷ Afgesproken werd dat beide kringen elk drie man zouden mogen gaan afvaardigen naar het bedrijfsschapbestuur. Overigens werd één van de drie ‘fabrikantenzetels’ nog tot en met 1991 ingenomen door een fabrikant met een typisch ‘Sectie B-profiel’ waardoor ook de laatste regionaal leverende frisdrankenproducenten zich in het schap vertegenwoordigd wisten. Achteraf bezien was het wellicht beter geweest als de BBM wat eerder voor nieuw bloed in het bedrijfsschapbestuur had gezorgd. Ultimo 1977 beschikte het gemiddelde werkgevers-bestuurslid over ruim 8½ jaar ervaring in het schap⁹⁸ en genoten diverse werkgevers-bestuursleden in het dagelijks leven reeds van hun pensioen. De bloedeloosheid en voorspelbaarheid van de meeste discussies in het bedrijfsschap moet zeker voor een deel op het conto van de ‘vergrijzingsfactor’ worden geschreven.

In oktober 1977 liet de Industriebond NVV weten dat zij voor de tiende zittingsperiode, aanvangende op 1 januari 1978, geen gebruik meer wenste te maken van haar bevoegdheid tot het benoemen van een bestuurslid in het bedrijfsschap. Aan deze beslissing lag grote onvrede ten grondslag over het functioneren van tal van PBO-organen. Volgens de Industriebond NVV hadden de product- en bedrijfsschappen niet of nauwelijks bijgedragen aan de democratisering van het bedrijfsleven, waren de schappen onvoldoende toegerust met bevoegdheden, was het in tal van schappen gebruikelijk om zaken voor te bespreken in werkgeversverband (schijndemocratie!), liepen werknemers-bestuursleden voortdurend tegen een kennisachterstand aan en liet de efficiency van de meeste schappen te wensen over. Bij de regering werd aangedrongen op een fundamentele reorganisatie van de product- en bedrijfsschappen. Wat het Bedrijfsschap Frisdranken betreft toonde de Industriebond NVV zich een warm voorstander van samenvoeging met andere productschappen tot een ‘groot drankenschap’. Hoewel over de vorming van zo’n groot drankenschap – oftewel een Productschap Dranken – al sinds maart 1973 op bestuursniveau besprekingen werden gevoerd, waren de betrokken schappen niet veel nader tot elkaar gekomen dan de toezegging dat op secretarisniveau periodiek overleg zou worden gevoerd.⁹⁹ In de openbare bestuursvergadering van 16 november 1978 liet ook de Industriebond NKV weten met ingang van 1979 geen bestuurders meer naar PBO-organen af te vaardigen.¹⁰⁰ Geen verrassende stap omdat zij al in november 1977 in nauwelijks bedekte termen was aangekondigd en de Industriebond NKV – inzonderheid Servaas van Bijsterveld – zich altijd had opgeworpen als de belangrijkste pleitbezorger van het groot drankenschap.¹⁰¹ Daarbij kwam nog dat de Industriebond NKV zich – als enige partij – gekeerd had tegen een herbenoeming van voorzitter Verwey omwille van het feit dat deze in februari 1978 de pensioengerechtigde leeftijd had bereikt.¹⁰² Hoe dan ook: vanaf de 53e openbare vergadering van het Bedrijfsschap Frisdranken werden nog slechts drie van de zes zetels voor werknemers-bestuursleden bezet. Hoewel ook de Industriebond CNV en de Dienstenbond CNV (gezamenlijk één bestuurszetel), de NVV-Bond ‘Mercurius’ en de Unie BLHP kritisch stonden tegenover het functioneren van het bedrijfsschap, kozen zij ervoor om toch vertegenwoordigers te blijven afvaardigen. Een sprankje hoop kon worden geput uit het feit dat de Industriebonden NVV en NKV de deur naar het bedrijfsschap niet dicht hadden getrokken maar deze welbewust op een kier lieten staan. Zo stelden zij uitdrukkelijk nog wèl prijs op een vertegenwoordiger in de Bedrijfscommissie Frisdranken. “*Wij willen alleen verantwoordelijkheid dragen voor het beleid in de bedrijfstak voor zover dat beleid door de werknemers kan worden beïnvloed vanuit hun eigen belangen*”, zo motiveerde de Industriebond NKV deze opstelling. Ruim tien

jaar lang hebben de Industriebonden NVV en NKV, die in 1981 fuseerden tot de Industriebond FNV, een vertegenwoordiger in de Bedrijfscommissie Frisdranken gehad, ofschoon zij formeel part noch deel hadden aan de bestuurlijke werkzaamheden. In april 1989 werd door het algemeen bestuur van het bedrijf aan deze vreemde situatie een eind gemaakt.¹⁰³

3. Een geleidelijke revitalisering (1979-2002)

Op gespannen voet met de rijksoverheid

De jaren 1979-1982 staan te boek als de meest problematische uit de geschiedenis van het Bedrijfschap Frisdranken. Dat sommige vakbonden niet langer in het bedrijfschap wensten te participeren was één ding. Een ander ding was dat de verhouding tussen bedrijfschap en rijksoverheid in deze periode grondig verstoord raakte. De verstoorde verhouding hing sterk samen met de kwestie van de eenmalige verpakkingen voor frisdranken en het streven van overheidswege tot het indammen van de verpakkingafvalstroom.¹⁰⁴ Op 27 juni 1979 had de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne (VoMil) Dr. L. Ginjaar een gesprek met vertegenwoordigers van diverse product- en bedrijven (waaronder het Bedrijfschap Frisdranken)¹⁰⁵, het CBL en de Stichting Verpakking en Milieu (SVM). Tijdens dit gesprek sprak Ginjaar zijn bezorgdheid uit over de steeds groter wordende verpakkingafvalstroom en de toename van het gebruik van eenmalige drankverpakkingen. Daarbij refereerde hij in het bijzonder aan de eenmalige 1½ liter PET-fles Coca-Cola, die in het najaar van 1978 door Bottelmaatschappij 'Arnhem' B.V. was geïntroduceerd.¹⁰⁶ Ginjaar nodigde de genoemde organisaties uit met een voorstel te komen dat concrete toezeggingen bevatte ter handhaving van de status quo op het gebied van drankverpakkingen. Daarbij gaf de Minister uitdrukkelijk te kennen een *gentleman's agreement* te prefereren boven één of meer algemene maatregelen van bestuur in het kader van de *Afvalstoffenwet*. Met de SVM als coördinator stelden de betrokken organisaties vervolgens in tien maanden tijd een concept-gedragscode op, waarin de bereidheid werd uitgesproken geen nieuwe verpakkingvormen te introduceren dan na overleg met VoMil, waarin steun werd toegezegd aan bestaande recyclingactiviteiten (de glasbak) en waarin medewerking werd beloofd bij het zoeken naar en op gang brengen van nieuwe recyclingactiviteiten. Volgens Ginjaar ging de concept-gedragscode echter lang niet ver genoeg. Zijnerzijds bestond geen behoefte aan overleg over nieuwe verpakkingvormen maar aan concrete toezeggingen, met name waar het de eenmalige 1½ liter PET-fles voor frisdranken betrof. Onder druk van de door de Tweede Kamer aanvaarde motie Lambers-Hacquebard, waarin gevraagd werd om wettelijke maatregelen tegen deze eenmalige verpakking vóór het einde van het parlementaire jaar, kondigde Ginjaar in het NOS-journaal van 29 augustus 1980 aan dat hij door middel van een algemene maatregel van bestuur het gebruik van de PET-fles aan banden wilde leggen.¹⁰⁷

Met deze aankondiging werd het Bedrijfschap Frisdranken voor het blok gezet. Feitelijk kon het bestuur weinig anders doen de bereidheid uitspreken te onderzoeken of de *Verordening statiegeld flessen en kisten koolzuurhoudende alcoholvrije dranken 1962*, die uitsluitend van toepassing was op glazen flessen, ook van toepassing verklaard kon worden op eenmalige PET-flessen.¹⁰⁸ Een probleem was evenwel dat op de Nederlandse markt behalve Coca-Cola ook diverse mineraal- en bronwaters in PET-fles werden aangeboden. Deze mineraal- en bronwaters waren voornamelijk afkomstig uit het buitenland. Omdat mineraal- en bronwaters niet onder de jurisdictie van het bedrijfschap vielen, dreigde een situatie te ontstaan waarbij de PET-fles voor frisdranken onderhevig was aan statiegeld terwijl de PET-fles voor waters statiegeldvrij bleef. Teneinde deze vorm van oneerlijke concurrentie te voorkomen, besloot het bedrijfschap een poging in het werk te stellen om mineraal- en bronwaters onder het instellingsbesluit te brengen. Hiertoe werd in februari 1981 contact opgenomen met de Organisatie-Commissie van de SER. Op 22 juni 1981 vond over dit onderwerp voor het eerst mondeling overleg plaats, waarbij bedrijfschap-secretaris Kievit aandrang op spoed. De Organisatie-Commissie van de SER liet zich echter niet tot spoed manen en volgde haar eigen ondoorgrondelijke tijdpad.¹⁰⁹ Ondertussen werkte het bedrijfschap aan de totstandkoming van een concept-statiegeldverordening voor zowel meermalige als eenmalige flessen van glas en

kunststof. In het *Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie* van 4 augustus 1981 werd dit concept gepubliceerd alsmede de instelling aangekondigd van een commissie van advies. Bij die aankondiging bleef het echter. Omdat volstrekt onduidelijk was of en op wat voor termijn mineraal- en bronwaters onder het instellingsbesluit zouden worden gebracht, nam het bedrijfschap voorlopig geen verdere initiatieven. Toen in november 1982 nog steeds geen duidelijkheid bestond over de vragen of en wanneer mineraal- en bronwaters onder jurisdictie van het bedrijfschap zouden komen te vallen, besloot het bestuur van het bedrijfschap “*eenstemmig en gedecideerd*” zich opnieuw te beramen over “*het nut en de uitwerking*” van de *Ontwerp verordening statiegeld flessen van glas en kunststof en kisten voor koolzuurhoudende alcoholvrije dranken 1981*. Met andere woorden: de concept-statiegeldverordening verdween van tafel en de discussie omtrent de wenselijkheid van een statiegeldheffing voor eenmalige PET-flessen kon wat het bedrijfschap betreft weer van voren af aan beginnen.¹¹⁰

Deze recalcitrante opstelling van het bedrijfschap moet worden gezien als reactie op de minstens even recalcitrante opstelling van Mevr. Mr. J.J. Lambers-Hacquebard, Staatssecretaris van Milieuhygiëne in het tweede en derde Kabinet-Van Agt (september 1981-november 1982). Waar Lambers-Hacquebard als lid van de Tweede Kamer voor D66 al had getoond weinig vertrouwen te bezitten in het zelfregulerend vermogen van de frisdrankenindustrie ten aanzien van de PET-fles, maakte zij als Staatssecretaris duidelijk wettelijke verbodsmaatregelen te prefereren boven vrijwillige afspraken. Daar kwam nog bij dat de frisdrankenindustrie door het tweede Kabinet-Van Agt ‘gemaltracteerd’ werd op een aanzienlijke accijnsverhoging ingaande op 1 januari 1982. Tijdens de 59^e openbare vergadering van het Bedrijfschap Frisdranken (3 november 1981) repte voorzitter Verwey dienaangaande van een gevoel van machteloze woede: “*Wij begrijpen niet hoe een kabinet dat de werkgelegenheid in haar vaandel schrijft met maatregelen komt die de werkgelegenheid in onze bedrijfstak afbreekt.*” Bijzonder teleurstellend was voorts dat tijdens de 59^e openbare vergadering, voor het eerst in de geschiedenis van het bedrijfschap, alle ministeriële vertegenwoordigers schitterden door afwezigheid waardoor het leek alsof het kabinet zich welbewust doof hield voor noodkreten uit de bedrijfstak.¹¹¹

Het korte voorzitterschap van Henk Koning

Hoewel Verwey zijn afscheid als voorzitter reeds lang van te voren had aangekondigd, viel dit afscheid, gezien de problemen waarmee het bedrijfschap worstelde, wel op een hoogst ongelukkig tijdstip.¹¹² Voor zover uit archiefstukken valt op te maken werd door de BBM overwogen Joop Jansen, als langstzittend bestuurslid van het bedrijfschap, naar voren te schuiven als nieuwe voorzitter. Jansen had het bedrijfschap zes zittingsperioden (1970-1981) als vice-voorzitter gediend en was sinds 1977 ook voorzitter van de Kring Fabrikanten van de BBM.¹¹³ Jansen zelf stond niet onwelwillend tegenover een eventuele benoeming tot voorzitter van het bedrijfschap. Omdat Jansen per 3 juli 1981 terugtrad als directeur van Hero en hij als gevolg daarvan ook zijn bestuurlijke activiteiten voor de BBM beëindigde, zou hij in naam tot onafhankelijk voorzitter van het bedrijfschap kunnen worden benoemd. Tot een formele kandidaatstelling is het echter nooit gekomen. Mogelijk kwam Jansen bij nader inzien zelf tot de conclusie dat zijn achtergrond hem niet echt geschikt maakte voor het onafhankelijk voorzitterschap. Mogelijk ook heeft Kievit eerst aan werknemers-bestuursleden gevraagd hoe zij tegenover Jansen als onafhankelijk voorzitter zouden staan en heeft hij afgaande op hun reacties de BBM ontraden de kandidatuur van Jansen door te zetten. Een overweging die zeker een rol heeft gespeeld, is dat het bedrijfschap, gezien de verstoorde verhouding met de overheid, er wellicht verstandiger aan deed een voorzitter te zoeken die goed was ingevoerd in Haagse kringen. Uiteindelijk draaide het daar in elk geval op uit.

Begin 1982 werd een beroep gedaan op Mr. H.E. Koning, voormalig Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken (1977-1981). In het geval Koning onverhoopt niet beschikbaar was, besloot het bedrijfschap een beroep te doen op Mevr. Drs. N. Smit-Kroes, voormalig Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat (1977-1981).¹¹⁴ Dat Henk Koning bovenaan het kandidatenlijstje prijkte, had hij te danken aan zijn verzet als Tweede Kamerlid voor de VVD tegen de aangekondigde verhoging van de frisdrankenaccijns. Niet onbelangrijk was verder het gegeven dat Kievit en Koning elkaar al zo'n twintig jaar kenden uit de vrijmetselaarsbeweging. Mogelijk heeft ook BBM-voorzitter H.J.L. Vonhoff zijn partijgenoot Koning gepolst voor het voorzitterschap van het bedrijfschap.¹¹⁵ Hoe dan ook, Koning liet weten zeer vereerd te zijn, waarop hij in de openbare vergadering van het bedrijfschap van 23 maart 1982 met algemene stemmen werd benoemd.¹¹⁶ Helaas was het voorzitterschap van Koning maar van korte duur. Op 4 november 1982 liet Koning telefonisch weten dat hij zojuist geroepen was tot het ambt van Staatssecretaris van Financiën in het aantredende Kabinet-Lubbers en dat hij uit dien hoofde zijn werkzaamheden voor het bedrijfschap met onmiddellijke ingang beëindigde.¹¹⁷

De belangrijkste daad van Koning, in de ruim zeven maanden dat hij voorzitter was van het Bedrijfschap Frisdranken, bestond uit een brief op poten aan Staatssecretaris Lambers-Hacquebard (4 oktober 1982). In deze brief gaf het bestuur van het bedrijfschap blijk van haar geschoktheid en ergernis over de opstelling van deze Staatssecretaris, die dreigde een algemene maatregel van bestuur op basis van de *Afvalstoffenwet* uit te vaardigen als het bedrijfschap niet snel de PET-fles onder haar statiegeldverordening zou brengen. In zijn brief aan Lambers-Hacquebard stelde Koning dat het bedrijfschapsbestuur een collectief aftreden overwoog als de Staatssecretaris haar dreigement in daden zou omzetten: *“Wanneer Uw Ministerie op basis van de Afvalstoffenwet tot maatregelen tegen de verpakking van frisdranken zou besluiten, bijvoorbeeld door het verplicht stellen van het berekenen van statiegeld voor eenmalige emballage, dan is de betekenis van de PBO-gedachte ernstig aangetast. Het bestuur van het bedrijfschap zal dan gedwongen worden zich op haar positie te beraden. Een algemene maatregel van bestuur op basis van de Afvalstoffenwet betekent namelijk, dat er wordt ingebroken in de bevoegdheden van de PBO.”*¹¹⁸ Gelukkig voor het bedrijfschap kwam het zover niet. De dagen van het ongelukkige derde Kabinet-Van Agt – en daarmee van Staatssecretaris Lambers-Hacquebard – waren geteld. Met de komst van het eerste Kabinet-Lubbers, op 4 november 1982, werd het Ministerie van VoMil bovendien gesplitst: Milieuhygiëne werd onder de noemer Milieubeheer ondergebracht bij het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (VROM). De aantredende Minister van VROM, Dr. P. Winsemius, toonde zich, naar al spoedig bleek, wèl ontvankelijk voor de argumenten die door het Bedrijfschap Frisdranken werden aangevoerd. In afwijking van Lambers-Hacquebard stuurde Winsemius bovendien niet aan op wettelijke verbodsmaatregelen maar toonde hij zich een voorstander van het gebruik van convenanten als instrument van milieubeleid.¹¹⁹

W. Snijder wordt voorzitter

Ondertussen zat het Bedrijfschap Frisdranken door het vertrek van Koning wederom zonder voorzitter. Omdat Mevr. Smit-Kroes – tweede op het kandidatenlijstje uit 1981 – in het nieuwe kabinet Minister van Verkeer en Waterstaat was geworden, moest de zoektocht naar een geschikte kandidaat in feite van voren af aan beginnen. Op suggestie van bedrijfschapsecretaris Kievit besloot men niet gehaast te gaan zoeken naar een nieuwe voorzitter maar het voorzitterschap voorlopig te laten waarnemen door Wim Snijder.¹²⁰ Snijder, die zitting had in het bestuur namens de Dienstenbond FNV (voorheen NVV-Bond ‘Mercurius’), had van alle bestuursleden de langste staat van dienst. Op vergaderingen had hij zelden verstek laten gaan,

wat gezien zijn bestuurlijke betrokkenheid bij tal van andere organisaties (diverse product- en bedrijven, bedrijfsverenigingen en bedrijfspensioenfondsen) op zich al een prestatie was. Dat ook werkgevers-bestuursleden de benoeming van Snijder tot waarnemend voorzitter accepteerden, was niet in de laatste plaats te danken aan zijn scherpe uitval naar de ministeriële vertegenwoordiger van VoMil/VROM Mr. J.H. Erasmus, in de openbare vergadering van 16 november 1982. Tijdens genoemde vergadering liet Erasmus, die zich als vertegenwoordiger van Lambers-Hacquebard niet bepaald geliefd had gemaakt, met zoveel woorden blijken dat er in de opstelling van zijn departement met het vertrek van de Staatssecretaris geen verandering was opgetreden. Voorts gaf Erasmus te kennen dat de brief van het bedrijf aan Lambers-Hacquebard van 4 oktober 1982 ten departemente al wel was besproken maar nog niet aan de nieuwe bewindsman Winsemius was voorgelegd. Daarop liet Snijder in niet mis te verstane bewoordingen blijken deze gang van zaken hoogst onbehoorlijk te vinden: een ministerieel vertegenwoordiger werd niet geacht zijn eigen mening te ventileren maar die van de Minister.¹²¹

Hoewel met de invulling van de voorzittersvacature officieel geen haast werd gemaakt, circuleerden eind januari 1983 reeds de nodige namen. Van vakbondszijde werd voorgesteld CDA-senator Ing. J.H. Franssen te benoemen, terwijl de BBM een geschikte voorzitter vermoedde in CDA-senator Prof. Dr. J.H. Christiaanse.¹²² In BBM-verband werd ook de naam van de Friese Commissaris der Koningin H.J. Wiegel¹²³ genoemd maar tegen diens kandidatuur rees van vakbondszijde verzet. Gezien Wiegels grote bestuurlijke ervaring werd gevreesd dat hij de vergaderingen van het bedrijf wat al te doortastend zou leiden. Daarbij werd een parallel getrokken met Henk Koning, die tijdens de enige (besloten) vergadering die hij had voorgezeten, naar de smaak van sommige aanwezigen wat al te efficiënt de voorzittershamer had gehanteerd waardoor men binnen een half uur al toe was aan de rondvraag.¹²⁴ Doordat partijen ruim de tijd namen zich over de kandidaten Franssen en Christiaanse een oordeel te vormen, kreeg waarnemend voorzitter Snijder alle gelegenheid te groeien in zijn rol. Op verzoek van de Unie BLHP werd Snijder in november 1983 aan het kandidatenlijstje toegevoegd omdat gebleken was dat hij het voorzitterschap op uitstekende wijze vervulde.¹²⁵ Snijder, op dat moment 60 jaar, zou bovendien per 1 januari 1984 afscheid nemen als secretaris van de Dienstenbond FNV, waarna hij zich als 'VUT-ter' ten volle aan het onafhankelijk voorzitterschap kon wijden. Van BBM-zijde werden aanvankelijk bezwaren geuit. Een politieke figuur verdiende de voorkeur omdat deze voor de nodige ingangen in het Haagse zou kunnen zorgen. Na enige discussie werd niettemin besloten de kandidatuur van Snijder te steunen. Een belangrijke overweging was dat Snijder, gezien zijn achtergrond, mogelijk zou kunnen bewerkstelligen dat ook de Industriebond FNV weer aan het bedrijf zou gaan deelnemen.¹²⁶ In de openbare vergadering van 15 maart 1984 werd Snijder krachtens een unaniem bestuursbesluit tot voorzitter gekozen.¹²⁷ Snijder zou maar liefst zeven maal worden herbenoemd. Dat hij tijdens zijn derde ambtstermijn de pensioengerechtigde leeftijd bereikte, was voor geen der bij het bedrijf betrokken partijen aanleiding om bezwaar te maken tegen zijn herbenoeming. In 1999 besloot de inmiddels 75-jarige voorzitter niet meer voor herbenoeming in aanmerking te willen komen.¹²⁸

Gemeenschappelijke Verklaring en Gedragscode Drankenverpakkingen

In de periode 1985-1988 ondertekende het Bedrijf Frisdranken een drietal milieuconvenanten. Over de totstandkoming van deze convenanten is elders reeds het nodige geschreven, zodat hier niet uitvoerig bij stil hoeft te worden gestaan.¹²⁹ De *Gemeenschappelijke Verklaring en Gedragscode Drankenverpakkingen*, die op 19 december 1985 werd ondertekend, was het sluitstuk van de medio 1983 hervatte besprekingen over het

indammen van de hoeveelheid drankenverpakkingen in het huishoudelijk afval tussen enerzijds een zestal product- en bedrijven (waaronder het Bedrijfschap Frisdranken), CBL en SVM en anderzijds de rijksoverheid (Ministeries van VROM, EZ en LV). Doel van de *Gemeenschappelijke Verklaring en Gedragscode Drankenverpakkingen* was de hoeveelheid afval afkomstig van drankenverpakkingen te stabiliseren op het niveau van 1984. Voor frisdrankproducenten kwam dit in concreto neer op de volgende inspanningsverplichtingen:

- het verminderen van de hoeveelheid verpakkingsmateriaal per verpakkingseenheid;
- het afzien van consumentenreclame waarin de eenmaligheid van bepaalde verpakkingen werd aangeprezen;
- het plaatsen van een aansporing op eenmalige glazen verpakkingen om deze in de glasbak te deponeren;
- het vermelden van het statiegeldbedrag op hervulbare verpakkingen;
- het van te voren melden van alle wezenlijke nieuwe verpakkingen aan VROM.¹³⁰

De *Gemeenschappelijke Verklaring en Gedragscode Drankenverpakkingen* (ook wel aangeduid als het *Drankenverpakkingsconvenant 1985*) is ruim negen jaar van kracht gebleven, al dient daarbij te worden aangetekend dat na 1990 geen inhoudelijke besprekingen meer zijn gevoerd over de voortgang van het convenant. Onenigheid over de interpretatie van cijfers (zowel verzameld door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne als door de SVM) maakte een evaluatie in feite onmogelijk. Nochtans kan op grond van niet-officiële cijfers worden vastgesteld dat het convenant zijn milieudoelstelling hoogstwaarschijnlijk niet heeft gemist. Uit de metingen en sorteerproeven van het RIVM bleek dat de hoeveelheid drankenverpakkingsafval (exclusief zuivelkartons) in gewicht was gedaald van 174.000 ton in 1984 naar 170.000 ton in 1989. Wat in elk geval buiten kijf stond was dat het gewicht van frisdrankenverpakkingen in het huishoudelijk afval tussen 1984 en 1989 aanzienlijk was gedaald. Door de invoering van een terugbrengpremie op eenmalige 1½ liter PET-flessen (waarover zo dadelijk meer) kwam het merendeel van deze flessen niet langer terecht in het huishoudelijk afval. Daarnaast hadden verpakkingstechnologische innovaties ervoor gezorgd dat het frisdrankblikje lichter was geworden. Maar misschien wel de belangrijkste winst in termen van gewicht was gelegen in het feit dat glazen literflessen vanaf 1989 in snel tempo werden verdrongen door hervulbare 1½ liter PET-flessen (ook daarover zo dadelijk meer). Een hervulbare 1½ liter PET-fles die om wat voor reden ook door de consument wordt weggegooid en in het huishoudelijk afval terecht komt, weegt slechts één achtste van een eveneens in het huishoudelijk afval ‘verdwaalde’ glazen literfles.¹³¹

Gedragscode inzake PET-flessen

De *Gedragscode inzake PET-flessen*, die door rijksoverheid (Ministeries van VROM, EZ en LV), Bedrijfschap Frisdranken en CBL op 15 juli 1987 werd ondertekend, was het resultaat van een geslaagd proefproject in Amersfoort en omstreken om te komen tot een inzamelings- en verwerkingssysteem van eenmalige 1½ liter PET-flessen. De *Gedragscode inzake PET-flessen* beruiste op de uitgangspunten en doelstellingen van de *Gemeenschappelijke Verklaring en Gedragscode Drankenverpakkingen* en behelsde de afspraak dat alle winkeliers die eenmalige PET-flessen verkochten, deze flessen ook weer zouden innemen. Consumenten ontvingen voor het retourneren van een lege PET-fles een terugbrengpremie van f 0,10.¹³² De ingeleverde flessen werden ingezameld en afgevoerd naar een recyclingbedrijf. De *Gedragscode inzake PET-flessen* is feitelijk slechts vier jaar van kracht geweest, al werd zij officieel pas per 1 januari 1993 opgeheven. In die eerste vier jaar zijn in Nederland ruim 73 miljoen eenmalige PET-flessen op de markt gebracht waarvan er uiteindelijk zo’n 48 miljoen werden ingezameld voor recycling. Vanwege het hoge terugbrengpercentage van 65,7% gold het convenant als een succes. Dat kon overigens niet van de eenmalige PET-fles zelf worden

gezegd. Vooraf hadden producenten de verwachting uitgesproken dat de eenmalige PET-fles in de ‘verpakkingsmix’ een volume-aandeel zou behalen van ongeveer 10%. In werkelijkheid was dit aandeel – tot genoegen van diverse milieuorganisaties – nooit hoger dan 2%. Dat de eenmalige 1½ liter PET-fles in termen van marktaandeel een onbelangrijke verpakking bleef, was omdat veel supermarktondernemers de fles niet hadden willen opnemen. Vooral in het vrijwillig filiaalbedrijf bestond veel weerzin tegen de extra ‘handling’ die de fles met zich meebracht.¹³³

Een niet onbelangrijke hobbel die terwille van de *Gedragscode inzake PET-flessen* moest worden geëffend, was een wijziging van het instellingsbesluit waarbij mineraal- en bronwaters onder de vigeur van het bedrijfschap werden gebracht. Ter herinnering zij hier vermeld dat het bedrijfschap deze wens reeds in februari 1981 aan de Organisatie-Commissie van de SER had kenbaar gemaakt. Van enige voortgang in dit dossier was echter weinig te merken. Pas in de loop van 1985 zette de Organisatie-Commissie vaart achter de zaak.¹³⁴ Op 8 december 1986 las bedrijfschap-secretaris Kievit in het *Staatsblad* dat de wens van het bedrijfschap ten langen leste was ingewilligd, en wel per Koninklijk Besluit van 24 oktober 1986. Om mineraal- en bronwaters onder de werkingssfeer van het bedrijfschap te brengen was de definitie van koolzuurhoudende alcoholvrije dranken uit het oorspronkelijke instellingsbesluit opgerekt. Waar onder koolzuurhoudende alcoholvrije dranken oorspronkelijk “*alle koolzuurhoudende alcoholvrije dranken, met uitzondering van natuurlijk bronwater en alcoholvrij bier*” werden verstaan, luidde de definitie vanaf 24 oktober 1986 “*alle koolzuurhoudende alcoholvrije dranken en waters, met uitzondering van alcoholvrij bier*”.¹³⁵ Ten gevolge van deze nieuwe definitie bleven de koolzuurvrije mineraal- en bronwaters (de zogenaamde ‘platte’ waters) buiten de werkingssfeer van het bedrijfschap, wat overigens onder het oorspronkelijke instellingsbesluit ook al voor koolzuurvrije frisdranken (vruchtenlimonades zonder prik als Green Spot en Sunkist) het geval was geweest. Omdat de grote bulk van de in Nederland verkochte mineraal- en bronwaters koolzuurhoudend was – zoals ook de grote bulk van de in Nederland verkochte frisdranken koolzuurhoudend was – werd de uitzonderingspositie van koolzuurvrije frisdranken en waters niet als problematisch ervaren. Behalve de wijziging van het instellingsbesluit op voornoemd punt, werd het bedrijfschap per 24 oktober 1986 ook een nieuwe bevoegdheid toegekend, namelijk het stellen van regels aan het maken van reclame voor verpakkingen. Met deze bevoegdheid zou het bedrijfschap zonodig een verordening kunnen uitvaardigen waarbij het producenten verboden werd in reclameuitingen de eenmaligheid van bepaalde verpakkingen aan te prijzen, zulks in overeenstemming met de *Gemeenschappelijke Verklaring en Gedragscode Drankenverpakkingen*.

De bestaansreden van de *Gedragscode inzake PET-flessen* kwam in 1991 te vervallen. Al in 1989 hadden de Nederlandse Coca-Cola Bottelmaatschappij B.V. en Vrumona B.V. een hervulbare PET-fles van 1½ liter in hun assortiment opgenomen. In navolging van de Nederlandse Coca-Cola Bottelmaatschappij en Vrumona maakten ook andere frisdrankproducenten haast met de introductie van deze verpakking, waarover zo dadelijk meer.¹³⁶ Met de komst van de hervulbare PET-fles, werd de eenmalige PET-fles door alle Nederlandse producenten uit de markt genomen. De enige 1½ liter eenmalige PET-fles die medio 1990 nog in grote aantallen op de Nederlandse markt werd verkocht was die van het uit België afkomstige koolzuurvrije mineraalwater Spa Reine (‘Spa blauw’). Omdat koolzuurvrije waters formeel niet onder de *Gedragscode inzake PET-flessen* vielen, achtte Spadel Nederland B.V. (het Nederlandse verkoopkantoor van de Belgische mineraalwaterproducent) zich niet gehouden tot het berekenen van een terugbrengpremie van f 0,10 voor haar 1½ liter eenmalige PET-fles. Teneinde Spadel in het gareel te dwingen

besloten bedrijfschap, CBL en rijksoverheid tot een aanscherping van de *Gedragcode inzake PET-flessen*, in die zin dat dit convenant vanaf 1 mei 1991 ook van toepassing werd verklaard op koolzuurvrije frisdranken en waters.¹³⁷ Omdat het bedrijfschap formeel geen verordenende bevoegdheid had ter zake van koolzuurvrije frisdranken en waters – waardoor de geldingskracht van een ten deze door het bedrijfschap ondertekend convenant betwistbaar was – richtte het bedrijfschap zich in september 1990 tot de Organisatie-Commissie van de SER met het verzoek ook koolzuurvrije frisdranken en waters onder ressort van het instellingsbesluit te brengen.¹³⁸ Waar de behandeling van het vorige verzoek tot wijziging van het instellingsbesluit ruim 5½ jaar in beslag had genomen, zette de Organisatie-Commissie ditmaal spoed achter de zaak. Op 5 november 1991 berichtte het *Staatsblad* dat het instellingsbesluit bij Koninklijk Besluit van 13 september 1991 was gewijzigd. In het kader van deze wijziging kreeg het bedrijfschap, conform haar wens, ook een nieuwe officiële naam: Bedrijfschap Frisdranken en Waters. Daarmee werd definitief afscheid genomen van de onmogelijk lange naam waaronder het bedrijfschap sinds 1959 opereerde alsmede van het begrip koolzuurhoudende alcoholvrije dranken, dat zich niet leende tot een zodanige nadere definiëring dat daaronder ook bepaalde koolzuurvrije alcoholvrije dranken konden worden verstaan.¹³⁹ Terugkerend naar het hoe en waarom van dit alles – Spadels weigering om haar 1½ liter eenmalige PET-fles te belasten met een terugbrengpremie van f 0,10 – kan overigens worden vastgesteld dat Spadel al snel zwichtte voor het in stelling gebrachte geschut. Onder druk van een mogelijke boycot door de levensmiddelenhandel, waar de hervulbare PET-fles met een statiegeld van f 1,- inmiddels de norm was, besloot Spadel zelfs meer te doen dan waartoe het krachtens het aangescherpte convenant was verplicht. In plaats van een terugbrengpremie van f 0,10 kwam op de 1½ liter eenmalige PET-fles Spa Reine per 1 mei 1991 een terugbrengpremie van f 1,- te rusten. In 1994 verving Spadel haar 1½ liter eenmalige PET-fles door een hervulbare PET-fles.¹⁴⁰

Convenant cadmium kratten

Het *Convenant inzake kratten bestemd voor herhaald gebruik in de bier- en frisdrankenindustrie*, dat op 21 januari 1988 door het bedrijfschap werd ondertekend en nog altijd geldingskracht bezit, heeft tot doel op milieuverantwoorde wijze om te gaan met bier- en frisdrankkratten waarin het zware metaal cadmium is verwerkt. Naast het Bedrijfschap Frisdranken ondertekenden ook het Productschap voor Bier en de SVM dit convenant, terwijl ter andere zijde de Minister van VROM (Drs. E.H.T.M. Nijpels), de Staatssecretaris van EZ (Dhr. A.J. Evenhuis) en de Minister van LV (Ir. G.J.M. Braks) hun handtekening onder het convenant plaatsten. De belangrijkste bepalingen van het convenant zijn dat per 1 januari 1990 geen nieuwe cadmiumhoudende krattypen meer in gebruik mogen worden genomen, dat de aanmaak van bestaande cadmiumhoudende krattypen per 1 januari 2006 dient te zijn beëindigd en dat per 1 januari 2010 tenslotte ook het gebruik van cadmiumhoudende kratten geheel dient te zijn beëindigd. Als gevolg van het convenant is inmiddels de overgrote meerderheid van alle kratten voor frisdranken en verpakte waters cadmiumvrij. Een probleem is wel dat krattenfabrikanten en recyclingbedrijven gaandeweg met grote hoeveelheden cadmiumhoudend scrap in hun maag zijn komen te zitten, terwijl nog geen kosteneffectieve methode voor handen is om het cadmium uit dit scrap te verwijderen.¹⁴¹ Wil het *Convenant cadmium kratten* (zoals de overeenkomst korthedshalve wordt aangeduid) uiteindelijk in termen van haar milieudoelstelling als succesvol gelden, dan zal ongetwijfeld eerst voor dit probleem een oplossing moeten worden gevonden. Hoe dan ook is het voor een eindoordeel thans nog te vroeg.

Betekenis van genoemde convenanten voor het bedrijfschap

Als we kijken naar wat de voornoemde convenanten hebben betekend voor de werkzaamheden van het bedrijfschap, dan kan er feitelijk maar één conclusie zijn, namelijk dat de uitgebreide besprekingen en discussies die aan de convenanten vooraf gingen, alsmede de periodieke evaluaties die uit de convenanten voortvloeiden (en in het geval van het *Convenant cadmium kratten* nog altijd voortvloeiden), in hoge mate zin en legitimiteit hebben verleend aan het bedrijfschap als publiekrechtelijke organisatie. Waar het bedrijfschap anno 1978 haar bestaansreden hoofdzakelijk ontleende aan een tweetal statiegeldregelingen, lag de bestaansreden van het bedrijfschap tien jaar later mede verankerd in een drietal convenanten terzake van ‘bedrijfstakbrede’ inspanningsverplichtingen op milieugebied. Wat meer was: waar het bedrijfschap anno 1978 nog vooral het materiële belang van de frisdrankenindustrie voor ogen had (statiegeld beschermde het eigendom van frisdrankproducenten en voorkwam oneerlijke concurrentie), toonde het bedrijfschap zich anno 1988 ook in toenemende mate bewust van haar maatschappelijke verantwoordelijkheid. Die ontwikkeling was niet zonder slag of stoot gegaan. Terugkijkend moeten vooral de ‘problematische’ jaren 1979-1982 als een transformatiefase worden begrepen, waarin het bedrijfschap door de overheid gewezen werd op haar verantwoordelijkheid inzake bepaalde milieukwesties.¹⁴²

Tekenend voor de ontwikkeling die het bedrijfschap daarna doormaakte was dat ook statiegeldverordeningen in een zeker milieuperspectief kwamen te staan. De *Verordening statiegeld hervulbare kunststofflessen en daarbij gebruikte kisten voor koolzuurhoudende alcoholvrije dranken 1989*, die in werking trad op 17 oktober 1990, was daarvan een eerste proeve. In deze verordening werd het statiegeld geregeld van de 1½ liter hervulbare PET-fles, die – het is reeds vermeld – medio 1989 vrijwel gelijktijdig door de Nederlandse Coca-Cola Bottelmaatschappij en Vrumona was geïntroduceerd en vervolgens in hoog tempo zowel de 1½ liter eenmalige PET-fles als de glazen literfles begon te verdringen. Hoewel de statiegeldverordening op het oog slechts eigendomsbescherming en voorkoming van oneerlijke concurrentie diende, kon zij niet los worden gezien van de uit milieuperspectief wenselijke vervanging van eenmalige door hervulbare verpakkingen.¹⁴³ In verband met een hierboven reeds ter sprake gekomen wijziging van het instellingsbesluit werd genoemde statiegeldverordening op 5 juni 1991 ingrijpend gewijzigd, waarna de naam kwam te luiden *Statiegeldverordening kunststofflessen frisdranken en waters 1989*. Omdat de statiegeldverordening zich nadien tot alle hervulbare en eenmalige PET-flessen uitstreckte (dus ook tot de eenmalige PET-flessen van Spa Reine), verving zij feitelijk de *Gedragscode inzake PET-flessen!* Vermeldenswaard is nog dat het statiegeld van alle hervulbare PET-flessen, ongeacht de inhoudsmaat, gesteld werd op een bedrag van f 1,-. Hierdoor berustte ook op de 1 liter hervulbare PET-fles (in augustus 1992 als eerste geïntroduceerd door Vrumona) en de 2 liter hervulbare PET-fles (in februari 1993 als eerste geïntroduceerd door Coca-Cola Beverages Nederland B.V.) een statiegeld van f 1,-.¹⁴⁴

Impulsen voor een nieuw elan

Bij de totstandkoming van genoemde convenanten en statiegeldregelingen speelden ministeriële vertegenwoordigers een niet onbelangrijke rol. Reeds genoemd is Mr. J.H. Erasmus, die tien jaar lang (1980-1989) fungeerde als een soort voorstopper in alle discussies die het milieuvraagstuk raakten. Het voert echter te ver om de inbreng van afzonderlijke ministeriële vertegenwoordigers onder de loep te nemen of met elkaar te vergelijken. Omdat veel discussies in het teken van het milieu stonden, zou gemakkelijk de indruk kunnen worden gewekt dat alleen de vertegenwoordiger van VROM ertoe deed en dat de vertegenwoordigers van SZ, EZ en LV wel konden worden gemist. Niets is echter minder waar. Zowel van werkgevers- als werknemerszijde werd – en wordt – hoge prijs gesteld op de aanwezigheid van vertegenwoordigers van SZ, EZ en LV. Waar het milieubeleid van VROM

bepaalde economische belangen en werkgelegenheidsbelangen dreigt te schaden, kan ter vergadering een direct beroep worden gedaan op de vertegenwoordigers van SZ, EZ en LV (sinds 1989 Landbouw, Natuurbeheer en Visserij) om zodoende de discussie in een breder perspectief te plaatsen. Hoewel strict genomen slechts in registrerende zin bij het schap betrokken, worden ministeriële vertegenwoordigers tijdens maar vooral ook buiten de vergaderingen om in tal van kwesties geconsulteerd. Toen het bedrijfschap zich in 1992 begon te bewegen op terreinen die raakten aan warenwettelijke aangelegenheden – waarover later meer – sprak het vanzelf dat ook de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) werd uitgenodigd een vertegenwoordiger te sturen.¹⁴⁵ Kort en goed kan worden gesteld dat ministeriële vertegenwoordigers sinds de jaren tachtig weer duidelijk een brugfunctie vervullen, zowel waar het de convenanten betreft die door het bedrijfschap zijn ondertekend of waarbij het anderszins betrokken is als wat betreft de verordeningen waarmee het bedrijfschap aan de publiekrechtelijke weg timmert. Een buitengewoon praktische functie vervullen de ministeriële vertegenwoordigers voorts waar het de subsidiëring van bepaalde activiteiten betreft.

Een krachtige impuls tot vernieuwing ging ook uit van Drs. J.J. (Jouke) Schat, die per 1 juli 1990 Drs. C.J. Kievit opvolgde als secretaris van het bedrijfschap. Wim Snijder: *“Kees Kievit heeft onnoemelijk veel werk voor het bedrijfschap verzet, dat moet voorop worden gesteld. Maar wat zich op een gegeven moment tegen hem begon te keren was dat hij alle discussies al een keer mee had gemaakt. [...] Met de komst van Jouke is er een hele nieuwe wind gaan waaien. Van het begin af aan hebben Jouke en ik bovendien de afspraak gehad: het bedrijfschap moet ook activiteiten gaan ontwikkelen die door werknemersvertegenwoordigers belangrijk worden gevonden. Activiteiten op het gebied van scholing, arbozorg, ziekteverzuimpreventie, etcetera. Allemaal zaken die in CAO-onderhandelingen wèl ter tafel worden gebracht maar dan vaak min of meer als wisselgeld worden gebruikt, zodat ze uiteindelijk toch nog blijven liggen. Dus zijn we als bestuur van het bedrijfschap rond de tafel gaan zitten en hebben een soort boodschappenlijstje gemaakt. Met dat boodschappenlijstje [het zogenaamde Actieplan werknemersbelangen, PZ] zijn we in 1992 naar de Industriebond FNV en de Dienstenbond CNV gestapt en hebben gezegd: hier en hier gaan we de komende jaren als bedrijfschap actie op ondernemen en is het daarom niet zinnig dat jullie weer een vertegenwoordiger sturen om daarover mee te praten? Dat heeft goed uitgepakt. In 1993 stuurden de Industriebond FNV en de Dienstenbond CNV bij wijze van proef ‘waarnemers’ naar het bestuur. En die waarnemers werden met ingang van 1994 weer gewoon bestuursleden.”*¹⁴⁶

Moeilijker bleek het om ook de Industrie- en Voedingsbond CNV weer bij het bedrijfschap te betrekken. Per 1 juli 1988 had de Industrie- en Voedingsbond CNV haar medewerking aan een groot aantal product- en bedrijfschappen opgeschort met het argument dat deze schappen te weinig mogelijkheden boden tot directe behartiging van werknemersbelangen.¹⁴⁷ In een poging de Industrie- en Voedingsbond voor het Bedrijfschap Frisdranken te behouden, had voorzitter Snijder in 1988 diverse gesprekken gevoerd met bestuurders van deze bond. Snijder: *“Dat waren heel frustrerende gesprekken. Ik heb als oud-vakbondsman getracht mijn filosofie op hen over te brengen maar daar ben ik niet in geslaagd. Mijn filosofie is altijd geweest: je moet niet weglopen want dan verlies je elke mogelijkheid om nog iets te bereiken. Natuurlijk: in de meeste schappen waren de mogelijkheden tot directe behartiging van werknemersbelangen uiterst gering. Maar dat viel niet alleen de schappen te verwijten, dat lag ook aan onszelf. Wat wij als werknemersvertegenwoordigers hebben nagelaten is om telkenmale in vergaderingen aan de orde te stellen wat wij vonden dat belangrijk of nastrevenswaardig was. En dan heb ik het niet over lonen en arbeidsvoorwaarden, maar over*

zaken als scholing en arbeidsomstandigheden. Het wrange was dat juist op die terreinen win-win situaties denkbaar waren maar dat wij als werknemersorganisaties nalieten daar in de schappen werk van te maken. Mijn opmerking om de hand ook in eigen boezem te steken, werd door de Industrie- en Voedingsbond CNV als een verwijt opgevat. Ik kan wel zeggen dat mijn verstandhouding met sommige CNV-bestuurders daardoor nogal getroebleerd raakte. Dat de Industrie- en Voedingsbond CNV in 1993 nog niet toe was aan een heroverweging, zal wel met mijn persoon te maken hebben gehad.”¹⁴⁸ Twee jaar later was het oud zeer kennelijk vergeven of vergeten aangezien toen ook de Industrie- en Voedingsbond CNV een waarnemer zond naar de vergaderingen van het bedrijfsschap. Dit waarnemerschap werd met ingang van de 19^e zittingsperiode (1996) omgezet in een regulier bestuurslidmaatschap.

Nieuwe organisaties van werkgeverszijde

Sinds de herstructurering van 1976 waren frisdrankproducenten en drankengroothandelaren binnen de BBM steeds meer hun eigen weg gegaan. Vooral na het vertrek van secretaris Kievit drong zich binnen de BBM de vraag op of de Kring Fabrikanten en de Kring Groothandel niet slagvaardiger konden opereren als zelfstandige verenigingen. Medio 1992 werd uiteindelijk in goed overleg besloten tot een opsplitsing van de BBM per 1 januari 1993. Dit leidde in november 1992 tot de oprichting van de Vereniging Nederlandse Frisdranken Industrie (NFI) en de Vereniging van de Nederlandse Groothandel in Dranken en Horecabenoedigheden (GDH). Voor het bedrijfsschap had de opsplitsing van de BBM geen noemenswaardige gevolgen. Aangezien het al sinds 1976 ‘usance’ was dat de Kring Fabrikanten en de Kring Groothandel elk drie werkgeversbestuursleden leverden, kon deze verhouding met de komst van NFI en GDH simpelweg worden gehandhaafd. Voorts besloten NFI en GDH één secretariaatsbureau te blijven delen – zulks onder de noemer Stichting BBM – waardoor het Bedrijfsschap Frisdranken en Waters niet voor de keuze van een eventuele verhuizing werd gesteld.¹⁴⁹

Waar NFI en GDH als werkgeversorganisaties in de plaats traden van de oude BBM, dienden zich in de jaren negentig ook een tweetal nieuwe werkgeversorganisaties aan, die streefden naar toelating tot het bedrijfsschap. In september 1992 werd de Nederlandse Vereniging van Siropenfabrikanten (NVS) opgericht, welke onmiddellijk na oprichting te kennen gaf dat zij een bestuurszetel in het bedrijfsschap ambieerde.¹⁵⁰ Met instemming van alle bij het bedrijfsschap betrokken partijen kreeg de NVS, vooruitlopend op een beslissing van de SER, op 26 april 1993 de status van waarnemer toegekend.¹⁵¹ Per 1 januari 1994 werd dit waarnemerschap omgezet in een bestuurszetel. Om de pariteit tussen werkgevers en werknemers te bewaren werd tezelfdertijd een bestuurszetel toegewezen aan de Dienstenbond CNV, die tot dan slechts gezamenlijk met de Industrie- en Voedingsbond CNV één bestuurszetel bezet hield. Zodoende telde het bestuur van het bedrijfsschap met ingang van de 18e zittingsperiode niet langer twaalf maar veertien zetels. In september 1994 werd duidelijk dat een verdere uitbreiding naar zestien zetels in het verschiep lag, toen ook de juist opgerichte Associatie Water Coolers Nederland (AWCN) kenbaar maakte als werkgeversorganisatie tot het bedrijfsschap te willen toetreden.¹⁵² Net als de NVS kreeg de AWCN aanvankelijk het recht als waarnemer aan de vergaderingen van het bedrijfsschap deel te nemen (22 november 1994).¹⁵³ Met ingang van de 20^e zittingsperiode (1 januari 1998) werd ook dit waarnemerschap omgezet in een bestuurszetel. Wederom moest ter handhaving van de pariteit ook aan werknemerszijde een extra bestuurszetel worden gecreëerd. Deze nieuwe zetel viel toe aan FNV Bondgenoten en CNV BedrijvenBond gezamenlijk. CNV BedrijvenBond was het resultaat van een fusie per 1 januari 1998 van Industrie- en Voedingsbond CNV en Vervoersbond CNV; FNV Bondgenoten was het resultaat van een fusie per 1 februari 1998 van Industriebond FNV, Dienstenbond FNV, Voedingsbond FNV en Vervoersbond FNV.¹⁵⁴

Ter recapitulatie nog dit: bij de oprichting van het bedrijf in 1960 was er sprake van één werkgeversorganisatie (BBM) die aan werknemerszijde acht vakbonden tegenover zich vond. Die 'scheve' verhouding is in de loop der jaren volkomen rechtgetrokken: sinds 1998 worden de vergaderingen van het bedrijf bijgewoond door vier werkgeversorganisaties (NFI, GDH, NVS en AWCN) en vier werknemersorganisaties (FNV Bondgenoten, CNV BedrijvenBond, Dienstbond CNV en De Unie). Met vier eigen zetels plus een zetel die met CNV BedrijvenBond moet worden gedeeld, is FNV Bondgenoten thans getalsmatig de belangrijkste partij binnen het bedrijf.

Actieplan werknemersbelangen

Als uitvloeisel van het reeds gememoreerde *Actieplan werknemersbelangen* trad het Bedrijf Frisdranken en Waters vanaf 1992 naar buiten met een reeks 'producten'. Op het gebied van scholing kan worden gewezen op een schakelcursus voor allochtone werknemers in de frisdrankenindustrie met taalproblemen (juni 1992), op een basiscursus productie- en machinetechniek voor productiepersoneel in de frisdrankenindustrie (augustus 1992, geactualiseerde versie april 1996), op een cursus klantgerichtheid voor werknemers in de drankengroothandel (augustus 1992), op een instructievideo over veiligheid op het werk voor tijdelijke werknemers in de frisdrankenindustrie (juli 1996) en op een cursus analyseren en oplossen van problemen voor productiepersoneel in de frisdrankenindustrie (december 1997).¹⁵⁵ Voor al deze cursussen gold dat ze voorzagen in manifeste – van te voren door het bedrijf gepeilde – behoeften, die niet konden worden vervuld met behulp van het in de markt aanwezige cursusaanbod. De ontwikkeling van cursussen en het bijbehorende lesmateriaal werd uitbesteed aan externe bureaus en voor een belangrijk deel gefinancierd uit subsidies waarop het bedrijf, als samenwerkingsverband van werkgevers en werknemers, vrij eenvoudig aanspraak bleek te kunnen maken. Voor de ontwikkeling van genoemde cursussen was de inbreng van diverse deskundigen uit frisdrankenindustrie en drankengroothandel van eminent belang. Met de daadwerkelijke organisatie van cursussen en trainingen bemoeide het bedrijf zich niet. Dit werd overgelaten aan de werkgeversorganisaties NFI en GDH of aan individuele bedrijven zelf. Hoewel na 1997 geen nieuwe cursussen en trainingen onder auspiciën van het bedrijf zijn ontwikkeld, mag daaruit geenszins worden afgeleid dat het bedrijf op het vlak van scholing op haar lauweren rust. Ook na 1997 heeft het bedrijf op gezette tijden in de bedrijfstakken welke onder haar werkingssfeer vallen de scholingsbehoeften gepeild. Deze peilingen wezen uit dat de reeds ontwikkelde cursussen in combinatie met het cursusaanbod van commerciële instellingen genoegzaam in de scholingsbehoeften voorzagen. In 2002 zullen de cursussen productie- en machinetechniek voor de frisdrankenindustrie opnieuw worden geactualiseerd. De vorm waarin deze cursussen zijn gegoten zal eveneens worden herzien, in zoverre dat het cursusmateriaal ook voor andere informatiedragers (cd-rom) en voor een meer interactieve vorm van kennisoverdracht geschikt zal worden gemaakt.

Een tweede speerpunt van het *Actieplan werknemersbelangen* was arbozorg. Omdat in de frisdrankenindustrie op bedrijfsniveau reeds tal van initiatieven werden genomen ter verbetering van de arbeidsomstandigheden, ging de aandacht van het bedrijf ten deze vooral uit naar de drankengroothandel. Dit resulteerde in november 1994 in het *Arbo-werkboek voor de Nederlandse groothandel in dranken en horecabedrijfsomstandigheden*. Dit werkboek had de vorm van een overzichtelijke checklist met behulp waarvan ondernemers de arbeidsomstandigheden in hun bedrijf in kaart konden brengen. Met het doorlopen van de checklist werden feitelijk alle punten waarop aanpassing of verbetering wenselijk was geïnventariseerd. Zo'n inventarisatie vormde een op de maat van het bedrijf toegesneden Arbo-beleidsplan. Wat het bedrijf met het *Arbo-werkboek* voor ogen stond was het

minimaliseren van de risico's op arbeidsongeschiktheid en het in preventieve zin bestrijden van ziekteverzuim.¹⁵⁶ Uit een in het voorjaar van 1996 gehouden telefonische enquête bleek dat veel drankengroothandelsbedrijven weliswaar met het *Arbo-werkboek* aan de slag waren gegaan, maar dat dit in veel gevallen nog niet geleid had tot een structureel arbeidsomstandighedenbeleid. Aan specifiek beleid voor risicogroepen als uitzendkrachten, stagiaires, vakantiemedewerkers en oudere werknemers kwamen de meeste drankengroothandelsbedrijven al helemaal niet toe. In reactie hierop, als ook met het oog op de *Arbeidsomstandighedenwet* die per 1 januari 1998 in zijn volle omvang in werking trad, liet het bedrijfschap in juni 1997 een folder verschijnen waarin nogmaals gehamerd werd op de noodzaak van een systematische en structurele aanpak.¹⁵⁷ Ook gaf het bedrijfschap een model-bedrijfsnoodplan uit voor drankengroothandelsbedrijven – te beschouwen als een supplement op het *Arbo-werkboek* – en liet het een videoband vervaardigen over veilig werken in de drankengroothandel – te beschouwen als de pendant van de videoband over veilig werken in de frisdrankenindustrie.¹⁵⁸ In verband met wijzigingen in de *Arbeidsomstandighedenwet* die per 1 november 1999 in werking traden, verscheen in augustus 1999 een geactualiseerde versie van het *Arbo-werkboek*. Als co-producenten van deze geactualiseerde versie traden het Productschap Wijn en het Productschap voor Gedistilleerde Dranken op, wier eigen werkboeken eveneens aan herziening toewaren. Initiator van deze samenwerking was het Bedrijfschap Frisdranken en Waters.¹⁵⁹ Teneinde te kunnen bepalen in hoeverre de ingeschreven bedrijven aan de Arbo-verplichtingen voldeden alsmede om eventuele onvolkomenheden in het *Arbo-werkboek* op te sporen, hielden de drie schappen in augustus 2001 een gezamenlijke enquête. Op grond van de uitkomsten van deze zogenaamde *Arbo Quick Scan* werd besloten een aantal werkplekinstructies voor de drankengroothandel te gaan ontwikkelen. Het *Arbo-werkboek* als geheel werd namelijk door veel bedrijven enigszins ontoegankelijk en onoverzichtelijk gevonden. Hopelijk zal het praktisch nut van het werkboek toenemen als de inhoud in modules wordt gegoten die meer zijn toegespitst op bepaalde werkplekken.¹⁶⁰

Op grond van het door de vakbonden gesignaleerde probleem van de steeds hoger wordende werkdruk in het Nederlandse bedrijfsleven, vroeg het bedrijfschap zich in 2000 af op welke wijze een bijdrage kon worden geleverd aan het in kaart brengen van de werkdruk en het daarmee samenhangende ziekteverzuim in de bedrijfstakken welke onder haar werkingsfeer vielen. Na enig beraad besloot het bestuur van het bedrijfschap af te zien van een uitgebreid onderzoek naar werkdruk in de frisdrankenindustrie en groothandel in dranken en horecabenoedigheden. Zo'n onderzoek zou zich al snel te zeer op individuele bedrijven toespitsen. De voorkeur werd gegeven aan een branchebrede praktische aanpak van de werkdrukproblematiek door middel van zogenaamde werkdruckmeters.¹⁶¹ Het instrument van de werkdruckmeter behelsde een checklist van allerlei mogelijke knelpunten die tot structurele werkdruk zouden kunnen leiden, gecombineerd met tips en aanbevelingen om te komen tot beperking of oplossing van deze werkdruk. In januari 2001 werd door het bedrijfschap de *Werkdruckmeter voor de drankengroothandel* ten doop gehouden. In juli 2001 volgde de *Werkdruckmeter voor de frisdrankenproducenten*. Bij de presentatie van beide werkdruckmeters werd de hoop en verwachting uitgesproken dat de werkdruckmeters door leidinggevend en medewerkers in gezamenlijkheid zouden worden gebruikt, terwijl het reguliere werkoverleg werd aangewezen als het ideale platform om werkdruckproblemen ter discussie te stellen.¹⁶²

In het kader van het *Actieplan werknemersbelangen* begaf het bedrijfschap zich tenslotte ook op het gebied van – aanvullend – werkgelegenheidsbeleid. Hiertoe liet het bedrijfschap, na het verkrijgen van de nodige subsidies, in 1995 een tweetal cursussen ontwikkelen voor langdurig werklozen met een laag scholingsniveau. In samenwerking met de Regionale Besturen voor

de Arbeidsvoorziening werd vervolgens in Breda een groep langdurig werklozen omgeschoold tot magazijnmedewerker/vorkheftruckchauffeur in de drankengroothandel, terwijl in de regio Venlo/Eindhoven een omscholingscursus werd gegeven tot bezorger/vrachtwagenchauffeur in de drankengroothandel (1996-1997). In 1999 werd ten tweede male een omscholingsproject gestart dat langdurig werklozen moest opleiden tot vorkheftruckchauffeur in de drankengroothandel.¹⁶³ Terugkijkend op bijna een decennium aan activiteiten op het gebied van scholing, arbeidsomstandigheden en wat dies meer zij, valt op dat wat indertijd begonnen is als een actie om de vakbonden weer bestuurlijk bij het schap te betrekken inmiddels ook door de werkgeversorganisaties in het schap behoorlijk enthousiast wordt ondersteund. Dat er in het publiekrechtelijk overleg tussen werknemers- en werkgeversorganisaties win-winsituaties denkbaar zijn, zoals voorzitter Snijder begin jaren negentig benadrukte, is in elk een notie die thans door alle betrokken wordt onderschreven.

Marktonderzoeken, voorlichtingscampagnes, statistieken

In navolging van het Productschap voor Gedistilleerde Dranken en het Productschap Wijn, die beiden reeds jarenlang periodiek onderzoek lieten verrichten naar het drinkgedrag van consumenten terzake van alcoholhoudende dranken (plaats, tijdstip en wijze van consumptie, aantal geconsumeerde glazen)¹⁶⁴, besloot ook het bedrijfschap eind 1990 soortgelijk onderzoek te laten uitvoeren met betrekking tot frisdranken en waters. Na het verkrijgen van een startsubsidie van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) vond in oktober 1991 een eerste meting plaats onder de noemer *Liquid intake onderzoek*. Dit onderzoek werd uitgevoerd door marktonderzoekbureau Trendbox. Daarna volgden met een halfjaarlijkse frequentie nog vier vervolgmetingen. De metingen leverden tal van interessante gegevens op, zij het dat deze gegevens in grote lijnen bevestigden van wat reeds uit ander onderzoek over het drinkgedrag van Nederlanders bekend was of van wat reeds werd vermoed, bijvoorbeeld dat tonic een typische horecaproduct is, dat cola beduidend meer door mannen wordt gedronken en dat cassis juist een vrouwendrank is.¹⁶⁵ De reeks metingen overziend werd eind 1993 geconstateerd dat de veranderingen in het drinkgedrag van de Nederlander zo weinig spectaculair waren dat met een jaarlijkse meting wel kon worden volstaan. Op aandrang van een aantal frisdrankproducenten werd het onderzoek bovendien meer toegespitst op het imago van verschillende soorten frisdrank. Dat leidde in januari 1995 tot de zogenaamde *Life & living rapportage frisdranken*, waarin Trendbox enerzijds het imagoprofiel schetste van negen soorten frisdrank en daar anderzijds gebruikersprofielen tegenover zette. Sinas bleek bijvoorbeeld het imago te hebben van goedkoop en overall verkrijgbaar, niet bepaald dorstlessend of uitgesproken gezond en vooral geschikt voor kinderen. Het profiel van de sinasdrinker luidde: jong, veelal laag opgeleid en afkomstig uit een groot huishouden, beneden modaal inkomen, werkt vooral om geld te verdienen. Met het argument dat de financiering van dit soort marktonderzoek meer op de weg lag van de privaatrechtelijke brancheorganisatie NFI, onthield het bedrijfschap zich nadien van verdere activiteiten op dit terrein.¹⁶⁶ Ook het enigszins verwante project *Imago onderzoek waters*, dat in 1991 tegelijk met het *Liquid intake onderzoek* was opgestart, werd in 1995 stopgezet.¹⁶⁷

In het verlengde van het *Imago onderzoek waters* financierde het bedrijfschap in de periode september 1993 – januari 1994 een voorlichtingscampagne ter versterking van het imago van mineraalwater. De campagne moet worden gezien tegen de achtergrond van de – rond die tijd – stagnerende consumptiecijfers van mineraalwater en het oneigenlijke gebruik van postmixapparatuur in de Nederlandse horeca. Wat dat laatste betreft: onderzoek door de Keuringsdienst van Waren wees uit dat nogal wat horeca-ondernemers met een postmixapparaat zich schuldig maakten aan misleiding van de consument, in die zin dat het apparaat in kwestie ook gebruikt werd om leidingwater met koolzuurgas te impregneren, dat

vervolgens aan de consument geserveerd werd als ware het koolzuurhoudend mineraalwater. Omdat lang niet alle horecazaken waren uitgerust met postmixapparatuur en er ook horeca-ondernemers waren die zich niet aan deze vorm van warenvervalsing wensten te bezondigen, gaf het bedrijf de voorkeur aan een campagne met een opvoedkundige toonzetting. Een op grote schaal onder horeca-ondernemers verspreide folder zette uiteen waarin mineraalwater van leidingwater verschilde en droeg de boodschap uit dat mineraalwater altijd diende te worden geserveerd in een klein flesje. Om te benadrukken dat het kleine flesje fungeerde als een waarmerk van goed gastheerschap, werd de campagne gevoerd onder de leus “*Mineraalwater? ’t Kleine flesje!*”. Beperkte financiële middelen noopten het bedrijf in juni 1994 af te zien van een vervolgcampagne.¹⁶⁸ Daarmee verloor het bedrijf echter geenszins haar aandacht voor de problematiek van het ‘gouden kraantje’. Berichten over misbruik van postmixapparatuur werden door de jaren heen nauwlettend gevolgd, te meer daar ingeschreven bedrijven met enige regelmaat melding maakten van verdachte horeca-adressen. Voorts trachtte het bedrijf zowel bij overheidsorganisaties (Keuringsdienst van Waren, Inspectie Belastingen en Accijnzen) als consumentenorganisaties meer aandacht te kweken voor deze problematiek. In 1997 en 1999-2000 deed de Consumentenbond onderzoek naar het misbruik van postmixapparatuur. Uit deze onderzoeken kwam naar voren dat in meer dan 60%(!) van de onderzochte horecabedrijven met postmixapparatuur werd gefraudeerd. Naar aanleiding van deze onderzoeken besloot het bedrijf wederom gelden uit te trekken voor een voorlichtingscampagne. Net als in 1993 werd een campagne met een repressieve toonzetting verworpen en gold als vertrekpunt dat goed gastheerschap ten voorbeeld moest worden gesteld. Het meest zichtbare onderdeel van de campagne, die gevoerd werd onder het motto “*Mineraalwater geflest!*”, was een serveerwijzer die in mei 2001 onder horeca-ondernemers werd verspreid.¹⁶⁹ Het mag bepaald niet worden uitgesloten dat wanneer misbruik van postmixapparatuur op grote schaal blijft voorkomen, het bedrijf zal gaan omzien naar mogelijkheden om frauduleuze horeca-ondernemers juridisch aan te pakken (‘lik-op-stuk-beleid’). Niet alleen is duidelijk dat mineraalwaterproducenten en –importeurs door misbruik van postmixapparatuur in de horeca een aanzienlijke omzet derven, ook het imago van mineraalwater wordt door deze vorm van warenvervalsing uitgehold.¹⁷⁰

In januari 1992 ging het bedrijf van start met een eigen maandelijks statistiek van de binnenlandse afzet van frisdranken, waters en aanverwante producten (sportdranken, siropen, alcoholvrije aperitieven). Hoewel het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) sinds 1965 cijfers verzamelde met betrekking tot de binnenlandse productie van frisdranken, dienden deze cijfers ter bepaling van de omvang van de binnenlandse markt nog voor in- en uitvoer te worden gecorrigeerd. Het grote probleem daarbij was dat de in- en uitvoerstatistieken van het CBS niet in smaaksegmenten (cola, sinas, tonic, etc.) waren uitgesplitst, terwijl de productiestatistiek dat wel was. De consequentie hiervan was dat exacte cijfers over de segmentatie van de binnenlandse markt feitelijk niet beschikbaar waren. Een bijkomend probleem was dat zowel de productiecijfers als de in- en uitvoercijfers van het CBS meestal erg lang op zich lieten wachten. Een derde overweging die het bedrijf deed besluiten zelf een afzetstatistiek op te zetten was dat per 1 januari 1993 de binnengrenzen tussen de landen van de Europese Unie verdwenen. Daarmee verviel – althans voor zover het de handel met deze landen betrof – de douaneregistratie van in- en uitvoer. Te voorzien viel dat het CBS, bij gebrek aan in- en uitvoercijfers, ook de omvang van de Nederlandse markt voor frisdranken en waters niet meer nauwkeurig kon vaststellen. Bij de start van de *Maandstatistiek afzet frisdranken en waters* van het bedrijf, in januari 1992, deden ongeveer 50 bedrijven (producenten, importeurs en exporteurs van frisdranken, waters, siropen en aanverwante producten) mee, op grond waarvan het bedrijf een marktdekking

claimde van nagenoeg 100%.¹⁷¹ Op grond van de *Verordening registratie, verstrekking van gegevens en inzage van boeken en bescheiden 1961* waren bedrijven overigens verplicht tot medewerking aan de statistiek.¹⁷² Door op jaarbasis accountantsverklaringen te vragen over de verstrekte gegevens is de nauwkeurigheid van de statistiek afdoende gegarandeerd. Klachten over een te hoge enquêtedruk door diverse bedrijven deden het bedrijfschap in 1993 besluiten de maandstatistiek met ingang van 1994 om te zetten in een kwartaalstatistiek. Met ingang van 2001 werd het de kleinste deelnemers aan de statistiek toegestaan om cijfers aan te leveren op jaarbasis. Medio 2002 doen 32 bedrijven mee aan de *Kwartaalstatistiek afzet frisdranken en waters* terwijl 24 bedrijven jaarlijks aan het bedrijfschap rapporteren.

Heel wat lastiger dan een afzetstatistiek van frisdranken en waters bleek het van de grond tillen van een omzetstatistiek voor de drankengroothandel. In maart 1990 was de Kring Groothandel van de BBM begonnen met het verspreiden van een maandelijks enquêteformulier onder haar leden. Na een hoopvol begin werd het project medio 1992 gestaakt. Oorzaken van de mislukking waren onvoldoende medewerking vanuit de branche – slechts een beperkt aantal drankengroothandelsbedrijven was in staat en bereid tot het verstrekken van maandelijks omzetcijfers – alsmede gebrek aan mankracht en verwerkingscapaciteit van de BBM.¹⁷³ Vervolgens belandde het onderwerp omzetstatistiek drankengroothandel op het bord van het bedrijfschap. Dat nam in 1993 de voorbereiding ter hand van een enquête op kwartaalbasis, waarbij de verwerking van gegevens werd uitbesteed aan het Organisatie-Adviesbureau Nederlandse Groothandel (ONG). In februari 1994 werd aan een honderdtal geselecteerde drankengroothandelsbedrijven een enquêteformulier verzonden, tezamen met een evaluatieformulier. Naar aanleiding van de respons moest helaas worden geconstateerd dat het enquêteformulier te uitgebreid was (er werd zowel naar de omzet in geldswaarde als naar de omzet in hectoliters of aantallen gevraagd) en dat bepaalde gegevens door sommige bedrijven niet konden worden aangeleverd (omdat hun administratie dat niet toeliet). Teleurstellender nog was dat Heineken Nederland B.V. haar drankengroothandels verbod aan de enquête mee te werken.¹⁷⁴ Ofschoon Heineken krachtens de registratieverordening kon worden verplicht tot medewerking, achtte het bedrijfschap het niet verstandig hierop aan te sturen. Bijgevolg werd de experimentele samenwerking met het ONG in juni 1994 beëindigd.¹⁷⁵ Onmiddellijk daarop trad het bedrijfschap in overleg met het CBS teneinde de haalbaarheid te onderzoeken van een driemaandelijks omzetstatistiek voor de drankengroothandel. Na uitvoerige besprekingen, proefnemingen en de ontwikkeling van speciale software ging de kwartaalstatistiek tenslotte begin 1997 van start. De kwartaalstatistiek, die door het CBS deels op kosten van het bedrijfschap werd uitgevoerd, kreeg de vorm van een index, waarbij aan de hand van een gekozen basisjaar kon worden afgelezen hoe de omzet van bepaalde productgroepen zich in geldswaarde ontwikkelde. Feitelijk had de *Kwartaalindex omzet groothandel in dranken en horecabenoedigheden* slechts vier deelnemers, in die zin dat alleen Heineken Nederland B.V., Interbrew Nederland N.V., Dranken Organisatie Nederland (DON) B.V. en Bavaria N.V. aan het CBS rapporteerden welke omzet was behaald in het groothandelskanaal. Hoewel de kwartaalindex bepaald afweek van de statistiek die het bedrijfschap oorspronkelijk voor ogen stond, werd aangenomen dat zij individuele drankengroothandelsbedrijven een redelijk betrouwbare vergelijkingsbasis bood voor de eigen omzetontwikkeling.¹⁷⁶ Begin 1999 nam het bedrijfschap de uitvoering van de kwartaalstatistiek weer zelf ter hand. In de loop van 1999 bleek vervolgens dat de door het CBS verzamelde omzetcijfers bepaald niet volledig waren in die zin dat bij een enkele deelnemer onduidelijkheid bestond over de reikwijdte van het begrip groothandelsomzet. Naar aanleiding van de gerezen problemen werd de kwartaalstatistiek in april 2000 tijdelijk gestaakt en werd in overleg met de GDH omgekeken naar een oplossing.

Onder auspiciën van GDH werd de kwartaalstatistiek medio 2001 hervat, waarbij de uitvoering in handen werd gegeven van het marktonderzoekbureau NFO Trendbox.¹⁷⁷

Kwaliteitszorg

In de jaren negentig is het bedrijfschap ook actief geworden op diverse terreinen van kwaliteitszorg. Deze ontwikkeling kan niet los worden gezien van een rijksoverheid die de begrippen deregulering en marktwerking hoog in haar vaandel voerde. Afnemend overheidstoezicht op de kwaliteit van voedingsmiddelen ging voor frisdranken, waters en siropen gepaard met een ontmanteling van specifieke warenwetgeving. Waar de rijksoverheid duidelijk maakte toezicht op voedselveiligheid en hygiëne te beschouwen als haar kerntaak, vulde het bedrijfschap de leemten op terzake van kwaliteitsnormen en 'receptuurwetgeving'. Dat opvullen van leemten gebeurde overigens op uitdrukkelijk verzoek van ingeschreven bedrijven. In het jaarverslag 1995 maakte secretaris Schat dienaangaande gewag van een steeds grotere druk op zijn bedrijfschap. Volgens Schat hing het feit dat producenten prijs stelden op bepaalde kwaliteitsnormen samen met een sterk besef van *good manufacturing practice*. Maar ook de vrees voor verstoring van de marktverhoudingen speelde een rol: 'zwarte schapen' zouden met kwalitatief inferieure producten een prijzenslag kunnen ontketenen waar producenten van bekende en alom gewaardeerde merkartikelen slechts tot op zekere hoogte in kunnen meegaan. Bekende merkartikelen hebben immers een reputatie hoog te houden en zitten daardoor gebakken aan een zeker kwaliteitsniveau.¹⁷⁸

De eerste schreden op het pad van kwaliteitszorg zette het bedrijfschap in 1992 met de *Verordening authenticiteit vruchtenlimonades*. De centrale idee achter deze verordening, die in werking trad op 6 juni 1993, was dat er eenduidige criteria moesten komen ter bepaling van het vruchtensapgehalte van in Nederland vervaardigde vruchtenlimonades. Het *Frisdranken- en siropenbesluit (Warenwet)* bepaalde dat vruchtenlimonades tenminste 10% vruchtensap dienden te bevatten maar schreef geen methode voor ter verificatie van dit vruchtensapgehalte. De *Verordening authenticiteit vruchtenlimonades 1992* moest hierin voorzien door middel van een zogenaamd uitvoeringsbesluit. In dit uitvoeringsbesluit, dat eveneens op 6 juni 1993 in werking trad maar nadien herhaaldelijk is aangevuld, gewijzigd en genotificeerd, zijn authenticiteitscriteria vastgelegd voor de vruchtenlimonades sinas, (bitter) lemon, grapefruit, appel en cassis. Het streven naar deregulering en vereenvoudiging van levensmiddelenwetgeving – hierboven reeds aangestipt – leidde op 20 september 1995 tot vervanging van het *Frisdranken- en siropenbesluit (Warenwet)* door het *Warenwetbesluit Frisdranken*. Daarbij bleef het voorschrift dat vruchtenlimonades tenminste 10% vruchtensap moeten bevatten vooralsnog gehandhaafd. Anticiperend op nieuwe Europese wetgeving en een gehele of gedeeltelijke intrekking van het *Warenwetbesluit Frisdranken*, werd het Nederlandse frisdrankproducenten evenwel per 14 augustus 1998 toegestaan vruchtenlimonades op de markt te brengen met een sapgehalte lager dan 10%. Dat gebeurde echter onder de uitdrukkelijke voorwaarde dat het percentage sap kwantitatief gedeclareerd werd op het etiket. Het is dit principe van kwantitatieve ingrediëntendeclaratie dat sindsdien in hoge mate zin verleent aan de *Verordening authenticiteit vruchtenlimonades 1992*: ook voor vruchtenlimonades waarin minder dan 10% sap is verwerkt geldt immers dat het gedeclareerde sapgehalte moet kunnen worden geverifieerd. In juli 1999 is het uitvoeringsbesluit waarin de authenticiteitscriteria zijn neergelegd zodanig aangepast dat deze criteria naar rato kunnen worden toegepast voor sapgehalten van tenminste 5%. Onderzoek heeft uitgewezen dat het vooralsnog onmogelijk is betrouwbare meetmethoden vast te stellen voor sapgehalten lager dan 5%. Het principe van kwantitatieve ingrediëntendeclaratie is per 14 februari 2000 verplicht geworden en het *Warenwetbesluit Frisdranken* is op 1 mei 2000 grotendeels ingetrokken.¹⁷⁹

De vervanging van het *Frisdranken- en siropenbesluit (Warenwet)* door het *Warenwetbesluit Frisdranken* leidde er in 1995 toe dat siropen niet langer onderhevig waren aan enigerlei vorm van receptuurwetgeving. Op grond van ervaringen uit het verleden vreesden de Nederlandse producenten van siropen, verenigd in de NVS, voor een neergaande kwaliteitsspiraal. Meer in het bijzonder bestond de vrees dat men in onderlinge prijsconcurrentie siropen zou ‘verwateren’ in die zin dat suiker- en vruchtensapgehalte beetje bij beetje zouden worden teruggeschroefd. Aan het bedrijfschap werd verzocht een verordening uit te vaardigen die dit moest voorkomen. In de *Verordening kwaliteitseisen limonadesiropen 1994* en het *Uitvoeringsbesluit kwaliteitseisen limonadesiropen 1994*, die beiden in werking traden op 27 augustus 1995, werden de meeste voorschriften voor siropen uit het *Frisdranken- en siropenbesluit (Warenwet)* ongewijzigd overgenomen. De belangrijkste wijziging betrof het minimumsagehalte voor vruchtenlimonadesiropen. Waar het *Frisdranken- en siropenbesluit (Warenwet)* nog een vruchtensagehalte voorschreef van minimaal 30%, stelde het *Uitvoeringsbesluit kwaliteitseisen limonadesiropen 1994* dit gehalte vast op minimaal 10% (in geval van citrussap 7%). Omwille van een heldere communicatie richting consument diende dit sagehalte op etiket of verpakking kwantitatief te worden gedeclareerd.¹⁸⁰

Op uitdrukkelijk verzoek van de NFI werd door het bedrijfschap in februari 1994 een verordening in procedure gebracht die betrekking had op de automatische inspectie van hervulbare PET-flessen op mogelijke verontreinigingen. Deze inspectie diende te geschieden door zogenaamde sniffers, apparaten die lege PET-flessen ‘besnuffelden’ teneinde vast te stellen of flessen door consumenten waren misbruikt voor andere vloeistoffen dan frisdranken en waters. Wat met de *Verordening inspectiesysteem hervulbare kunststofflessen* werd beoogd was dat alle producenten die gebruik maakten van hervulbare PET-flessen, verplicht waren te investeren in hoogwaardige sniffertechnologie. Detectie van verontreinigde PET-flessen werd door producenten gezien als een gezamenlijke verantwoordelijkheid, te meer daar enkele in omloop zijnde soorten PET-flessen door meerdere producenten werden gebruikt en er dus een voortdurende uitwisseling van deze flessen plaatsvond. Uit hygiënisch oogpunt werden snifferapparaten beschouwd als onontbeerlijk: PET-flessen kunnen niet zo heet worden gespoeld als glazen flessen waardoor de mogelijkheid bestaat dat vreemde stoffen geurtjes en smaakjes achterlaten.¹⁸¹ De *Verordening inspectiesysteem hervulbare kunststofflessen* trad in werking op 19 februari 1995. Kort daarop werd het bedrijfschap er door de AWCN op gewezen dat onder het begrip hervulbare kunststofflessen ook watercoolertankjes zouden kunnen worden verstaan, daar deze tankjes hervulbaar en van kunststof zijn en beschikken over een enigszins flesvormig voorkomen. Anders dan voor PET-flessen was de kans op verontreiniging van deze tankjes – met een inhoud van 18 liter of meer – verwaarloosbaar klein. Nog afgezien van het feit dat watercoolertankjes geen consumentenverpakking zijn, beschikken ze over speciale afsluitdoppen waardoor hervulling uitsluitend kan plaatsvinden door watercoolerbedrijven. Niet ongevoelig voor deze argumentatie besloot het bedrijfschap de ‘snifferverordening’ zodanig te wijzigen dat er een mogelijkheid tot ontheffing werd gecreëerd. Op basis van deze gewijzigde snifferverordening werd vervolgens op 18 maart 1996 een groepsontheffing voor watercoolertankjes afgegeven.¹⁸²

Een kwaliteitszorgproject voor de drankengroothandel was de ontwikkeling van een hygiëencode in het kader van de *Warenwetregeling Hygiëne van levensmiddelen*. Het verzoek tot ontwikkeling van zo’n hygiëencode was afkomstig van de GDH. Voor de producenten van frisdranken en waters waren dergelijke hygiëncodes reeds ontwikkeld in NFI-verband – met dien verstande dat de meeste producenten in dit opzicht al op eigen kracht aan de slag waren gegaan. De hygiëncodes van de NFI waren dan ook vooral bedoeld als ijkpunt voor

bedrijfspecifieke hygiënecodes en als handhavingsinstrument voor de Keuringsdienst van Waren.¹⁸³ Voor drankengroothandelsbedrijven gold dat de prikkel tot het zelfstandig ontwikkelen van hygiënecodes niet bijster groot was: omdat in verreweg de meeste bedrijven slechts goederen worden ‘verhandeld’ is het risicoprofiel terzake van initiële besmetting van levensmiddelen laag. Dat neemt niet weg dat nagenoeg alle verhandelde producten gebonden zijn aan houdbaarheidstermijnen en dat sommige producten – in het bijzonder koelvers- en diepvriesproducten – vragen om opslag en vervoer onder geconditioneerde omstandigheden. Om drankengroothandelsbedrijven aan te zetten tot het ontwikkelen van bedrijfspecifiek hygiënebeleid, besloot het bedrijfschap bij te springen in de vorm van de *Hygiënecode groothandel in dranken en horecabenoedigheden*. In de hygiënecode werd een algemene invulling gegeven aan een zogenaamd HACCP-systeem voor de drankengroothandel, waarbij potentiële gevaren (*hazards*) met betrekking tot de voedselveiligheid in kaart werden gebracht en een vijftal *critical control points* werden geïdentificeerd die nauwgezet dienen te worden bewaakt. Drankengroothandelsbedrijven konden de hygiënecode ofwel integraal overnemen ofwel als uitgangspunt gebruiken voor het ontwerpen van een eigen bedrijfspecifieke code. De *Hygiënecode groothandel in dranken en horecabenoedigheden* werd op 15 januari 1998 goedgekeurd door de Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS).¹⁸⁴ Aan een later dat jaar door de GDH georganiseerde workshop/informatiebijeenkomst namen vertegenwoordigers van 37 drankengroothandelsbedrijven deel, hetgeen aantoonde dat de GDH-leden het door het bedrijfschap verzette werk op waarde wisten te schatten.¹⁸⁵ In december 2001 verscheen een tweede, herziene editie van de hygiënecode, ondertekend door de Minister van VWS, Mevr. Dr. E. Borst-Eilers.¹⁸⁶

In 1999 vroeg ook de AWCN aan het bedrijfschap financiële hulp bij het ontwikkelen van een hygiënecode, waarmee een werkgroep van de AWCN toen al ruim twee jaar bezig was. Vooruitlopend op ministeriële goedkeuring van de hygiënecode werd door de AWCN met steun van het bedrijfschap in april 2001 een workshop/informatiebijeenkomst voor watercoolerbedrijven georganiseerd om zo het kwaliteits- en voedselveiligheidsbewustzijn in de bedrijfstak naar een (nog) hoger niveau te tillen. Ten tijde van deze workshop was evenwel reeds duidelijk dat de voortgang in het hygiënecodeproject werd gestremd door een kwestie betreffende de ozonisatie van watercoolerwater. Over de wenselijkheid en toelaatbaarheid van ozon bij de bereiding van watercoolerwater bleken de AWCN en de overheid verschillende standpunten te huldigen. De kwestie was – en is – voornamelijk juridisch van aard: de veiligheid van ozon staat geenszins ter discussie. Ook thans nog is de kwestie onderwerp van overleg tussen AWCN en overheid. In afwachting van de uitkomst van dit overleg is het hygiënecodeproject onder de hoede van het bedrijfschap tijdelijk opgeschort. Wel heeft de AWCN inmiddels onder eigen vlag en in samenspraak met de Keuringsdienst van Waren de ontwikkeling van een aangepaste hygiënecode ter hand genomen. Deze laatste code spitst zich toe op de beheersing van voedselveiligheidsrisico’s bij de distributie van watercoolers en watercoolerwater. Niettemin willen AWCN én bedrijfschap uiteindelijk toe naar een alomvattende hygiënecode, waarvan ook de bereiding van watercoolerwater deel uit maakt.¹⁸⁷

Nieuwe bevoegdheden

De talrijke nieuwe activiteiten die het bedrijfschap in de jaren negentig ter hand nam als ook de verbreding van het arbeidsveld met de siropeindustrie en watercoolerbranche, lieten vanzelfsprekend het instellingsbesluit – de ‘grondwet’ van het bedrijfschap – niet onberoerd. Een eerste uitbreiding van de verordenende bevoegdheden van het bedrijfschap vond op 13 september 1991 plaats. Vermeld is reeds dat op die datum alle koolzuurvrije frisdranken en waters onder de vigeur van het bedrijfschap werden gebracht. Voorts gold 13 september 1991 als de dag waarop het schap zich voor het eerst officieel mocht tooien met de naam

Bedrijfschap Frisdranken en Waters. De wijziging van het instellingsbesluit per 13 september 1991 behelsde echter tevens een uitbreiding van verordenende bevoegdheden. De nieuwe bevoegdheden van het bedrijfschap strekten zich uit tot het regelen van de kwaliteit van frisdranken en waters (een bevoegdheid die vooral verlangd was met het oog op het vaststellen van authenticiteitscriteria voor vruchtenlimonades) en het regelen van de rationalisatie van verpakkingen en daarmee verband houdende productietechnieken en logistieke systemen (een bevoegdheid die gevraagd was om standaardisatie van hervulbare PET-flessen, kratten en pallets mogelijk te maken).¹⁸⁸

Een gelegenheid tot verdere verruiming van bevoegdheden diende zich al snel daarop aan. Door een wijziging van de *Wet op de Bedrijfsorganisatie* per 24 juni 1992 werden product- en bedrijfschappen verplicht hun instellingsbesluiten om te zetten in instellingsverordeningen, zulks in verband met een verschuiving van het toezicht op de schappen van de diverse ministeries naar de SER. Net als veel andere schappen greep het Bedrijfschap Frisdranken en Waters de verplichte omzetting aan voor een algehele revisie. De belangrijkste ingrepen spitsten zich toe op een herdefiniëring van de begrippen frisdranken en waters, op een actualisering van het begrip drankengroothandel en op een opschoning van de verordenende bevoegdheden. Voor wat die opschoning betreft: de prijsregulerende bevoegdheid die nimmer was gebruikt – en waarvan kon worden aangenomen dat zij gezien de Europese mededingingswetgeving ook nimmer zou worden gebruikt – werd geschrapt. Anderzijds werden nieuwe bevoegdheden gevraagd op terreinen waar het bedrijfschap feitelijk reeds actief was of waar het voornemens was actief te worden. Dit betrof:

- de kwaliteitszorg in de groothandel [zulks in aanvulling op de in 1991 verkregen bevoegdheid tot het stellen van regels aan de kwaliteit van frisdranken en waters];
- de milieuzorg
- de vakopleiding, omscholing en herscholing van werknemers [dit met het oog op reeds ontwikkelde en nog te ontwikkelen cursussen en op een eventueel door het bedrijfschap af te nemen examen];
- de verruiming van de werkgelegenheid, de voorkoming van werkloosheid en de voorziening in de gevolgen van werkloosheid [zulks vooral met de bedoeling aanvullend werkgelegenheidsbeleid te entameren in de zin van omscholingsprojecten];
- het onderzoek op sociaal, economisch en technisch gebied [een bevoegdheid die ook al in de jaren vijftig was aangevraagd maar die toen het instellingsbesluit uiteindelijk niet had gehaald; thans echter vooral aangevraagd met het oog op *Liquid intake onderzoek* en *Imago onderzoek waters* maar ook om zonodig onderzoek te kunnen verrichten naar arbeidsomstandigheden en ziekteverzuim];
- de administratie van ondernemingen waarvoor het bedrijfschap is ingesteld [zulks om bedrijven te dwingen hun administratie zodanig in te richten dat daaruit bepaalde gegevens zouden kunnen worden afgeleid].

Vermeldenswaard is tenslotte dat de omzetting van instellingsbesluit in instellingsverordening ook werd aangegrepen voor het opnemen van een artikel over derdenbinding, waardoor het bijvoorbeeld mogelijk werd ondernemingen die zichzelf niet beschouwden als drankengroothandel maar de facto wel als zodanig opereerden, in voorkomende gevallen ook te binden aan de verordeningen van het bedrijfschap.¹⁸⁹

Voor alle aangevraagde nieuwe bevoegdheden gold uiteraard dat het bedrijfschap daarvan slechts gebruik kon maken voor zover het daarmee ‘hogere wetgevers’ (De Nederlandse overheid, de Europese Unie) niet voor de voeten liep. Eind 1992 werd binnen het bestuur van het bedrijfschap reeds overeenstemming bereikt over een concept van de nieuwe instellingsverordening. Toch zou het nog ruim twee jaar duren eer een definitief ontwerp van

de instellingsverordening aan de SER kon worden voorgelegd. Binnen de bedrijfstak mochten de gevraagde bevoegdheden dan wel breed worden gedragen, de Directie Marktwerking van het Ministerie van Economische Zaken had grote moeite met de aanzienlijke verruiming van bevoegdheden van het bedrijfschap. Vanwege deze verruiming werd onder andere een representativiteitsonderzoek noodzakelijk geacht.¹⁹⁰ Toen uiteindelijk de SER na zorgvuldige toetsing haar akkoord aan de instellingsverordening wilde hechten, doemde een nieuwe bron van vertraging op. N.V. Verenigde Bedrijven Nutricia (Zoetermeer), producent van onder meer de sportdrink Extran, maakte bezwaar tegen de definitie van het begrip frisdranken in de instellingsverordening. Deze definitie luidde: “*water – mineraalwater en spuitwater daaronder begrepen – met toegevoegde suiker en/of andere zoetstoffen, dan wel gearomatiseerd, alsmede andere alcoholvrije dranken andere dan vruchten- of groentesappen.*” Krachtens deze definitie konden ook sportdranken als frisdranken worden aangemerkt. Dat het bedrijfschap zulks ook daadwerkelijk beoogde viel niet te ontkennen. Sportdranken – alcoholvrije dranken die qua samenstelling zijn toegesneden op mensen die sportieve of grote fysieke prestaties moeten leveren – hadden in Nederland begin jaren tachtig hun opwachting gemaakt. Het product AA van frisdrankproducent Raak Holland B.V. (Zwolle) had in 1981 het spits afgebeten. Begin jaren negentig bleken sportdranken zich te mogen verheugen in een sterk toenemende populariteit.¹⁹¹ Omdat de in Nederland verkrijgbare sportdranken vrijwel allemaal werden vervaardigd door frisdrankproducenten (voor eigen rekening en risico dan wel in opdracht van bepaalde voedingsmiddelenconcerns) en ook werden verhandeld als ware het frisdranken (in de supermarkt deelden sportdranken en frisdranken hetzelfde schap) viel te begrijpen dat sportdranken op één lijn met frisdranken werden gesteld. Weerzin tegen het door het bedrijfschap gehanteerde statiegeldinstrument maakte dat Nutricia koste wat kost met haar sportdrink Extran buiten de werkingssfeer van het bedrijfschap wilde blijven.¹⁹² Ter voorkoming van nog meer vertraging besloot het bedrijfschap zich bij de wens van Nutricia neer te leggen. Aan de in artikel 2 van de instellingsverordening neergelegde begripsbepalingen werd daarop een simpel zinnetje toegevoegd: “*Onder frisdranken wordt niet verstaan: sportdranken.*” De nieuwe instellingsverordening trad in werking op 14 april 1996.¹⁹³

Veranderende vergaderpraktijken

De revitalisering van het bedrijfschap ging gepaard met enkele veranderingen in de vergaderpraktijk. Een eerste opvallende verandering was dat er na 1982 geen besloten vergaderingen meer werden uitgeschreven.¹⁹⁴ Een tweede opvallende verandering was dat er in 1982 een eind kwam aan de gewoonte om de openbare najaarsvergadering te houden in het gebouw van de SER. In 1983 vonden zowel de openbare voorjaars- als de openbare najaarsvergadering plaats in het Jaarbeurscongrescentrum te Utrecht. Op 15 maart 1984 werd voor het eerst een openbare vergadering gehouden op het secretariaat van het bedrijfschap aan de Heemraadssingel 167 te Rotterdam. Uit de notulen blijkt dat de hoge kosten van het huren van vergaderruimte aan deze keuze ten grondslag lagen.¹⁹⁵ Drie jaar later werd voor het laatst vergaderruimte gehuurd. Vanaf 1988 was het gebruikelijk dat één van beide openbare vergaderingen ten kantore van het bedrijfschap werd gehouden en dat voor de andere vergadering een beroep werd gedaan op een ingeschreven bedrijf. In de regel werden laatstgenoemde openbare vergaderingen gecombineerd met een lunch en een bedrijfsbezoek.¹⁹⁶ In 1995 werd een nieuwe traditie geboren, die niet los kan worden gezien van het gegeven dat voor het eerst sinds 1977 alle daartoe gerechtigde vakbonden weer daadwerkelijk in het bedrijfschap participeerden. Uitdrukking gevend aan de bestuurlijke pariteit tussen werkgevers en werknemers werd er voor gekozen voortaan één van beide openbare vergaderingen te houden bij een ingeschreven bedrijf en de andere openbare vergadering te beleggen ten kantore van een vakbond.¹⁹⁷

Minder opvallend maar daarom niet minder belangwekkend, is de toegenomen importantie van de bijeenkomsten van het dagelijks bestuur. Vóór 1978 hadden vergaderingen van het dagelijks bestuur weinig om het lijf. Feitelijk vonden genoemde vergaderingen plaats in de marge van de halfjaarlijkse openbare vergaderingen, terwijl de zin van het dagelijks bestuur vooral gelegen was in haar hoedanigheid als Bedrijfscommissie Frisdranken. Vanaf 1978 is het gebruikelijk dat het dagelijks bestuur bijeenkomt enkele weken voorafgaand aan de halfjaarlijkse openbare vergaderingen. Vergaderingen van het dagelijks bestuur hebben vooral het karakter van een voorbespreking. Ministeriële vertegenwoordigers zijn er niet bij aanwezig. De vergaderingen van het dagelijks bestuur vinden plaats op het secretariaat van het bedrijf. Slechts bij hoge uitzondering wordt uitgeweken naar een andere locatie.¹⁹⁸ Tot en met 1999 fungeerden de vergaderingen van het dagelijks bestuur tevens als vergaderingen van de Bedrijfscommissie Frisdranken. Door een wijziging van de *Wet op de Ondernemingsraden* beperkte de taak van de Bedrijfscommissie Frisdranken zich na 1990 nog slechts tot het bijhouden van een register van ondernemingsraden, het adviseren over (voorgenomen) wijzigingen van ondernemingsraden en het (in voorkomende gevallen) bemiddelen in geschillen tussen ondernemingsraad en bedrijfsleiding. In het kader van een door de SER uitgevaardigd 'hergroeperingsbesluit' werd de Bedrijfscommissie Frisdranken in december 1999 opgeheven. De werkzaamheden werden voortgezet door de nieuw ingestelde Bedrijfscommissie voor de Voeding. Elf andere bedrijfscommissies uit de voedings- en genotmiddelenindustrie droegen hun werkzaamheden eveneens over aan de Bedrijfscommissie voor de Voeding.

Voor wie uit de voorgaande alinea's mocht afleiden dat er in bedrijfschapsverband kennelijk heel wat af wordt vergaderd, is het goed nog eens te wijzen op de woorden van voorzitter Snijder uit het jaarverslag 1996: "*Vergaderen is geen cultuur bij het schap en wordt dus tot het strikt noodzakelijke minimum beperkt.*"¹⁹⁹ Om vooroordelen over bestuurlijke ondoelmatigheid tegen te gaan en ingeschreven bedrijven op de hoogte te houden van alle voor hen relevante activiteiten, producten en diensten, koos het bedrijf in 1991 welbewust voor een meer communicatieve koers. Waar ingeschreven bedrijven voordien maar twee of drie keer per jaar post van het bedrijf ontvingen (de heffingsnota, het formulier van de tweejaarlijkse enquête en het jaarverslag) kwamen daar vanaf 1991 op jaarbasis gemiddeld nog zo'n tien circulaire bij. In juli 1999 werd een website geopend met statistieken, teksten van verordeningen en andere wetenswaardigheden.

Convenant Verpakkingen I

Op 6 juni 1991 zag een verpakkingsconvenant tussen rijksoverheid (Ministerie van VROM) en de Stichting Verpakking en Milieu (SVM) het licht waarbij het bedrijf betrokken was als 'supporter op afstand'. Dit *Convenant Verpakkingen* (vanaf 1996 aangeduid als *Convenant Verpakkingen I*) had tot doel verpakkingsafval zoveel mogelijk te voorkomen (preventie) en voor zover dat niet mogelijk was dit afval in te zamelen, te scheiden en te recyclen (hergebruik). De SVM vertegenwoordigde als contractpartij enkele honderden bedrijven die door middel van een schriftelijke verklaring te kennen hadden gegeven het convenant te zullen naleven. Onder de bedrijven die zich verbonden aan het convenant bevonden zich twee grote producenten van frisdranken en mineraalwaters – Bavaria B.V. en Hero Nederland B.V. – alsmede drie concerns onder wier vleugels productiebedrijven van frisdranken en mineraalwaters schuilgingen: Heineken Nederland B.V. als moederbedrijf van Vrumona B.V., Menken Landbouw Holding B.V. als moederbedrijf van Liko Frisdranken B.V. en VCM Coberco B.A. als moederbedrijf van Riedel Drankenindustrie. Ook verkooporganisaties als Coca-Cola Nederland B.V. en Pepsi-Cola International (Seven-Up Nederland B.V.)

verklaarden de doelstellingen van het convenant te zullen eerbiedigen. Vanwege de participatie van genoemde bedrijven besloot het Bedrijfschap Frisdranken en Waters adhesie te betuigen aan de doelstellingen van het convenant en coördinerend op te treden voor wat betreft de inbreng van de zijde van de frisdranken- en mineraalwaterindustrie.

In overleg met de SVM en de bedrijven die het convenant hadden ondertekend kwam het bedrijfschap voor de frisdranken- en mineraalwaterindustrie tot de volgende operationele doelstellingen:

- een vermindering van de hoeveelheid verpakkingsafval (op gewichtsbasis) met 10% in het jaar 2000 ten opzichte van 1986 (kwantitatieve preventie);
- het verbeteren van de kwaliteit van het overblijvende verpakkingsafval door enerzijds af te zien van milieu-onvriendelijke stoffen als cadmium, PVC en schadelijke drukinkten en anderzijds af te zien van verpakkingen bestaande uit meerdere soorten materiaal (kwalitatieve preventie);
- onderzoek van de milieu-effecten van eenmalige versus hervulbare verpakkingen in de vorm van zogenaamde ecobalansen, mogelijk gevolgd door omschakeling van eenmalige op hervulbare verpakkingen (producthergebruik);
- het verbeteren van de inzameling van verpakkingsafval en het opvoeren van de recycling daarvan (materiaalhergebruik).²⁰⁰

Hoewel het *Convenant Verpakkingen* een looptijd had van tien jaar begonnen overheid, SVM en bedrijfsleven al in 1996 na te denken over een nieuw convenant, dat meer aansloot op de Europese kaderrichtlijn betreffende verpakking en verpakkingsafval (31 december 1994) en de hierop geënte Ministeriële regeling verpakking en verpakkingsafval (1 augustus 1997).²⁰¹ Terugkijkend op vijf jaar *Convenant Verpakkingen* toonde het bedrijfschap zich in 1996 niet ontevreden over de bereikte resultaten. Vooral op het punt van kwantitatieve preventie was forse vooruitgang geboekt, hetgeen volgens secretaris Schat verklaarbaar was vanuit het win/win-perspectief: minder verpakkingsmateriaal gebruiken was voor bedrijven goedkoper en tegelijkertijd goed voor het milieu. Om slechts een enkel voorbeeld te noemen: de diameter van het aluminium deksel van het frisdrankblikje was in twee stappen van 63 mm tot 53 mm gekrompen.²⁰² Ook op het punt van kwalitatieve preventie konden frisdranken- en mineraalwaterindustrie zich beroepen op mooie resultaten, waarbij zij aangetekend dat deze resultaten ten dele al vóór 1991 waren behaald en/of voortvloeiden uit het *Convenant cadmium kratten*. Onweerlegbaar was voorts dat de frisdranken- en mineraalwaterindustrie wat betreft hervulbare verpakkingen een goede 'milieupformance' hadden vergeleken met bijvoorbeeld de vruchtensappen- en de zuivelindustrie. Omdat zo'n driekwart van het in Nederland geconsumeerde volume frisdranken en waters gebotteld werd in hervulbare statiegeldverpakkingen was de bedrijfstak van ecobalansen verschoond gebleven. Wat betreft materiaalhergebruik tenslotte, had het bedrijfschap in SVM-verband actief deelgenomen aan besprekingen over kringloopplannen voor de (al dan niet gescheiden) inzameling en recycling van papier en karton, glas, blik en kunststoffen. Waar de terugwinning van papier en karton, glas en blik zich tussen 1991 en 1996 voorspoedig hadden ontwikkeld, haperde alleen de inzameling van kunststoffen. De problemen die zich hierbij voordeden waren zowel van technische aard (hoe scheid je langs mechanische weg kunststof uit huishoudelijk afval en hoe kom je vervolgens tot een nadere uitsortering van verschillende kunststoffen) als van financiële aard (wie neemt de kosten van inzameling en scheiding voor zijn rekening). Terzake van deze problemen kon het bedrijfschap, als coördinerende instantie voor de frisdranken- en mineraalwaterindustrie, zich evenwel beroepen op het uiterst effectieve statiegeldsysteem, dat voorkwam dat kunststofflessen voor frisdranken en waters massaal terecht kwamen in het huishoudelijk afval.

Statiegeldverordeningen en uitvoeringsbesluiten

In 1992 werden de drie bestaande statiegeldverordeningen van het bedrijfschap – voor glazen flessen en bijbehorende kratten, voor kunststofflessen en bijbehorende kratten en voor boxcontainers – ineengeschoven tot de *Statiegeldverordening frisdranken en waters 1992*. De nieuwe verordening had het karakter van een raamverordening en strekte zich uit tot alle transport-, om- en consumentenverpakkingen die in de frisdranken- en mineraalwaterindustrie werden gebruikt. De minimaal verplichte statiegeldbedragen werden vastgelegd in een uitvoeringsbesluit omdat wijziging hiervan veel minder procedurele rompslomp vergde dan wijziging van de eigenlijke raamverordening. De *Statiegeldverordening frisdranken en waters 1992* en het *Uitvoeringsbesluit statiegeld frisdranken en waters 1992* traden in werking op 15 september 1992. De in het uitvoeringsbesluit vastgelegde statiegeldbedragen waren gelijk aan de bedragen vermeld in de drie verordeningen die kwamen te vervallen: f 0,25 voor flessen met een inhoudsmaat kleiner of gelijk aan 50 cl, f 0,50 voor flessen met een inhoudsmaat vanaf 50 cl tot en met 1 liter, f 1,- voor flessen met een inhoudsmaat groter dan 1 liter, f 6,- voor een krat en f 500,- voor een boxcontainer. Nieuw was wel dat de *Statiegeldverordening frisdranken en waters 1992* zich vanaf 1 januari 1993 ook uitstreekte tot geïmporteerde frisdranken en waters in eenmalige glazen en kunststofflessen.²⁰³

Tegen deze laatste bepaling kwamen de N.V. Vereenigde Glasfabrieken (Schiedam) in februari 1993 succesvol in het geweer. De grootste in Nederland gevestigde verpakkingsglasproducent voerde aan dat gezien de bestaande en goed functionerende inzamelstructuur voor éénmalig glas – de welbekende glasbak – er geen doorslaggevende argumenten aanwezig waren om ook eenmalige glazen flessen voor frisdranken en waters onder de statiegeldverordening te brengen. Deze opvatting bleek te worden gedeeld door de Directie Marktwerking van het Ministerie van Economische Zaken, die vervolgens bij het bedrijfschap aandrang op een versoepeling van de statiegeldverordening op dit punt.²⁰⁴ Na ampel beraad besloot het algemeen bestuur van het bedrijfschap op 26 april 1993 de statiegeldverordening in zoverre te versoepelen dat aan producenten en importeurs van frisdranken en waters in eenmalig glas op verzoek een statiegeldonthefving zou worden verleend. Op 22 juni 1993 werden alle bij het bedrijfschap ingeschreven bedrijven op deze mogelijkheid geattendeerd.²⁰⁵ Drie dagen later werd het *Delegatiebesluit ontheffingen statiegeldverordening* in concept gepubliceerd in het PBO-blad. Deze abrupte maar op zichzelf begrijpelijke ommezwaai, werd het bedrijfschap niet door iedereen in dank afgenomen. Het in Amsterdam gevestigde bedrijf Jacobus Boelen B.V. (een werkmaatschappij van de Franse Groupe Rémy Cointreau), claimde door de zigzagkoers van het bedrijfschap aanzienlijke schade te hebben geleden. Voor het door Jacobus Boelen uit Zweden geïmporteerde en in eenmalige glazen flessen verpakte mineraalwater Ramlösa zouden zowel Jacobus Boelen als de Zweedse producent van Ramlösa zich inmiddels grote investeringen hebben getroost met het oog op de afgekondigde statiegeldverplichting. Met de thans geschapen mogelijkheid van ontheffing bleken deze investeringen feitelijk overbodig. Na uitvoerig overleg werd de kwestie medio 1996 in der minne geschikt.²⁰⁶

In november 1997 werden statiegeldverordening en uitvoeringsbesluit aangepast aan de nieuwe instellingsverordening zonder dat dit gepaard ging met ingrijpende wijzigingen. De *Statiegeldverordening frisdranken en waters 1997* en het *Uitvoeringsbesluit statiegeld frisdranken en waters 1997* traden op 12 juli 1998 in werking.²⁰⁷ Kort daarop deed een nieuwe transportverpakking voor frisdranken en waters haar intrede: de dolly/tray-combinatie. De dolly/tray-combinatie bestaat uit een verrijdbaar metalen onderstel – de dolly – waarop vijf stapelbare kunststof trays kunnen worden geplaatst. De onderste vier trays bieden plaats

aan elk 24 PET-flessen van 1½ liter, terwijl de bovenste, vijfde tray zorgt voor stabilisatie tijdens het transport. Ontwikkeld door supermarktketen Albert Heijn in samenspraak met Coca-Cola maakt de dolly/tray-combinatie het plastic krat als omverpakking overbodig. Net als de boxcontainer kan de dolly/tray-combinatie rechtstreeks het schap van de supermarkt in worden gereden, met dit verschil dat hiertoe geen hulp van heftruck of handpallettruck noodzakelijk is. Daarbij is de dolly/tray-combinatie ook nog uiterst wendbaar. Bij de introductie, in september 1998, werd de verwachting uitgesproken dat de dolly/tray-combinatie vooral interessant is voor frisdranken en waters met een hoge omzetsnelheid. Op verzoek van de frisdrankproducenten die van de nieuwe transportverpakking gebruik gingen maken, besloot het bedrijf de dolly/tray-combinatie op te nemen in het *Uitvoeringsbesluit statiegeldfrisdranken en waters 1997*. Vanaf 13 december 1998 gold voor een complete dolly/tray-combinatie een statiegeld van f 80,-: f 60,- voor de dolly en f 4,- per tray.²⁰⁸

In 1994 ontstond in de drankengroothandel de behoefte aan een uniforme statiegeldregeling voor rolcontainers. Een rolcontainer is een transportverpakking bestaande uit een houten bodem op zwenkwielen waaraan twee gegalvaniseerd stalen hekwerken zijn gemonteerd die met banden bijeen worden gehouden. Rolcontainers lenen zich uitstekend voor het snel en efficiënt afleveren van bestellingen die bestaan uit ongelijksoortige goederen. Voor de drankengroothandel moet daarbij worden gedacht aan kratten, fusten, trays en dozen. Daar rolcontainers uit de aard van hun wezen niet alleen als transportverpakking voor frisdranken en waters dienst deden, konden zij niet onder de *Statiegeldverordening frisdranken en waters 1992* worden gebracht. Vandaar dat het bedrijf een aparte statiegeldverordening voor drankengroothandelsverpakkingen besloot te ontwerpen. De *Verordening statiegeld groothandelsverpakkingen* trad op 27 augustus 1995 in werking. Net als de *Statiegeldverordening frisdranken en waters* was het een raamverordening en werden de statiegeldbedragen geregeld bij uitvoeringsbesluit. Het statiegeldbedrag voor een rolcontainer werd krachtens het uitvoeringsbesluit gesteld op f 200,-.²⁰⁹ In november 1997 werd de *Verordening statiegeld groothandelsverpakkingen* aangepast aan de nieuwe instellingsverordening.²¹⁰

Nagenoeg tegelijkertijd werd het *Uitvoeringsbesluit statiegeld groothandelsverpakkingen* zodanig gewijzigd dat behalve rolcontainers ook koolzuurcilinders hieronder kwamen te vallen. De verkoop van koolzuur aan het horecabedrijf (als drijfgas voor biertapinstallaties en postmixapparaten) is vanouds een taak van de drankengroothandel. Levering geschiedt in stalen cilinders, waarin het koolzuurgas onder eigen druk vloeibaar is geworden. Uit commerciële overwegingen werden voor deze hervulbare cilinders uiteenlopende statiegeldbedragen gehanteerd. Aan deze praktijk kwam per 1 november 1998 een eind. Het gewijzigde *Uitvoeringsbesluit statiegeld groothandelsverpakkingen* bepaalde namelijk dat per koolzuurcilinder f 250,- statiegeld in rekening moest worden gebracht.²¹¹ Nog voor het gewijzigde uitvoeringsbesluit in werking trad, werd het bedrijf erop geattendeerd dat de definitie van koolzuurcilinder (“*een hervulbare cilinder, bestemd voor vervoer en opslag van kooldioxide met een maximale opslagcapaciteit van 10 kg vloeibaar kooldioxide*”) wat al te ruim was genomen. Drankengroothandels die zich bezighielden met de verhuur van biertapinstallaties aan particulieren lieten weten dat als onderdeel van zo’n mobiele ‘thuisstap’ ook een cilindervormig koolzuurpatroon werd verhuurd. De vervangingswaarde daarvan bedroeg hooguit f 50,-. Als voor zo’n koolzuurpatroon een statiegeldbedrag van f 250,- in rekening moest worden gebracht, zou dit de verhuur van thuisstaps weleens negatief kunnen beïnvloeden. Gehoor gevend aan dit argument ontwierp het bedrijf een tweede wijziging

van het *Uitvoeringsbesluit statiegeld groothandelsverpakkingen*, waarbij het statiegeldbedrag van koolzuurpatronen voor thuistapinstallaties werd gesteld op f 50,-.²¹²

Het straffe statiegeldbeleid werd het bedrijfschap niet door iedereen in dank afgenomen. Vooral supermarktketens en hun brancheorganisatie CBL klaagden begin jaren negentig steen en been over de stijgende 'handlingkosten' van retouremballage. Om het arbeidsintensieve sorteren van retouremballage door supermarktmedewerkers enigszins in te perken, drong het CBL aan op standaardisatie van de 1½ PET-fles. Pogingen om te komen tot een zekere mate van standaardisatie – gegoten in de vorm van een convenant tussen het Bedrijfschap Frisdranken en Waters en het CBL – liepen uiteindelijk spaak: niet op onwil van één van beide partijen maar op het feit dat een dergelijk convenant zou leiden tot handelsbelemmeringen die strijdig waren met de uitgangspunten van de Europese Unie.²¹³ Met het afblazen van het *Convenant 1½ liter PET-flessen frisdranken en waters* gaf het CBL geenszins haar streven op om de producenten van frisdranken en waters te bewegen tot standaardisatie van verpakkingen. De producenten van frisdranken en waters stonden op voorhand niet afwijzend tegenover een zekere mate van standaardisatie maar meenden anderzijds dat te ver doorgevoerde standaardisatie afbreuk zou doen aan de herkenbaarheid en identiteit van hun merkartikelen. In de slepende discussie over dit onderwerp besloot de NFI medio 1994 tot een pro-actieve tegenzet, bestaande uit een strategisch onderzoek naar alternatieve mogelijkheden tot kostenbesparingen in de logistieke retourketen.²¹⁴ Met dit omvangrijke onderzoek, waaraan door verschillende frisdrankproducenten en supermarktketens werd deelgenomen, had het bedrijfschap verder geen bemoeienis.

Een logistiek probleem dat wèl op het bord van het bedrijfschap terechtkwam betrof het feit dat sommige supermarkten (veel) meer lege statiegeldflessen te sorteren kregen dan ze volle flessen hadden verkocht. Voor dit aloude probleem bestond sinds het midden van de jaren zeventig een privaatrechtelijke compensatieregeling genaamd VBR (vergoeding behandeling retouremballage). Die regeling kwam erop neer dat frisdrankfabrikanten hun afnemers per krat f 0,30 extra in rekening brachten en dat afnemers dit bedrag weer kregen teruggestort voor elk goed gesorteerd krat met lege flessen dat werd geretourneerd. Supermarkten die meer kratten retourneerden dan ze feitelijk hadden verkocht, streken voor dit extra sorteerwerk derhalve een vergoeding van f 0,30 per krat op, zulks ten koste van supermarkten die minder kratten retourneerden dan ze hadden verkocht.²¹⁵ Volgens het CBL was de vergoeding per 'extra' gesorteerd krat anno 1996 bij lange na niet meer kostendekkend. Op grond van de uitkomsten van een gezamenlijke studie van CBL en NFI besloot het bedrijfschap de VBR te verhogen van f 0,30 naar f 1,-. In de *Verordening vergoeding behandeling extra retouremballage 1996* kreeg de VBR een publiekrechtelijke grondslag, terwijl de hoogte van de vergoeding geregeld werd bij uitvoeringsbesluit. Omdat sommige supermarktketens (in het bijzonder Aldi) tegen verhoging van de VBR waren en probeerden hier met een beroep op de *Mededingingswet* een stokje voor te steken, konden de *Verordening vergoeding behandeling extra retouremballage 1996* en het gelijknamige uitvoeringsbesluit pas in werking treden nadat deze waren voorgelegd aan de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa). Hoewel de NMa geen redenen zag de VBR te verbieden op grond van de *Mededingingswet* liet zij zich niet uit over de Europeesrechtelijke implicaties.²¹⁶ Vandaar dat de verordening en het uitvoeringsbesluit inzake de VBR vervolgens ook aan het Directoraat-Generaal voor de Concurrentie van de Europese Commissie werden voorgelegd. Hangende het oordeel van de Europese Commissie trad de publiekrechtelijke VBR-regeling echter op 2 november 1998 in werking, waarbij het Bedrijfschap wel zo slim was zich financieel in te dekken voor het geval grote dwarsligger Aldi een schadeclaim zou indienen.²¹⁷

Dwars door bovenstaande kwestie heen speelde nog de vraag of de VBR ook van toepassing moest worden verklaard op drankengroothandelaren en hun afnemers. In de verordening en het uitvoeringsbesluit welke op 2 november 1998 in werking waren getreden gold de VBR ook voor drankengroothandelaren en hun afnemers, niettegenstaande allerhande procedurele en inhoudelijke bezwaren die door de GDH vanaf medio 1996 tegen de VBR waren aangetekend. De inhoudelijke bezwaren kwamen erop neer dat werd gevreesd dat het VBR-bedrag van f 1,- in de zakelijke relatie tussen drankengroothandel en horeca zou gaan fungeren als een soort commerciële marge, wat de VBR nu juist niet was en ook niet behoorde te mogen zijn. Bovendien meenden veel drankengroothandelaren er in concurrentieel opzicht de dupe van te worden dat zij hun afnemers wel VBR ('sorteervergoeding') dienden te factureren terwijl zelfbedieningsgroothandels als Makro en Sligro hiertoe niet verplicht waren.²¹⁸ Op grond van dit laatste bezwaar maar ook onder druk van het feit dat de GDH haar zaak inmiddels aan het Directoraat-Generaal voor de Concurrentie van de Europese Commissie had voorgelegd, haalde het bedrijfshap tenslotte bakzeil. Bij besluit van 24 november 1998 werd bepaald dat de VBR-regeling zodanig zou worden gewijzigd dat de drankengroothandel van de VBR-plicht werd uitgesloten. Voorts zou de VBR alleen nog voor grote glazen en kunststof flessen gelden; kratten met horecaflesjes (flesjes met een inhoud van ten hoogste 50 cl) werden derhalve van VBR uitgesloten. Het gewijzigde uitvoeringsbesluit waarin deze zaken waren vastgelegd trad op 1 februari 1999 in werking.²¹⁹

Convenant Verpakkingen II en de kwestie rond de eenmalige PET-flesjes

Bij het *Convenant Verpakkingen II*, dat op 15 december 1997 namens de regering werd ondertekend door de Minister van VROM (Mevr. M. de Boer) en namens het bedrijfsleven door de Vereniging VNO-NCW, de Koninklijke Vereniging MKB-Nederland en de SVM, was het bedrijfshap wederom betrokken als coördinerende instantie voor de frisdranken- en mineraalwaterindustrie. De algemene doelstelling van het convenant was de hoeveelheid te verbranden en te storten verpakkingsafval te reduceren tot 940 Kton in 2001. Deze 'macrodoelstelling' viel uiteen in twee operationele dimensies. Enerzijds zou door kwalitatieve en kwantitatieve preventie de hoeveelheid nieuw op de markt te brengen verpakkingen in 2001 tenminste 10% kleiner moeten zijn dan in 1986 (gecorrigeerd voor de ontwikkeling van het bruto binnenlands product sinds 1986). Anderzijds zou in 2001 van de totale hoeveelheid nieuw op de markt te brengen verpakkingen van papier/karton, glas, metaal en kunststof tenminste 65% als materiaal te hergebruiken moeten zijn. Voor verpakkingen van hout zou in 2001 tenminste 15% moeten worden hergebruikt. In een vijftal deelconvenanten inzake materiaalhergebruik werden afspraken vastgelegd over de inzameling en recycling van papier/karton, glas, metaal, kunststof en hout. Voor de frisdranken- en mineraalwaterindustrie waren twee elementen uit het *Convenant Verpakkingen II* van bijzonder belang. Het eerste element was het zogenaamde *Protocol producthergebruik*. In dit protocol waren de voorwaarden vastgelegd waaronder bestaande hervulbare/meermalige verpakkingen voor frisdranken en waters mochten worden vervangen door eenmalige verpakkingen. Die voorwaarden waren uiterst restrictief en kwamen erop neer dat een producent of importeur door middel van een ecobalans moest aantonen dat een eenmalige verpakking minder of hoogstens een gelijkblijvende milieubelasting tot gevolg had dan de bestaande meermalige verpakking. Zo'n ecobalans kon echter achterwege blijven als het aandeel van meermalige verpakkingen in de betreffende productgroep als gevolg van de introductie van de eenmalige verpakking met niet meer dan 2% daalde. Het protocol was uitdrukkelijk niet van toepassing op bestaande eenmalige verpakkingen. Een tweede element van belang voor de frisdranken- en mineraalwaterindustrie was dat in het *Convenant*

Verpakkingen II een artikel was opgenomen waarin gesteld werd dat partijen alles zouden doen wat redelijkerwijs van hen kon worden gevergd om bij te dragen aan de doelstelling van de Stichting Nederland Schoon (SNS) om de hoeveelheid zwerfafval terug te dringen.²²⁰

Als 'clusterorganisatie' voor de frisdranken- en mineraalwaterindustrie was het bedrijfsschap nauw betrokken bij de monitoring en rapportage inzake de uitvoering van het *Convenant Verpakkingen II* en het *Protocol producthergebruik*. De bijzondere betrokkenheid van het bedrijfsschap kwam echter bovenal tot uitdrukking in een kwestie waarvan de kiem al was gelegd voordat *Convenant Verpakkingen II* in werking trad. Deze kwestie handelde over een verpakking voor frisdranken en waters die in april 1996 het licht had gezien, te weten het eenmalige PET-flesje met een inhoud van 50 cl. De introductie van deze verpakking moet worden gezien in het licht van de aanhoudende klacht van frisdrank- en mineraalwaterproducenten dat zij in het zogenaamde 'grijze' verkoopkanaal (benzinstations, kiosken, sport- en bedrijfskantines, snackbars, campings) terrein verloren aan de producenten van vruchtensappen en zuiveldranken. Dit terreinverlies werd vooral geweten aan het feit dat het de producenten en importeurs van frisdranken en mineraalwaters niet was toegestaan om in het grijze verkoopkanaal met eenmalige kunststof flesjes te opereren terwijl de producenten van vruchtensappen en zuiveldranken hiertoe geen strobreed in de weg werd gelegd. Gehoor gevend aan deze klacht besloot het bedrijfsschap een beperkte proef te houden om na te gaan wat de effecten waren van de introductie van het eenmalige PET-flesje voor frisdranken en waters. Gedurende de proefperiode (1 april 1996 t/m 31 maart 1998) konden producenten en importeurs van frisdranken en mineraalwaters een speciale ontheffing van de statiegeldregeling aanvragen teneinde eenmalige PET-flesjes van ten hoogste 50 cl aan afnemers in het grijze kanaal te verkopen. De NFI nam de monitoring van deze proef op zich en zag erop toe dat het volume van de in het grijze kanaal verkochte eenmalige PET-flesjes niet uitkwam boven een niveau van 3% van het totale volume frisdranken en waters in 1995.²²¹ In mei 1998 kwam de commissie die tot taak had de proef te evalueren tot de conclusie dat de eenmalige PET-flesjes voorzagen in een duidelijk aanwijsbare behoefte. Geadviseerd werd om de tijdelijke ontheffingen om te zetten in definitieve ontheffingen. In de *Ontheffing PET-flesjes grijze kanaal 1998*, die op 29 januari 1999 in werking trad, werd het producenten en importeurs van frisdranken en mineraalwaters toegestaan om zonder kwantitatieve beperking eenmalige PET-flesjes te verkopen in het grijze kanaal.²²²

Inmiddels hadden echter diverse producenten en importeurs van frisdranken en mineraalwaters besloten om de razend populaire eenmalige PET-flesjes ook in het supermarktkanaal te introduceren. Volgens sommige producenten en importeurs bood het *Protocol producthergebruik* de mogelijkheid om de eenmalige PET-flesjes ook in supermarkten te gaan verkopen met dien verstande dat het verkoopvolume van eenmalige PET-flesjes hooguit 2% van de totale afzet in liters zou mogen uitmaken. Volgens andere producenten en importeurs van frisdranken en waters was zelfs een ongelimiteerde verkoop van eenmalige PET-flesjes in het supermarktkanaal juridisch verdedigbaar aangezien de flesjes reeds bestonden ten tijde van de ondertekening van het *Convenant Verpakkingen II*. Daar kwam nog bij dat noch in het *Protocol producthergebruik* noch elders in het *Convenant Verpakkingen II* een differentiatie naar verkoopkanalen werd gemaakt: wat in het grijze kanaal wel mogelijk was moest ook in het supermarktkanaal worden toegestaan. Brancheorganisatie NFI meende op grond van cijfermateriaal aannemelijk te kunnen maken dat de eenmalige PET-flesjes niet of nauwelijks de meermalige verpakkingen voor frisdranken en waters verdrongen. In de praktijk deden de eenmalige PET-flesjes voor frisdranken en waters vooral andere eenmalige verpakkingen (blikjes voor frisdranken en waters, kartonnen pakjes en kunststof flesjes voor sportdranken, vruchtensappen en

zuiveldranken) concurrentie aan waardoor de totale hoeveelheid verpakkingsafval niet toenam.²²³

Van de zijde van het Ministerie van VROM werden echter kritische kanttekeningen geplaatst bij deze opvattingen. Volgens VROM zou de NFI een verkeerde interpretatie van de 2%-regeling hanteren, was het twijfelachtig dat de eenmalige PET-flesjes de hoeveelheid verpakkingsafval niet zouden doen toenemen en stonden de eenmalige PET-flesjes in elk geval haaks op het streven om de hoeveelheid zwerfafval terug te dringen. Omdat de eenmalige PET-flesjes bij het ondertekenen van het *Convenant Verpakkingen II* slechts op proef in het grijze kanaal werden verkocht, betekende dit volgens VROM dat de eenmalige PET-flesjes niet als bestaande maar als experimentele verpakkingen moesten worden bestempeld. Gezien de grote meningsverschillen tussen VROM en NFI achtte het bedrijfschap het verstandig vooralsnog geen standpunt in te nemen over de vraag of het convenant het toeliet om ook in andere verkoopkanalen dan het grijze kanaal ongelimiteerd eenmalige PET-flesjes te verkopen. Door het *Delegatiebesluit ontheffingen eenmalige kunststof flessen 1998*, dat op 13 december 1998 in werking trad, creëerde het bedrijfschap echter wel de mogelijkheid voor producenten en importeurs van frisdranken en mineraalwaters om maximaal 2% van hun afzet in het supermarktkanaal in eenmalige PET-flesjes te verkopen. Daarbij stelde het bedrijfschap onder andere als voorwaarde dat bedrijven met een ontheffing hun afzet in eenmalige PET-flesjes op kwartaalbasis aan het bedrijfschap dienden te rapporteren.²²⁴

In de loop van 1999 probeerden NFI en VROM tevergeefs nader tot elkaar te komen in hun geschil over de status van het eenmalige PET-flesje.²²⁵ In januari 2000 kwam NFI met een notitie waarin maatregelen werden voorgesteld ter compensatie van de milieubelasting van het eenmalige PET-flesje. Milieucompensatie werd onder andere gezocht in de inkoop van groene stroom, in de toezegging PET-flesjes te gaan gebruiken waarin 25% (en op termijn mogelijk zelfs 50%) PET-recycalaat was verwerkt en in extra inspanningen op het terrein van de zwerfafvalbestrijding. Deze notitie werd op 7 februari 2000 aan VROM aangeboden.²²⁶ Kort daarop begonnen organisaties als de Vereniging Milieudefensie en de Stichting Natuur en Milieu zich heftig af te zetten tegen het eenmalige PET-flesje onder het motto "*Geen vuilnisbelt, maar statiegeld!*".²²⁷ Op de totale Nederlandse markt voor frisdranken en waters behaalde het flesje in 1999 een verpakkingsaandeel van 2,5% - waarvan 1,6% gerealiseerd werd in het grijze kanaal en 0,9% gerealiseerd werd in het supermarktkanaal.²²⁸ Door de publicitaire ophef rond het PET-flesje begon ook de Minister van VROM, J.P. Pronk, zich medio 1999 intensief met de kwestie te bemoeien. De Commissie Verpakkingen, door de Minister om advies gevraagd, gaf aan geen eenduidig antwoord te kunnen geven op de vraag of het eenmalige PET-flesje in de zin van het *Protocol producthergebruik* moest worden aangemerkt als bestaande of als nieuwe verpakking. Wel was de Commissie ervan overtuigd dat de eenmalige PET-flesjes een toenemende milieudruk hadden bewerkstelligd die niet strookte met de geest van het *Convenant Verpakkingen II*. Anderzijds merkte de Commissie op dat de letter van het convenant voor ondernemingen die gebonden waren aan het *Protocol producthergebruik* (zoals de frisdranken- en mineraalwaterindustrie) leidde tot een onacceptabele discriminatoire marktpositie ten opzichte van ondernemingen die vrijgesteld waren van de verplichtingen van genoemd protocol (zoals de zuivel- en vruchtensappenindustrie). Kort en goed kwam het advies van de Commissie Verpakkingen aan de Minister hierop neer dat de door de NFI voorgestelde compensatiemaatregelen op hun uitvoerbaarheid zouden moeten worden getoetst maar dat tevens de mogelijkheid van een geschikte inzamel- en verwerkingsstructuur voor eenmalige PET-flesjes zou moeten worden onderzocht.²²⁹ Op grond van dit advies trok Minister Pronk echter de conclusie dat *het*

“waarschijnlijk onontkoombaar [is] een systeem in te voeren waarbij het inleveren van lege flesjes wordt gestimuleerd door een voldoende hoge retourpremie of door statiegeld”. Van de compensatiemaatregelen die door de NFI waren voorgesteld verwachtte Pronk klaarblijkelijk geen heil en kennelijk deelde hij evenmin de mening van de Commissie Verpakkingen dat partijen in goed overleg en met de nodige creativiteit naar een oplossing zouden moeten zoeken.²³⁰

In de laatste maanden van 2000 en in de eerste helft van 2001 liep de discussie over de eenmalige PET-flesjes hoog op. Vastgesteld moet echter worden dat deze discussie vooral gevoerd werd door enerzijds NFI en SVM-Pact en anderzijds het Ministerie van VROM. Andere partijen die zich mengden in de discussie waren de levensmiddelenhandel (bij monde van brancheorganisatie CBL, die tegen de invoering van een retourpremie of statiegeld op kleine PET-flesjes was) en de milieubeweging (die voor de invoering van een retourpremie of statiegeld was). Waar NFI zich inspande om de voorgestelde compensatiemaatregelen te substantiëren en haar leden aanzette tot het gebruik van eenmalige PET-flesjes waarin recycleat was verwerkt, stuurde Minister Pronk hardnekkig aan op de invoering van een retourpremie die wat hem betreft niet alleen op eenmalige PET-flesjes maar ook op blikjes zou moeten komen te rusten.²³¹ In politieke zin was het de Minister waarschijnlijk vooral te doen om een symbolische daad op het vlak van de zwerfafvalbestrijding. Het bedrijfschap hield zich in de discussie rond de eenmalige PET-flesjes op de vlakte en koos ervoor het reeds ingezette beleid uit te voeren en te handhaven. Dat kwam erop neer dat de eenmalige PET-flesjes in het grijze verkoopkanaal in onbeperkte mate mochten worden verkocht doch in het supermarktkanaal slechts tot een maximum van 2% van de afzet in liters van de producent of importeur in kwestie. In 2000 hadden de eenmalige PET-flesjes een verpakkingsaandeel van 1,7% in het totale volume frisdranken en waters in het supermarktkanaal.

Naar een Productschap Dranken

Terwijl het bedrijfschap in de jaren negentig druk doende was haar bestaansrecht te bewijzen en het van de betrokken werkgevers- en werknemersorganisaties steeds meer lof kreeg toegezwaaid voor de ontplooidde activiteiten en ontwikkelde diensten en producten, ontbrandde boven haar hoofd een politieke discussie over het functioneren van de PBO. Het voert te ver om in het kader van dit boek uitgebreid bij deze discussie stil te staan.²³² Volstaan kan worden met een opsomming van punten die veelvuldig in de discussie naar voren werden gebracht: bestaande bevoegdheden zouden moeten worden geanalyseerd en waar nodig geactualiseerd, deregulering en marktwerking dienden ook door de product- en bedrijven serieus te worden genomen, uit een oogpunt van doelmatigheid zouden verwante product- en bedrijven moeten worden samengevoegd of geclusterd, de besluitvorming binnen de schappen zou doorzichtiger moeten zijn en onder groter toezicht van de rijksoverheid moeten komen te staan, milieu-, consumenten- en andere belangenorganisaties zouden ter verhoging van het democratisch gehalte bij de schappen betrokken moeten worden.

Onder invloed van deze politieke discussie werd de aloude idee van een groot drankenschap dan wel Productschap Dranken plotseling weer opportuun. Hoewel niet van harte – zelfstandig voortbestaan diende als streven voorop te staan – verklaarde het algemeen bestuur van het Bedrijfschap Frisdranken en Waters zich in juni 1996 nolens volens akkoord met het principe van clustering met enkele andere drankenschappen, te weten het Productschap voor Bier, het Productschap voor Gedistilleerde Dranken, het Productschap Wijn en het Bedrijfschap voor de Detailhandel in Alcoholhoudende Dranken. Voorwaarden die door het bestuur aan clustering werden gesteld waren dat een belangrijke mate van autonomie

behouden moest blijven voor wat betreft de verordenende bevoegdheden van het bedrijfschap, dat het eigen vermogen van het bedrijfschap niet mocht worden aangetast, dat de **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.** Stichting BBM als secretariaat van het bedrijfschap behouden zou blijven en dat clustering niet tot een substantiële toename van overheadkosten mocht leiden.²³³

In oktober 1997 kwam ook de door de SER ingestelde Adviesgroep Hergroepering Bedrijfslichamen tot de conclusie dat de voornoemde product- en bedrijfschappen tezamen een cluster vormden en derhalve zouden kunnen opgaan in een Productschap Dranken. Een mogelijk struikelblok vormde slechts het standpunt van het Productschap Wijn, dat clustering alleen wenselijk achtte indien het Productschap Dranken organisatorisch in het Hoofdproductschap Akkerbouw (HPA) zou worden ingebed. Als enige van de vijf drankenschappen ressorteerde het Productschap Wijn reeds onder het HPA. Een organisatorische inbedding in het HPA werd door de overige vier drankenschappen echter categorisch van de hand gewezen aangezien dit betekende dat alle verordenende bevoegdheden bij het HPA zouden komen te liggen, dat de vier overige drankenschappen de voorzitter van het HPA als hun voorzitter zouden moeten accepteren en dat zij zouden moeten gaan meebetalen aan de omvangrijke overheadkosten van het HPA. Een minder groot struikelblok was dat het Productschap voor Bier persisteerde in haar wens alleen met het Bedrijfschap Frisdranken en Waters geclusterd te willen worden gezien de nauwe betrokkenheid van brouwerijen bij zowel de productie van frisdranken en waters als de groothandel in dranken en horecabehoeften. Hoewel ook het Bedrijfschap Frisdranken en Waters wel wat zag in clustering met alleen het Productschap voor Bier – volgens voorzitter Snijder was dit na een zelfstandig voortbestaan zelfs de *next best* optie – bleek deze optie bij de Adviesgroep Hergroepering Bedrijfslichamen niet op veel steun te kunnen rekenen.²³⁴ Op grond van het rapport van de Adviesgroep Hergroepering Bedrijfslichamen kwam de SER in november 1997 tot het volgende advies aan de regering: een apart ‘Productschap voor Bier en Frisdranken’ voldeed niet aan de eis van minimale schaalgrootte en het Productschap Wijn kon onder de paraplu van het HPA blijven functioneren (en hoefde derhalve niet op te gaan in het nieuw te vormen Productschap Dranken).²³⁵ Dit advies kreeg de volle steun van het Eerste Kabinet-Kok en bleek vervolgens ook bij de behandeling in de Tweede Kamer allerwegen op instemming te kunnen rekenen.

In april 1998 was duidelijk dat het Bedrijfschap Frisdranken en Waters als zelfstandig PBO-orgaan op afzienbare termijn zou ophouden te bestaan. Geconstateerd werd dat het primaat van de politiek zich krachtadig had doen laten gelden. Hoewel de clustering met drie andere drankenschappen door het Bedrijfschap Frisdranken en Waters ervaren werd als een veroordeling, beseften voorzitter en secretaris dat het beter was zich energiek te richten op de toekomst dan om te zien in wrok.²³⁶ In overleg met de schappen voor bier, gedistilleerd en slijterijwezen werd als streefdatum voor de samensmelting 1 januari 2000 aangehouden. Met behulp van notariskantoor Houthoff Buruma (Amsterdam) werd een werkbare structuur voor het Productschap Dranken opgezet. Daarin is naast een hoofdbestuur sprake van vier zogenaamde commissies ex artikel 88a van de *Wet op de Bedrijfsorganisatie*, te weten een Commissie Frisdranken en Waters, een Commissie Bier, een Commissie Gedistilleerd en een Commissie Slijters. Deze vier commissies kunnen worden beschouwd als min of meer autonome ‘onderschappen’ met elk een eigen bestuur en een eigen secretariaat. Hoewel aanvankelijk overwogen werd te gaan opereren onder de naam ‘Frisdranken- en Water(s)schap van het Productschap Dranken’, werd deze naam bij nader inzien ongeschikt geacht vanwege de verwarring die het woord waterschap zou kunnen zaaien.

Vast staat dat de Commissie Frisdranken en Waters door een wijziging van de *Wet op de Bedrijfsorganisatie* met andere bepalingen te maken zal krijgen dan het Bedrijfschap Frisdranken en Waters. Zo zal het beleid elke vier jaar moeten worden geëvalueerd en zullen alle verordeningen gehouden zijn aan een horizonbepaling, wat in concreto betekent dat verordeningen na maximaal vier jaar vervallen tenzij ze alsdan opnieuw worden vastgesteld. Hierop vooruitlopend werden in 1998 en 1999 – in het kader van een verplichte dereguleringsoperatie – alle bestaande verordeningen kritisch doorgelicht. Aangekondigd werd dat enkele bestaande verordeningen in de nabije toekomst zouden worden ingetrokken en dat andere verordeningen (in het bijzonder de diverse verordeningen inzake statiegeld en de vergoeding voor behandeling van extra retouremballage) zouden worden samengevoegd. De enige verordening die vooralsnog daadwerkelijk kwam te sneuvelen was de *Verordening kwaliteitseisen limonadesiropen 1994*. De magere resultaten op het vlak van deregulering mogen overigens niet worden geïnterpreteerd als zou het bestuur van het bedrijfschap de noodzaak om te komen tot een transparanter beleidsinstrumentarium niet onderkennen. Juist vanuit de onderkenning dat een grotere transparantie wenselijk is, achtte het bedrijfschap het opportuun zich te verdiepen in de kwestie hoe de verordeningen van vier afzonderlijke schappen na de komst van het Productschap Dranken zouden kunnen worden ineengeschoven.²³⁷

Hoewel het Bedrijfschap Frisdranken en Waters eind 1999 min of meer klaar was voor haar transformatie tot Commissie Frisdranken en Waters, werd al snel duidelijk dat het instellingsbesluit van het Productschap Dranken nog geruime tijd op zich zou laten wachten. Een belangrijke vertragingfactor was gelegen in de tegenwerking van het CBL en enkele aan haar verwante/gelieerde organisaties, de Vereniging Drankenhandel Nederland (VDN, brancheorganisatie van grote slijterijketens) en de Federatie van de Groothandel in Levensmiddelen (FGL). Deze organisaties wensten zich uitdrukkelijk van het nieuwe schap te distantiëren met als argument dat zij niet betrokken waren geweest bij het overleg over het ontwerp-instellingsbesluit, of althans op het punt van de bestuurlijke samenstelling van het nieuwe schap geen overeenstemming hadden bereikt met de overige betrokken werkgeversorganisaties.²³⁸ Een soortgelijk bezwaar werd ook geuit door het Koninklijk Verbond van Ondernemers in het Horeca- en Aanverwante Bedrijf (Koninklijke Horeca Nederland) in haar hoedanigheid als vertegenwoordiger van de zogenaamde caféslijterijen (drankverstrekkende horecabedrijven die als nevenactiviteit een slijterij exploiteren). Mogelijk speelden de genoemde organisaties een politiek spel: door in een laat stadium (oktober 2000) bij de SER bezwaar aan te tekenen hoopten zij wellicht te forceren dat de overige werkgeversorganisaties genegen zouden zijn hen één of meer extra bestuurszetels te gunnen.²³⁹ Zonneklaar was in elk geval dat CBL, VDN en KHN grote moeite hadden met een Commissie Slijters als onderdeel van het Productschap Dranken en deze commissie veel liever zagen ondergebracht bij het Hoofdbedrijfschap Detailhandel. Na het nodige overleg kwam de SER in een aanvullend advies tot de conclusie dat het verstandiger was de groot- en detailhandelsbedrijven welke door CBL, VDN, FGL en KHN werden vertegenwoordigd niet onder de werkingssfeer van het schap te brengen. De reikwijdte van het Productschap Dranken werd daardoor voor de detailhandel teruggebracht tot uitsluitend de verkoop van dranken via de zogenaamde mkb-slijterijen (slijterijen in het midden- en kleinbedrijf met maximaal vijf verkooppunten). Voorts werd het begrip groothandel in het ontwerp-instellingsbesluit zodanig gedefinieerd dat de levensmiddelen-groothandel daarvan was uitgesloten. Voor de Commissie Frisdranken en Waters hadden deze ingrepen geen bestuurlijke gevolgen.²⁴⁰

Een andere belangrijke verdragingsfactor was de wens van met name het Ministerie van Economische Zaken om de representativiteitscriteria aan te scherpen voor werkgeversorganisaties die bestuurlijk betrokken waren bij de bedrijfs- en productschappen. Volgens het Ministerie van EZ spoorden de door de SER gehanteerde representativiteitscriteria niet met de uitgangspunten zoals neergelegd in de memorie van toelichting op de in 1999 gewijzigde *Wet op de Bedrijfsorganisatie*, waarin wordt gesteld: *“Zonder voldoende legitimering en draagvlak bij de betrokkenen ontbreekt de bestaansgrond voor de PBO.”* Volgens de SER was sprake van een voldoende representatieve vertegenwoordiging aan ondernemerszijde als gemeten naar één van de criteria omzet, aantal ondernemingen of werkgelegenheid tenminste 55% van de bedrijfstak werd afgedekt. Naar de mening van EZ was slechts sprake van voldoende representativiteit aan ondernemerszijde als gemeten naar én omzet én aantal ondernemingen én werkgelegenheid tenminste 50% van de bedrijfstak werd afgedekt. In het kader van deze discussie besloot de SER een nieuwe ‘draagvlakmeting’ uit te voeren voor alle schappen en dus ook voor het op stapel staande Productschap Dranken.²⁴¹

Behalve bovengenoemde grote hobbels waren er nog tal van kleinere kwesties die elk voor enig oponthoud zorgden. Om er slechts twee uit te lichten die van direct belang zijn voor de Commissie Frisdranken en Waters: in maart 2001 verzocht de NFI de SER het ontwerp-instellingsbesluit zodanig aan te passen dat ook sportdranken onder de werkingssfeer van het Productschap Dranken zouden komen te vallen. Het belangrijkste argument dat daartoe werd aangevoerd was dat in fiscaal en warenwettelijk opzicht alsmede in het kader van de in- en uitvoerrechten geen onderscheid tussen frisdranken en sportdranken werd gemaakt, zodat een publiekrechtelijk onderscheid niet langer viel te verdedigen. Wat in 1995-1996 was mislukt omdat één sportdrankproducent was gaan dwarsliggen, had thans wel succes. Onder het instellingsbesluit van het Productschap Dranken zullen sportdranken niet langer meer zijn uitgezonderd van de statiegeldverordening, noch van andere relevante verordeningen en beleidsmaatregelen van de Commissie Frisdranken en Waters.²⁴² In mei 2002, toen het instellingsbesluit van het Productschap Dranken alleen nog door Koningin Beatrix behoefde te worden ondertekend, bleek plotseling dat door een maas in de wetgeving....

Een nieuwe voorzitter en een nieuwe munteenheid

In de planning van het bedrijfschap had de oprichting van het Productschap Dranken en het aantreden van de Commissie Frisdranken en Waters moeten samenvallen met de komst van een nieuwe voorzitter, als opvolger van de vertrekkende Snijder. De vertraagde totstandkoming van het Productschap Dranken maakte dit echter onmogelijk. De per 1 januari 2000 aantredende P.P.F. (Peter) van Stratum mocht zodoende tot eigen verrassing nog drie jaar de voorzittershamer hanteren van het zelfstandige Bedrijfschap Frisdranken en Waters. Overigens had Van Stratum zijn voordracht als voorzitter mede te danken aan Snijder. Beiden kenden elkaar uit de Dienstenbond FNV, waar Van Stratum van 1975 tot 1991 in diverse functies werkzaam was, laatstelijk als landelijk bestuurder groothandel. Managementervaring deed Van Stratum nadien op als directeur van het Dienstenbureau Groothandel (1991-1997) en als managing partner van een stichting die trainingen en opleidingen verzorgt in Midden en Oost-Europa (vanaf 1997). Hoewel Van Stratum als werknemers-bestuurslid in een reeks product- en bedrijfschappen actief was geweest, liep hij voorafgaand aan zijn aantreden een vol jaar met scheidend voorzitter Snijder mee, zowel om vertrouwd te raken met alle lopende zaken als om een zekere feeling te ontwikkelen voor de complexe verhoudingen binnen het bedrijfschap.²⁴³

Een onderwerp dat gedurende de eerste bestuursperiode van voorzitter Van Stratum veelvuldig op de agenda van het bedrijf schap stond was de invoering van de chartale euro per 1 januari 2002. De voorbereidingen voor de overgang naar de euro vingen vroegtijdig aan en waren tweeledig. Enerzijds dienden begrotingen, jaarrekeningen, heffingsnota's en dergelijke van guldens naar euro's te worden omgezet. Deze administratieve omschakeling bracht geen noemenswaardige problemen met zich mee. Anderzijds dienden de bestaande verordeningen en uitvoeringsbesluiten te worden aangepast. Vanzelfsprekend lag vooral de aanpassing gevoelig van die uitvoeringsbesluiten waarin de statiegeldbedragen waren verankerd. Niet alleen dienden deze statiegeldbedragen te worden omgezet in hanteerbare en aansprekende eurobedragen, ook was van meet af aan duidelijk dat deze bedragen niet noemenswaardig zouden mogen afwijken van de statiegeldbedragen in de ons omringende landen. Als harmonisatie van statiegelden namelijk achterwege zou blijven was het bepaald niet ondenkbeeldig dat slimme 'ondernemers' op zoek naar het hoogste statiegeld, grensoverschrijdende leeggoedstromen op gang zouden brengen met alle economische gevolgen van dien voor frisdrankenindustrie en levensmiddelenhandel. Het overleg over Europese harmonisatie van statiegelden werd door het bedrijf schap overgelaten aan de NFI en haar buitenlandse zusterorganisaties. Ook in het overleg met de levensmiddelenhandel liet het bedrijf schap het initiatief aan de NFI. De overgang van guldens naar euro's vond gefaseerd plaats. Op 5 november 2001 werden de statiegeldbedragen in Nederlandse guldens zodanig aangepast dat zij correspondeerden met de uiteindelijk gewenste eurobedragen. In deze eerste fase vond voor het merendeel van de consumentenverpakkingen een statiegeldverlaging plaats. Voor de hervulbare PET-flessen van 1, 1½ en 2 liter viel deze verlaging veel forser uit (van f 1,- naar f 0,55) dan voor de kleine glazen horecaflesjes (van f 0,25 naar f 0,22). Consumentenverpakkingen waarvan het statiegeldbedrag licht werd verhoogd waren de hervulbare glazen flessen van 75 cl en 1 liter (van f 0,50 naar f 0,55). Consumenten kregen nog tot en met 18 november 2001 de gelegenheid om lege flessen in te leveren tegen het oude statiegeldbedrag. De tweede fase van de statiegeldoperatie bestond uit de euro-conversie per 1 januari 2002: f 0,55 en f 0,22 cent werden respectievelijk € 0,25 en € 0,10. Op eigen verzoek nam de NFI de voorlichtingscampagne rond de statiegeldwijzigingen voor haar rekening. Met name rond 18 november werd de NFI geconfronteerd met tientallen telefoontjes en e-mails van consumenten, die ofwel zoveel flessen op voorraad hadden dat ze deze onmogelijk allemaal op tijd hadden kunnen leegdrinken, ofwel geheel onkundig waren gebleven van de statiegeldaanpassing, ofwel vergeten waren hun lege flessen op tijd terug te brengen. Gezien de omvang en ingrijpendheid van de hele operatie was het aantal klachten echter zeer beperkt.

Doordat de NFI zichzelf belast had met de voorlichtingscampagne rond statiegeldaanpassing en euro-conversie, was de betrokkenheid van het bedrijf schap bij de hele operatie vooral van regelgevende aard. Zo diende niet alleen het *Uitvoeringsbesluit statiegeld frisdranken en waters 1997* verschillende malen te worden gewijzigd maar diende ook te worden geregeld dat fabrikanten en importeurs van frisdranken en waters tijdelijk ontheven werden van de verplichting om op hun etiketten het statiegeldbedrag te vermelden. Voor rolcontainers, koolzuurcilinders en koolzuurpatronen voor mobiele thuistapinstallaties – emballagematerialen vallend onder het *Uitvoeringsbesluit statiegeld groothandelsverpakkingen 1997* – bleef de invoering van de euro evenmin zonder gevolgen. In overleg met de GDH werd het statiegeldbedrag van rolcontainers per 1 januari 2002 opgetrokken tot € 100,- (was f 200,-), het statiegeldbedrag van koolzuurcilinder tot € 120,- (was f 250,-) en het statiegeldbedrag van koolzuurpatronen tot € 30,- (was f 50,-).²⁴⁴ In het kader van de overgang naar de euro diende tenslotte ook de vergoeding behandeling extra retouremballage (VBR) te worden aangepast. Deze aanpassing werd door het CBL aangegrepen om te pleiten voor een substantiële verhoging. Na uitvoerig overleg met NFI en

CBL werd de VBR op 5 november 2001 verhoogd van f 1,- per goed gesorteerd krat naar f 1,65. Dit laatste bedrag werd vervolgens op 1 januari 2002 omgezet in € 0,75. Voor kratten met grote glazen flessen werd de VBR afgeschaft.²⁴⁵

Ongetwijfeld zullen statiegeld en VBR ook voor de Commissie Frisdranken en Waters belangrijke beleidsinstrumenten blijven. Dat het huidige statiegeldinstrumentarium al lang niet meer primair de bescherming van eigendom tot doel heeft moge duidelijk zijn. Met name frisdrankfabrikanten en supermarktorganisaties hebben er nooit een geheim van gemaakt dat zij eenmalige verpakkingen prefereren. Daarmee is overigens geenszins gezegd dat de Nederlandse frisdrankenindustrie haar maatschappelijke verantwoordelijkheid op milieugebied ontkent of wenst te ontlopen. Wat de frisdrankenindustrie vooral dwars zit is dat zij op verpakkingsgebied aanmerkelijk minder speelruimte bezit dan enkele verwante of naastliggende bedrijfstakken (vruchtensappenindustrie, zuivelindustrie). Nochtans werken de Nederlandse frisdrankfabrikanten loyaal mee aan de uitvoering van de bestaande statiegeldregelingen. Tegen deze achtergrond is het dan ook begrijpelijk dat het bedrijfschap hard meent te moeten optreden tegen importeurs van frisdranken en waters die de statiegeldverplichting ontduiken, zoals eind 2001, begin 2002 het geval was toen een tiental bedrijven statiegeldloze 1½ liter PET-flessen op de Nederlandse markt bleek te brengen. De grote meerderheid van deze flessen was van Duitse makelij en was gevuld met zogenaamde *energy drinks*. Het bedrijfschap meldde de geconstateerde overtredingen niet alleen onverwijld bij de Economische Controledienst maar drong ook aan op het verhogen van de handhavingsinspanning op het gebied van *de Statiegeldverordening frisdranken en waters 1997*.²⁴⁶ Het laat zich aanzien dat deze tegenacties niet zonder effect zullen blijven.

Hoe het statiegeldbeleid van de Commissie Frisdranken en Waters zich zal ontwikkelen onder het Convenant Verpakkingen III laat zich nog niet voorspellen. Bij het voltooiën van dit boek werd nog over dit convenant vergaderd. Wat wel in redelijkheid valt te voorzien is dat op de wat langere termijn ook voor de kunststof tankjes van watercoolerapparaten een publiekrechtelijke statiegeldregeling zal worden ontworpen. De afgelopen jaren heeft het bedrijfschap hierover met de AWCN uitvoerig van gedachten gewisseld. Omdat binnen de watercoolerbranche geen overeenstemming kon worden bereikt over een uniform statiegeldbedrag, heeft het bedrijfschap besloten dit project voorlopig te laten rusten.²⁴⁷ Opvallend is tenslotte dat binnen de drankengroothandel – met name vanuit het oogpunt van klantenbinding – zeer veel waarde wordt gehecht aan de publiekrechtelijke statiegeldregelingen. Niettemin speelt ook binnen deze bedrijfstak de wens tot kostenbeheersing van de handling van retouremballage. Dat men zich binnen de drankengroothandelsbranche bezint op oplossingen die recht doen aan zowel bedrijfseconomische als milieuoverwegingen blijkt uit een in februari 2002 gestart proefproject waarbij drankengroothandels voor hun afnemers optreden als inzamelaars van eenmalige glazen flessen.²⁴⁸ Mocht deze proef succesvol blijken dan valt bepaald niet uit sluiten dat ook binnen de drankengroothandel vraagtekens zullen worden geplaatst bij de meermaligheid van sommige verpakkingen.

Een belangrijke opgave waar de bestuursleden zich thans, bij het opheffen van het Bedrijfschap Frisdranken en Waters, voor zien gesteld, is zorgen dat frisdrankenindustrie, drankengroothandel, siropenindustrie en watercoolerbranche zich als afzonderlijk cluster (Commissie Frisdranken en Waters) zullen blijven herkennen in een veel breder clusterverband (Productschap Dranken). Daarnaast blijft het natuurlijk zaak de soms tegengestelde belangen van frisdrankenindustrie, drankengroothandel, siropenindustrie en watercoolerbranche zo goed mogelijk met elkaar en met bepaalde consumenten- en

milieubelangen te verzoenen. Voor wat betreft de samenwerking met de drie andere commissies binnen het Productschap Dranken valt te voorzien dat ook deze onderhevig zal zijn aan een zekere dynamiek, al is het voor concrete voorspellingen dienaangaande nog veel te vroeg. Naar verwachting zal de samenwerking met de drie andere commissies op korte termijn tot veel extra activiteiten – en helaas ook tot veel extra kosten – leiden. Te hopen valt dat er op de wat langere termijn schaalvoordelen zullen ontstaan waardoor de door de politiek gewenste samenvoeging van de vier schappen in historisch perspectief dan toch kan worden gerechtvaardigd.²⁴⁹ Zeker is slechts dat de Commissie Frisdranken en Waters bestendig, bedachtzaam en bedrijvig in de voetsporen van haar voorganger wil treden: hulp biedend daar waar het nodig is of gewenst, in voortdurende samenspraak met alle partijen die zich bestuurlijk betrokken weten, tegen kosten die in redelijkheid van bedrijven kunnen worden gevegd.

Summary

The Soft Drinks and Waters Commodity Board (BFW) was instituted by Royal Decree on June 4, 1959 and held its constituent assembly on October 25, 1960. The BFW represents the interests of the Dutch soft drinks industry, syrups industry, water cooler industry and beverage wholesale trade. The board is formed by representatives of employers' and employees' organizations on an equal footing. As such, the BFW is one of the many commodity boards expressing the Dutch preference for economic structures based on consultation and dialogue. This 'corporative economy' was established by law in 1950 when the *Industrial Organization Act* came into force. In recent years the corporative economy of the Netherlands and its administrative institutions have gained international prominence, the buzzword 'polder model' often being used in this context.

The employers' organizations participating in the BFW are the Dutch Soft Drinks Association (NFI), the Dutch Association of Syrup Manufacturers (NVS), the Dutch Water Cooler Association (AWCN), and the Association of Dutch Wholesalers in Beverages and Catering Supplies (GDH). NFI and GDH, which each hold three BFW seats, have a common ancestor, the Dutch Confederation of Soft Drink Manufacturers and Beverage Wholesalers (BBM). The BBM was the only employers' organization represented in the BFW from 1959 to 1992. When the BFW was established in 1959, most producers of soft drinks and mineral waters were also active as wholesalers in beer and other beverages. Soft drink production and beverage wholesale trading gradually became two separate branches, necessitating a split up of the BBM in 1992. The NVS has been represented in the BFW board since 1994 and the AWCN since 1998. The NVS and AWCN each hold one seat, which brings the total number of seats on the employers' side to eight. Prior to their official entry into the BFW, both the NVS and the AWCN held observer status for several years.

The employees' organizations taking part in the BFW are FNV Bondgenoten, CNV BedrijvenBond, Dienstbond CNV and De Unie. Between them, these four trade unions also hold eight seats in the BFW: FNV Bondgenoten holds four, and the other unions hold one seat each. The remaining seat is shared equally by FNV Bondgenoten and CNV BedrijvenBond. The allocation of seats is based on trade union membership levels in the soft drinks, syrups and water cooler industries and in the beverage wholesale trade. In 1959 when the BFW was established, there were eight participating unions. This number was halved, largely due to a wave of amalgamations which took place between 1971 and 1973.

All companies involved in the soft drinks industry, syrups industry, water cooler industry and beverage wholesale trade are legally required to register with the BFW. Registered companies are charged an annual fee by the BFW. The BFW's activities are largely funded by these fees, though for certain activities – in the fields of education and improvement of working conditions – government subsidies are sought. Expansion and concentration have always tended to reduce the number of registered companies. The number of soft drink and mineral water producers fell from 371 in 1962 to 17 in 2002. In the same period the number of beverage wholesalers suffered a decline from 1,223 to 220. Expansion and concentration have also left their mark on the Dutch syrups industry. Because this sector only came under commodity board supervision in 1994, the results of this development have had little effect on the BFW. At present, there are 12 syrup producers registered with the BFW. The water cooler industry is a relatively new sector; water coolers first appeared on the Dutch market in 1987. There are 11 water cooler companies registered at the moment and this number is likely to

increase as the market continues to grow. The economic importance of the BFW is illustrated by the number of people working within the registered companies. In 1962, there were nearly 5,800 people working in the soft drinks industry and beverage wholesale trade as either employer or employee. This number had grown to almost 8,900 persons in 1972, then gradually fell to approximately 4,400 persons in 1988. Since then, the number has once again begun to rise, which is partly due to the fact that syrup producers and water cooler companies came under BFW jurisdiction in the meantime. At present, there are approximately 5,500 people active in the registered companies.

The establishment of the BFW took nine years of consultations between the employers' organization BBM, the employees' organizations of the time, and the Social and Economic Council (SER). The SER, an advisory board of the Dutch government, monitors all the commodity boards under the *Industrial Organization Act*. The difficulty in bringing the BFW into being was chiefly due to two circumstances. The first was that the BFW as a commodity board sought to combine a vertical structure (the production and the wholesaling of soft drinks) with a horizontal structure (the wholesaling of beer and various non-alcoholic beverages). All existing commodity boards had either a vertical or a horizontal structure, not both. The second snag was that the BFW claimed the authority to regulate soft drink prices. The SER studied this claim to price-regulating authority thoroughly, concerned that the BFW might grow into a price cartel under public law. Eventually, a heavily safeguarded form of price-regulating authority was granted. Although the BFW considered setting a minimum price for soft drinks several times, for a number of different reasons it never came to fruition. At the end of the 1970s, when the soft drinks industry experienced some extraordinarily fierce price wars and many producers faced severe financial difficulties, the BFW came very close to setting a minimum price. In 1995, the price-regulating authority of the BFW was cancelled at its own request.

The greatest concern of the BFW in its earliest years was finding a commercially feasible deposit system for soft drink bottles and crates. The first return-for-deposit regulation went into effect in 1963, and only applied to glass bottles. This regulation was modernized in 1976, bringing deposit sums in accordance with inflation. In 1990, a separate regulation was introduced for refillable PET bottles and accompanying crates, which had appeared on the Dutch market in mid-1989. In 1991 non-refillable PET bottles were also made subject to this deposit regulation. Remarkably, non-refillable PET bottles were given the same deposit value as refillable ones. In 1992 the deposit regulations for glass and PET bottles converged. This regulation also applied to bottles of imported soft drinks and mineral waters from 1993 onwards. Whereas the BFW's deposit policy was originally centered on protection of ownership and harmonization of competitive conditions, a reassessment took place in the mid-eighties which led to a deposit system being mainly directed towards environmental goals. The underlying idea of course, was that a deposit system increases the rates of return, thereby furthering the collection and recycling of glass and PET bottles. The reassessment of the deposit policy took place under pressure from the Dutch government – in particular from the Environment Ministry – and was connected with certain promises made by the BFW on behalf of the soft drink industry. These promises were laid down in several covenants on environmental and packaging issues. The reassessment of deposit policy did not alter the fact that under certain conditions certain types of packaging in some specific sales outlets could be exempted from the deposit system. The BFW takes a firm stand with the government on the issue of exemption, because competing products like fruit juices and dairy beverages are not bound to deposit obligations of any kind. Since 1995, the BFW has gradually taken the position that if certain types of single-use packaging are collected for recycling in a

satisfactory degree, there can be no objection from an environmental standpoint in exempting them from the deposit system. In addition to bottles and crates, steel box containers (1978), wheeled containers (1995), dolly/tray combinations (1998), CO₂ cylinders (1998) and CO₂ cartridges for home dispensing systems (2000) have also come under BFW deposit regulations.

For a long time the regulation of deposit systems was the BFW's chief concern. Since 1990 however the BFW has taken up a range of other activities. Because most trade unions in the 1970s and 1980s had gradually become uninterested in participating in the commodity boards, the BFW decided to embark upon an *Action Programme for Employees' Interests*. As part of this programme, the BFW has since 1992 developed various training courses for production and distribution department personnel in the soft drinks industry and the beverage wholesale trade. In 1994 a manual was presented with checklists for improving working conditions in the beverage wholesale trade. An updated version of this manual appeared in 1999. Also worth mentioning is that the BFW has instituted truck-driving and forklift-operating courses for the long-time unemployed. BFW activities in the 1990s that are not the result of the aforementioned programme, include the compiling of reliable industry and trade statistics, the launching of public information campaigns and the development of hygiene codes for the beverage wholesale trade and water cooler industry. Additionally, various regulations were set down regarding quality standards in fruit juice-based soft drinks and syrups.

In the mid-1990s, a debate was raging in Dutch politics over the functioning of the commodity boards. The remarks most often repeated were that decision-making within the commodity boards was too opaque, that the scope of authority of commodity boards should be reanalyzed and that related boards should be clustered to enhance efficiency. In 1997 it became clear that the BFW should submit to political pressure and become part of a new Beverage Commodity Board. Other existing boards to be included were the Beer Commodity Board, the Distilled Beverages Commodity Board and the Alcoholic Beverage Retail Board. The Beverage Commodity Board is expected to start its proceedings on January 1, 2003. Subsequently, the BFW will be transformed into the Soft Drinks and Waters Commission of the Beverage Commodity Board. The Beer Commodity Board, the Distilled Beverages Commodity Board and the Alcoholic Beverage Retail Board will also be transformed into separate commissions of the Beverage Commodity Board. Though its scope of authority will be slightly different from that of the BFW, the Soft Drinks and Waters Commission will nonetheless carry on most of the BFW's activities.

LIJST VAN AFKORTINGEN

ABC	Algemene Bedrijfsgroepen Centrale (1950-1971)
ACI	Katholieke Bond van Administratief en Commercieel Personeel in de Industrie (1963-1967)
Arbo	arbeidsomstandigheden
AWCN	Associatie Water Coolers Nederland (1994)
BBM	Algemene Nederlandse Bond van Bierhandelaren en Mineraalwaterfabrikanten (1948-1976), Algemene Nederlandse Bond van Frisdrankenfabrikanten en Groothandelaren in Dranken (1976-1992)
BDA	Bedrijfschap voor de Detailhandel in Alcoholhoudende Dranken (1959-2002)
BF	Bedrijfschap Frisdranken (1959-1991)
BFW	Bedrijfschap Frisdranken en Waters (1991-2002)
BGD	Bond van Groothandelaren in Dranken (1964)
CAO	collectieve arbeidsovereenkomst
CBC	Christelijke Bedrijfsgroepen Centrale (1950-1972)
CBK	Stichting Centraal Brouwerij Kantoor (1939)
CBL	Stichting Centraal Bureau Levensmiddelenhandel (1960)
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CDA	Christen-Democratisch Appèl (1980)
CNV	Christelijk Nationaal Vakverbond (1909)
CVNW	Centrale Vereniging van Nederlandse Wijnhandelaren (1950-1999)
DON	Dranken Organisatie Nederland B.V. (1984)
EC	Europese Commissie
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EU	Europese Unie
FAVAD	Vereniging van Fabrikanten van Zwak-Alcoholhoudende en Alcoholvrije Dranken
FGL	Federatie van Organisaties van Groothandelsbedrijven in Levensmiddelen en Aanverwante Artikelen / Federatie van de Groothandel in Levensmiddelen
FNV	Federatie Nederlandse Vakbeweging (1976)
GDH	Vereniging van de Nederlandse Groothandel in Dranken en Horecabenoedigheden (1993)
HACCP	hazard analysis critical control points
HBD	Hoofdbedrijfschap Detailhandel (1956)
HPA	Hoofdproductschap [voor] Akkerbouw[producten] (1954)
HBV	Christelijke Bedrijfsbond voor de Handel, het Bank- en Verzekeringswezen, de Administratieve Kantoren en de Vrije Beroepen (1964-1978)
KHN	Koninklijke Horeca Nederland
KLP	Nederlandse Katholieke Bond van Leidinggevend en Toezichhoudend Personeel (1966-1972)
KVP	Katholieke Volkspartij (1945-1980)
Ministerie van AZ	Ministerie van Algemene Zaken (1947)
Ministerie van BZBPB	Ministerie van Binnenlandse Zaken, Bezitsvorming en Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie (1956-1959)
Ministerie van EZ	Ministerie van Economische Zaken (1946)

Ministerie van HN	Ministerie van Handel en Nijverheid (1945-1946)
Ministerie van LNV	Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1989)
Ministerie van LV	Ministerie van Landbouw en Visserij (1959-1989)
Ministerie van LVV	Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening (1945-1959)
Ministerie van SZ	Ministerie van Sociale Zaken (1971-1981)
Ministerie van SZV	Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid (1951-1971)
Ministerie van SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (1981)
Ministerie van VoMil	Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne (1971-1982)
Ministerie van VROM	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (1982)
Ministerie van VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (1994)
Ministerie van WVC	Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (1982-1994)
MKB	midden- en kleinbedrijf
NCCB	Nederlandse Christelijke Beambtenbond (1952-1964)
NFI	Vereniging Nederlandse Frisdranken Industrie (1993)
NKV	Nederlands Katholiek Vakverbond (1964-1981)
NMa	Nederlandse Mededingingsautoriteit
NVS	Nederlandse Vereniging van Siropenfabrikanten (1992)
NVV	Nederlands Verbond van Vakverenigingen (1906-1981)
ONG	Organisatie-Adviesbureau Nederlandse Groothandel
PB	Productschap voor Bier (1954-2002)
PBO	publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie
PET	polyethyleenterephtalaat
PGD	Productschap voor Gedistilleerde Dranken (1954-2002)
PGF	Productschap voor Groenten en Fruit (1956-1996)
PVC	polyvinylchloride
PW	Productschap Wijn (1993)
PZ	Productschap voor Zuivel (1956)
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu[hygiëne]
SER	Sociaal-Economische Raad (1950)
SNS	Stichting Nederland Schoon (1991)
SVM	Stichting Verpakking en Milieu (1971-1998)
Unie BHP	Unie van Beambten en Hoger Personeel (1967-1972)
Unie BLHP	Unie van Beambten, Leidinggevend en Hoger Personeel (1972-1994)
VBR	vergoeding behandeling (extra) retouremballage
VDN	Vereniging Drankenhandel Nederland
VFFN	Vereniging Frisdrankenfabrikanten Nederland (1979-1988)
VGL	Vereniging van Grootbedrijven in Levensmiddelen
VIGEF	Vereniging van de Nederlandse Groenten- en Fruitverwerkende Industrie
VNO-NCW	Verbond van Nederlandse Ondernemingen-Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (1995)
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (1948)
WTP	Nederlandse Katholieke Bond van Werkmeesters en Ander Toezichthoudend Personeel (1945-1966)

INDEX

- Aalberse Jr., Mr. P.J.M., 13, 14, 16, 23
ABC, 6, 14, 15, 25
Albert Heijn B.V., 52
Albregts, Prof. Dr. A.H.M., 13
Andriessen, Dr. J.E., 17
AWCN, 38, 39, 45, 46, 47, 64
Bavaria B.V., 50
Bavaria N.V., 44
BBM, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18,
20, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 38, 39, 43
Stichting BBM, 38, 59
Stichting Collectieve Reclame BBM, 11
BDA, 58
Becht, Mr. C.J.G., 8, 14
Bedrijfschap voor het Kappersbedrijf, 8
Bedrijfscommissie Frisdranken, 21, 22, 23, 26,
27, 49
Bedrijfscommissie voor de Bierbrouwerijen,
21, 22
Bedrijfscommissie voor de Groente- en
Fruitverwerkende Industrie, 21
Bedrijfscommissie voor de Voeding, 49
Bedrijfsunie voor Fabriekmatige Bedrijven, 5
Berghorst & Zn., Fa. W., 14
Berghorst Sr., A., 14
Bijsterveld, S.Th. van, 15, 26
Boelen B.V., Jacobus, 52
Boer, Mevr. M. de, 55
Borst-Eilers, Mevr. Dr. E., 46
Bottelmaatschappij 'Arnhem' B.V., 28
Braks, Ir. G.J.M., 35
CBC, 6, 14, 15, 25
CBK, 7
CBL, 18, 19, 28, 32, 33, 34, 53, 54, 58, 60, 63
CBS, 42, 43, 44
Christiaanse, Prof. Dr. J.H., 31
CNV BedrijvenBond, 38, 39
CNV, Dienstenbond, 26, 38, 39
CNV, Industrie- en Voedingsbond, 38
CNV, Industriebond, 25, 26
CNV, Vervoersbond, 38
Coca-Cola Beverages Nederland B.V., 36, 52
Coca-Cola Export Corporation Holland
Branch, The, 8, 14, 21
Coca-Cola Nederland B.V., 50
Commissie Verpakkingen, 57, 58
Consumentenbond, 42
Dienstenbureau Groothandel, 62
Dranken Organisatie Nederland B.V., 44
Economische Controledienst, 63
Erasmus, Mr. J.H., 31, 36
Evenhuis, A.J., 35
Fase, Prof. Dr. W.J.P.M., 16
FAVAD, 7, 8
FGL, 18, 60, 61
FNV Bondgenoten, 38, 39
FNV, Dienstenbond, 31, 32, 38, 62
FNV, Industriebond, 27, 32, 38
FNV, Vervoersbond, 39
FNV, Voedingsbond, 39
Franssen, Ing. J.H., 31
GDH, 38, 39, 44, 46, 54, 63
Gijzels, Drs. F.J.W., 20
Ginjaar, Dr. L., 28
Grinten, Prof. Mr. W.C.L. van der, 10
Gruiter, H.J. de, 14
Hattem, L. van, 15
HBD, 60
Heineken Nederland B.V., 43, 50
Hero Conserven Breda, N.V., 5, 11
Hero Nederland B.V., 25, 50
Hooft-van de Akker, Fa. J.A. van 't, 14
Hooij, Th.S.J., 10
Houthoff Buruma, 59
HPA, 18, 19, 59
Interbrew Nederland N.V., 22, 44
Interfris B.V., 23
Jansen, Mr. J.R.A., 25, 29, 30
Keuringsdienst van Waren, 42, 46, 47
KHN, 60, 61
Kievit, Drs. C.J., 9, 11, 14, 17, 22, 23, 28, 30,
33, 37, 38
Koning, Mr. H.E., 29, 30, 31
KVP, 13, 14
Kwatta, N.V. Cacao- en Chocoladefabriek, 24
Lambers, Prof. Drs. H.W., 13
Lambers-Hacquebard, Mevr. Mr. J.J., 28, 29,
30, 31
Liko Frisdranken B.V., 50
Looijen, G.J., 14
Looijen, N.V. Handelmaatschappij v/h L., 14
Lubbers, Drs. R.F.M., 20, 30
Menken Landbouw Holding B.V., 50
Mercurius, 14, 26, 31
Milieudefensie, Vereniging, 57
Ministerie van AZ, 12, 16
Ministerie van BZBPB, 10
Ministerie van EZ, 5, 10, 16, 17, 19, 20, 32,
33, 35, 36, 48, 52, 61
Ministerie van LNV, 36, 41
Ministerie van LV, 16, 32, 33, 35, 36
Ministerie van LVV, 10
Ministerie van SZ, 36
Ministerie van SZV, 10, 16

Ministerie van VoMil, 28, 29, 30, 31
 Ministerie van VROM, 31, 32, 33, 35, 36, 50,
 55, 56, 57, 58
 Ministerie van VWS, 46
 Ministerie van WVC, 36
 MKB-Nederland, Koninklijke Vereniging, 55
 Natuur en Milieu, Stichting, 57
 NCBB, 14
 Nederlandsche Coca-Cola Maatschappij, N.V.,
 5
 Nederlandse Coca-Cola Bottelmaatschappij
 B.V., 34, 36
 Nederlandse Katholieke Middenstandsbond, 10
 NFI, 38, 39, 41, 45, 46, 54, 56, 57, 58, 61, 62,
 63
 NFO Trendbox B.V., 44
 Nijpels, Drs. E.H.T.M., 35
 NKV, Industriebond, 25, 26, 27
 NMa, 54
 Nooij, J.M., 5
 Nutricia, N.V. Verenigde Bedrijven, 48
 NVS, 38, 39, 45
 NVV, 6, 14, 26, 31
 NVV, Industriebond, 25, 26, 27
 Omnidrink Nederland B.V., 22
 ONG, 43
 PB, 7, 11, 14, 35, 58, 59
 Pepsi-Cola International (Seven-Up Nederland
 B.V.), 50
 PGD, 40, 41, 58
 PGF, 18
 Prins Sr., A., 14
 Prins, Fa. A., 14
 Productschap Dranken, 23, 24, 26, 58, 59, 60,
 61, 62, 64
 Commissie Bier, 59
 Commissie Frisdranken en Waters, 59, 60,
 61, 63, 64
 Commissie Gedistilleerd, 59
 Commissie Slijters, 59, 60
 Pronk, J.P., 57, 58
 PW, 40, 41, 58, 59
 Raak Holland B.V., 48
 Ramlösa Hälsobrunn, A.B., 52
 Reitsma, P., 15
 Rémy Cointreau, Groupe, 52
 Riedel Drankenindustrie, 50
 Riedel Limonadefabrieken N.V., 22
 Rijks, C., 5, 6, 7, 9, 10, 11, 14
 RIVM, 32, 33
 Schat, Drs. J.J., 37, 44, 51
 SER, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 47, 48,
 49, 59, 60, 61
 Adviesgroep Hergroepering
 Bedrijfslichamen, 59
 Organisatie-Commissie, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 28,
 29, 33, 34
 Smit-Kroes, Mevr. Drs. N., 30, 31
 Snijder, W., 31, 32, 41, 50, 59, 61, 62
 SNS, 55
 Sociale Verzekeringsraad, 16
 Spadel Nederland B.V., 34, 35
 St. Willibrordus, 6, 13, 14, 15, 25
 Stratum, P.P.F. van, 62
 SVM, 28, 32, 35, 50, 51, 55
 SVM-Pact, 58
 Trendbox B.V., 41
 Tuijn's Limonadefabrieken en Distilleerderijen
 N.V., Van, 11
 Unie BLHP, 25, 26, 32
 Unie, De, 39
 VCM Coberco B.A., 50
 VDN, 60
 Vereenigde Glasfabrieken, N.V., 20, 52
 Verrijn Stuart, Prof. Dr. G.M., 12
 Verwey, Ing. W., 16, 24, 25, 26, 29
 VFFN, 18
 VGL, 18
 Victoria, N.V. Biscuit- en Chocoladefabriek,
 24
 VIGEF, 7, 8
 VNO-NCW, 55
 Vonhoff, H.J.L., 30
 Vries, Prof. Mr. F. de, 10
 Vrumona B.V., 34, 36, 50
 Vrumona N.V., 8, 10, 14, 22
 VVD, 30
 Westerman, J.F.C., 8, 14, 22
 Wiegel, H.J., 31
 Winsemius, Dr. P., 31
 Woltersom, Mr. H.L., 5

Noten

- ¹ Voor het ontstaan en de achtergronden van deze wet: W.J. van Eijkern en G.J. Balkenstein, *De Wet op de Bedrijfsorganisatie* (Alphen aan den Rijn : Samsom, 1950)
- ² Het besluit om tot een bedrijfsschap te komen werd aangenomen met 131 stemmen voor, 8 stemmen tegen, 5 stemmen blanco en 1 ongeldige stem. Het voorstel werd op de algemene ledenvergadering aangeprezen door de adjunct-secretaris van de BBM, Drs. P.M. Speijer. Memorandum 20 april 1950; *Vakblad voor de handel in gedistilleerd, wijn, bier, etc.* 47 (1950) 11 (23 mei) p.209-212.
- ³ Peter Zwaal, *Frisdranken in Nederland : een twintigste eeuwse produktgeschiedenis* (Rotterdam : Stichting BBM, 1993) p.67-91
- ⁴ Ibidem, p.97-125
- ⁵ Ibidem, p.165-172
- ⁶ Ibidem, p.126-128
- ⁷ Brief van Dhr. C. Rijks (secretaris BBM) aan de leden van het dagelijks bestuur, Rotterdam, 26 juli 1951. Voor een korte levensbeschrijving van Rijks: *Drinks* 1 (1976) 6 (maart) p.100-101
- ⁸ Verslag van Dhr. G. Smit (adjunct-secretaris BBM) inzake een bespreking met de Organisatie-Commissie van de SER over het Bedrijfsschap BBM gehouden op 24 juli 1951 te Den Haag
- ⁹ Brief van Dhr. C. Rijks aan Ir. H. Vos (voormalig Minister van HN en kroonlid SER) , Rotterdam, 11 juni 1952; Brief van Ir. H. Vos aan de BBM, Wassenaar, 20 juni 1952
- ¹⁰ Voorontwerp-instellingswet Bedrijfsschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie, Rotterdam, 13 november 1952; Notulen vergadering hoofdbestuur BBM, Rotterdam, 6 mei 1953; Voorontwerp algemene maatregel van bestuur tot instelling van een Bedrijfsschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie, Rotterdam, 11 mei 1953
- ¹¹ *Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie* 3 (1953) 7 (3 juni) p.63-64. Bevoegdheden waarover binnen het BBM-hoofdbestuur ook van gedachten was gewisseld maar die uiteindelijk waren afgefallen, lagen op het vlak van de mechanisatie en rationalisatie van ondernemingen, de normalisatie van bedrijfsmiddelen, de vakopleiding, omscholing en herscholing van personeel, het voorkomen en aanvullen van arbeidstekorten, de werkgelegenheidsverruiming en het voorkomen van werkloosheid alsmede de werkloosheidsvoorziening.
- ¹² Convocatie van Fa. P. de Vries (Apeldoorn), Fa. W.A.M. van de Bergh (Tiel), Fa. H. van der Meulen (Sneek), Fa. Wed. J.A. Schiet (Amsterdam) en Fa. L. Cijvat (Vlissingen). Tiel, 6 juli 1953. Deze vijf bedrijven waren allen Amstel-agent en lid van de Vereniging van Limonadefabrikanten Jel Combinatie Holland. Zie hiervoor: Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.159-160. Merkwaardig is dat de heren Van der Meulen en Cijvat ook deel uitmaakten van het BBM-hoofdbestuur, op grond waarvan zij medeverantwoordelijk konden worden gehouden voor de tekst van het ontwerp-instellingsbesluit.
- ¹³ Notulen vergadering van het dagelijks bestuur van de BBM met enige opposanten van het ontwerp Bedrijfsschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie, Rotterdam, 14 juli 1953; Brief van Drs. F.K. Langemeijer (adjunct-secretaris BBM) aan Dhr. C. Rijks, Rotterdam, 15 juli 1953
- ¹⁴ Memorandum inzake een bezoek van Dhr. C. Rijks en Drs. F.K. Langemeijer aan Fa. P. de Vries (Apeldoorn), Rotterdam, 19 augustus 1953
- ¹⁵ Convocatie van Fa. P. de Vries (Apeldoorn), Fa. W.A.M. van de Bergh (Tiel), Fa. Wed. J.A. Schiet (Amsterdam), Fa. H.J. van der Storm (Haarlem) en Fa. C. van Ewijk (Geldermalsen), Tiel, 5 september 1953. De heren Van der Meulen en Cijvat behoorden niet langer tot de ondertekenaars van deze convocatie. Kennelijk had BBM-secretaris Rijks hen inmiddels indringend verzocht één lijn te trekken met de overige BBM-bestuursleden. In de nadere precisering van bevoegdheden hadden Mr. A. Benders en Mr. J. Bossard van de Amstel Brouwerij N.V. een belangrijk aandeel. Gegeven het feit dat de tegenactie was uitgegaan van vijf Amstel-agenten, mag zulks geen verwondering wekken.
- ¹⁶ Notulen vergadering van het dagelijks bestuur van de BBM met enige opposanten van het ontwerp Bedrijfsschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie, Rotterdam, 22 september 1953; Peter Zwaal, *Honderd jaar BBM : een eeuw organisatiegeschiedenis van frisdrankenindustrie en drankengroothandel* (Rotterdam : Stichting BBM, 2001) p.19
- ¹⁷ Brief van Mr. A.A. Vriesendorp (secretaris CBK) aan de Organisatie-Commissie SER, Amsterdam, 1 juli 1953; Brief van Mr. Dr. D.A. Hoogenraad (secretaris FAVAD) aan de Organisatie-Commissie SER, Rotterdam, 27 november 1953; Brief van Mr. F.J.J. Trapman (secretaris VIGEF) aan de BBM, Leiden, 18 juni 1954
- ¹⁸ Memorandum opgesteld door één der opposanten – vermoedelijk Dhr. P.A.M. van den Bergh – van het ontwerp Bedrijfsschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie inzake de vergadering met het BBM-bestuur op 14 juli 1953
- ¹⁹ *Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie* 4 (1954) 18 (6 november) p.178-179
- ²⁰ Notitie van Drs. F.K. Langemeijer voor de Organisatie-Commissie SER ter nadere toelichting van het ontwerp Bedrijfsschap Bierhandel en Mineraalwaterindustrie, Rotterdam, 28 maart 1955, p.7
- ²¹ Brief van Mr. G.J. Balkenstein (secretaris Organisatie-Commissie SER) aan de BBM, 's-Gravenhage, 27 juni 1955

-
- ²² *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 12 november 1955; *Algemeen Dagblad*, 12 november 1955
- ²³ Brief van Mr. G.J. Balkenstein aan de BBM, 's-Gravenhage, 7 april 1956; Verslag van een onderhoud van Dhr. C. Rijks en Drs. C.J. Kievit (adjunct-secretaris BBM) met Mr. G.J. Balkenstein en Drs. Tieleman (Organisatie-Commissie SER) op 25 april 1956 te Den Haag
- ²⁴ Concept ontwerp-advies tot instelling van een Bedrijfschap voor de Bierhandel en Mineraalwaterindustrie, 's-Gravenhage, 20 december 1956, p.7
- ²⁵ Brief van Mr. G.J. Balkenstein aan de BBM, 's-Gravenhage, 30 mei 1956
- ²⁶ *Nederlandse Staatscourant* 69, 8 april 1957
- ²⁷ Verslag van een onderhoud van Dhr. C. Rijks en Drs. C.J. Kievit met Mr. G.J. Balkenstein en Dhr. P. Reitsma (Organisatie-Commissie SER) op 25 maart 1957 te Den Haag. Over het woord 'frisdrank' en de inburgering daarvan: Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.182 e.v.
- ²⁸ *Het Vaderland*, 10 mei 1957; *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 11 mei 1957
- ²⁹ F. de Vries en Hub.L. Jansen, *Advies tot instelling van een Bedrijfschap voor de Industrie van Koolzuurhoudende Alcoholvrije Dranken en de Bierhandel* ('s-Gravenhage : SER, 1957)
- ³⁰ Notulen algemene ledenvergadering BBM, Scheveningen, Kurhaus, 23 en 24 april 1958, p.17
- ³¹ De door de BBM vastgestelde minimumprijzen waren verankerd in het *BBM-Prijzbesluit 1950*, een kartelregeling die sinds 1 mei 1950 van kracht was. Aangezien zo'n 98% van alle frisdrankproducenten lid was van de BBM, was het een kartelregeling met weinig *outsiders*. Outsiders die zich niet vrijwillig aan de BBM-minimumprijzen conformeerden werden in het gareel gedwongen middels de zogenaamde BOM-conventie (BOM = bestrijding oneerlijke mededinging), een exclusieve verkeersregeling op basis van wederzijdse erkenning tussen frisdrankproducenten en toeleveranciers. Toen Minister zonder Portefeuille Prof. Dr. A.H.M. Albregts (productiviteitsbevordering, publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, middenstandsangelegenheden en kartelbelangen) in 1952 dreigde het *BBM-Prijzbesluit 1950* onverbindend te verklaren – omdat onderzoek had uitgewezen dat de prijzen die krachtens dit besluit werden beschermd geen absolute minimumprijzen waren, althans niet de kostprijzen van de meest efficiënte ondernemingen weerspiegelden – stelde de BBM noodgedwongen haar minimumprijzen naar beneden toe bij. Tegelijkertijd riep de BBM haar leden op om het bestaande prijsniveau te handhaven. Vanaf 5 mei 1952 was dan ook feitelijk sprake van twee soorten minimumprijzen: *beschermd* minimumprijzen, waarvan onderbieding gesanctioneerd was krachtens het *BBM-Prijzbesluit 1950*, en *geadviseerde* minimumprijzen, die zich op een iets hoger niveau bewogen en waarvan onderbieding niet gesanctioneerd was. Handhaving van deze BBM-adviesprijzen werd met andere woorden aan het wijs beleid van de BBM-leden zelf overgelaten. Over het algemeen werden de BBM-adviesprijzen goed nageleefd. Alleen in sommige grote steden en in Zuid-Limburg, waar veel kleine frisdrankproducenten dicht op elkaars lip zaten, werden de BBM-adviesprijzen bij tijd en wijle genegeerd en speelde de concurrentie zich af op het beschermd minimumprijsniveau. *Prijzennota deel I*, nota van Drs. C.J. Kievit, Rotterdam, 3 augustus 1961
- ³² Notitie van Drs. C.J. Kievit voor Mr. P.J.M. Aalberse, [september?] 1960, p.2; Rede van Mr. P.J.M. Aalberse uitgesproken tijdens de eerste openbare vergadering van het bedrijfschap, Den Haag, 25 oktober 1960, p.6
- ³³ Brief van Drs. E.A.V. Vermaas (secretaris Organisatie-Commissie SER) aan de BBM, 's-Gravenhage, 29 september 1958
- ³⁴ *Staatsblad* 1959, 202, p.459-468
- ³⁵ Brief van Dhr. C. Rijks aan Mr. C.J.G. Becht (directeur Vrumona N.V.), Rotterdam, 10 maart 1959. Hoewel de naam 'Bedrijfschap BBM' ongeschikt werd geacht, werd het bedrijfschap incidenteel wel als zodanig aangeduid. *Misset's vakblad voor de handel in gedistilleerd, wijn, bier en frisdranken* 56 (1959) 15 (21 juli) p.354
- ³⁶ Brieven van Dhr. C. Rijks aan Dhr. Groenendaal [waarschijnlijk is Mr. K. Groen bedoeld] (Ministerie van BZBPB), Rotterdam, 13, 20 en 26 maart 1959
- ³⁷ Brief van Drs. W.K.N. Schmelzer (Staatssecretaris van AZ) aan de BBM, 's-Gravenhage, 22 mei 1959
- ³⁸ *Misset's vakblad voor de handel in gedistilleerd, wijn, bier en frisdranken* 57 (1960) 23 (7 november) p.663-667
- ³⁹ Notulen 11^e en 13^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 29 november 1962 en 13 september 1963
- ⁴⁰ Notulen informele bijeenkomsten van BBM en vakbonden, Utrecht, 12 januari en 23 februari 1960, Amsterdam, 23 maart 1960
- ⁴¹ Interview met Dhr. S.Th. van Bijsterveld, Hoogeveen, 9 november 2000
- ⁴² Notulen informele bijeenkomsten van BBM en vakbonden, Utrecht, 23 februari 1960, Amsterdam, 23 maart 1960, Rotterdam, 20 april en 2 juni 1960
- ⁴³ Notulen 6^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 22 november 1961
- ⁴⁴ Notulen 76^e openbare vergadering, Rotterdam, 13 juni 1990
- ⁴⁵ Zwaal, *Honderd jaar BBM*, p.19-22
- ⁴⁶ De Algemene Bond 'Mercurius' (bedrijfsbond van werknemers in de handel, het bank- en verzekeringswezen en de vrije beroepen) veranderde haar naam in NVV-Bond 'Mercurius'.

⁴⁷ De Nederlandse Christelijke Beambtenbond (organisatie voor het administratieve, technische, commerciële, chemische, leidinggevende en toezichhoudende personeel) werd in 1964 herdoopt in Christelijke Bedrijfsbond voor de Handel, het Bank- en Verzekeringswezen, de Administratieve Kantoren en de Vrije Beroepen (HBV). Vanaf 1978 luidde de naam Dienstenbond CNV. Arno Bornebroek, *Gids van de archieven van de christelijke vakbeweging in Nederland* (Amsterdam : Stichting Beheer IISG, 1998) p.92-98

⁴⁸ Dit waren de Nederlandse Katholieke Vereniging van Handelsvertegenwoordigers, Handelsagenten en Verzekeringsinspecteurs 'St. Christoffel', de Nederlandse Katholieke Bond van Administratief, Verkopend en Verzekeringpersoneel 'St. Franciscus van Assisië' en de Nederlandse Katholieke Bond van Werkmeesters en Ander Toezichhoudend Personeel (WTP). St. Franciscus werd in 1963 opgesplitst; met het oog op het bedrijfsschap werd de Katholieke Bond van Administratief en Commercieel Personeel in de Industrie (ACI) aangewezen als erfopvolger. ACI fuseerde in 1967 met de Nederlandse Katholieke Bond van Hogere, Middelbare en Lagere Technici en Chemici 'St. Bernulphus' tot de Unie van Beambten en Hoger Personeel (BHP) – de eerste katholieke bond die de eigen grondslag losliet! De naam van 'St. Christoffel' werd in 1967 gewijzigd in Vereniging van Handelsvertegenwoordigers, Verzekeringsinspecteurs en Leidinggevende Commerciële Buitendienstfunctionarissen 'St. Christoffel'. De Nederlandse Katholieke Bond van Werkmeesters en Ander Toezichhoudend Personeel (WTP) heette vanaf 1967 Nederlandse Katholieke Bond van Leidinggevend en Toezichhoudend Personeel (KLP).

⁴⁹ Tegenwoordig zouden we van 'verkoopmedewerkers buitendienst' spreken.

⁵⁰ Ontwerpadvies van de Organisatie-Commissie van de SER inzake de samenstelling van het Bedrijfschap voor de Industrie van en de Groothandel in Koolzuurhoudende Alcoholvrije Dranken en de Groothandel in Bier (zittingsperiode aanvangende 1 januari 1962), 's-Gravenhage, 27 oktober 1961

⁵¹ Alleen in 1977 en 1979 vonden drie openbare vergaderingen plaats. Dat in 1977 drie openbare vergaderingen werden uitgeschreven was omdat op de najaarsvergadering het quorum niet aanwezig was zodat geen rechtsgeldige besluiten konden worden genomen. Derhalve werd deze vergadering een maand later opnieuw gehouden. Notulen 49^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 17 november 1977; Notulen 50^e openbare vergadering, Utrecht, 14 december 1977

⁵² In 1977 vond de voorjaarsvergadering bijvoorbeeld plaats ten kantore van de Nederlandse Brouwerijen Artois N.V. (Valkenswaard), in 1978 was Vrumona B.V. (Bunnik) gastheer van de voorjaarsvergadering en in 1981 werd die rol vervuld door Hero Nederland B.V. (Breda).

⁵³ De besloten vergaderingen van 24 juni en 10 augustus 1960 vonden plaats vóór de eerste openbare vergadering van het bedrijfsschap en hadden daarom een informeel karakter.

⁵⁴ Zie voor Exota-affaire en frisdrankenaccijns: Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.256-267 en 268-287. De problematiek van de exploderende frisdrankflessen was overigens reeds eenmaal eerder, in 1964, door het bestuur van het bedrijfsschap besproken. Zulks naar aanleiding van een brief van de Adviescommissie Warenwet, die suggereerde dat het wellicht op de weg van het bedrijfsschap lag om een verordening uit te vaardigen ter zake van de maximale hoeveelheid koolzuur in frisdranken. Volgens Drs. C.J. Kievit was echter onnadenkendheid van het publiek en niet een te hoge koolzuurtoevoeging de belangrijkste oorzaak van het exploderen van glazen frisdrankflessen. Brief van Mr. R.A. van Heijningen (Adviescommissie Warenwet) aan het BF, 's-Gravenhage, 11 augustus 1964; *Koolzuurdruk in flessen*, notitie van Drs. C.J. Kievit, Rotterdam, 14 oktober 1964; Notulen 18e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 23 oktober 1964

⁵⁵ Resumé van een oriënterend gesprek der bestuursleden voorafgaand aan de 4e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 15 maart 1961; *Prijzennota deel I*, nota van Drs. C.J. Kievit plus begeleidend schrijven, Rotterdam, 3 augustus 1961

⁵⁶ *Nederlandse Staatscourant* 30 januari 1964, nr.21 en 27 februari 1964, nr.41; *De prijzen voor frisdranken 1964*, notitie van Drs. C.J. Kievit, Rotterdam, 31 januari 1964; *Misset's vakblad voor de handel in gedistilleerd, wijn, bier en frisdranken* 61 (1964) 3 (10 februari) p.55 [hoofdreactioneel artikel waarin de hand van Drs. C.J. Kievit valt te herkennen] en 61 (1964) 8 (20 april) p.247-251[jaarverslag BBM waarin voornoemde notitie van Drs. C.J. Kievit grotendeels is geïncorporeerd]; Notulen 15^e en 17^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 6 februari en 3 juli 1964

⁵⁷ *Nederlandse Staatscourant* 22 december 1964, nr.249; Jaarverslag 1964, p.5-6

⁵⁸ Notulen 43^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 14 november 1974; Jaarverslag 1975, p.8, Jaarverslag 1977, p.1-2 en Jaarverslag 1978, p.7-8

⁵⁹ Notulen dagelijks bestuursvergaderingen, Rotterdam, 7 september 1978 en 20 februari 1979; Notulen 52^e en 53^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 16 november 1978 en 28 maart 1979; *Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie* 28 (1978) 32 (19 september) p.?

⁶⁰ Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.298-301

⁶¹ *De zin van het Bedrijfschap Frisdranken*, notitie van Drs. C.J. Kievit voor de 6^e besloten vergadering, 's-Gravenhage, 6 juni 1969

⁶² *Verordeningenblad Bedrijfsorganisatie*, 22 oktober 1962

-
- ⁶³ *Beschikking statiegeld voor flesschen, kruiken en potten no.1* (Nederlandsche Staatscourant, 7 juli 1942, no.129). Deze departementale beschikking werd in 1943 vervangen door het *Prijvoorschrift 1943 statiegeld flesschen, kruiken en potten* (Nederlandsche Staatscourant, 6 augustus 1943, no.151). Vanaf 1952 werd het statiegeld voor frisdranken geregeld door het HPA middels de *Verordening statiegeld flessen voor alcoholvrije en zwak-alcoholhoudende dranken 1952* (Voedselvoorzieningsblad, 22 maart 1952, no.17). Deze publiekrechtelijke verordening werd spoedig na afkondiging gewijzigd in *Verordening statiegeld flessen voor alcoholhoudende en alcoholvrije dranken 1952* (Voedselvoorzieningsblad, 27 augustus 1952, no.48).
- ⁶⁴ *Verordening PGF 1959, statiegeld flessen en potten* (Verordeningsblad Bedrijfsorganisatie, 30 december 1958)
- ⁶⁵ Flessen met een inhoud tot 60 cl. Dit waren in hoofdzaak flesjes met een inhoud tussen de 18.5 en 30 cl.
- ⁶⁶ Flessen met een inhoud van 60 cl en meer. Dit waren in hoofdzaak flessen met een inhoud van 75 cl en 1 liter.
- ⁶⁷ Bedrijfschap Horeca, Bedrijfschap voor de Groothandel in Kruidenierswaren, Bedrijfschap voor de Groothandel en Tussenpersonen in Groenten en Fruit, Bedrijfschap voor de Detailhandel in Alcoholhoudende Dranken, Bedrijfschap Detailhandel in Melk en Melk- en Zuivelproducten, Bedrijfschap voor de Detailhandel in Aardappelen, Groenten en Fruit.
- ⁶⁸ Notulen vergaderingen Commissie van Advies Statiegeldverordening, Rotterdam, 11 september 1961, 's-Gravenhage, 5 oktober en 9 november 1961; Notulen 1^e, 2^e en 3^e besloten vergadering, 's-Gravenhage, 10 augustus, 18 september en 22 november 1961; Notulen 8^e en 10^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 24 mei en 9 augustus 1962
- ⁶⁹ Notulen 4^e besloten vergadering, 's-Gravenhage, 13 augustus 1962
- ⁷⁰ Meerderheidsadvies en minderheidsadvies van de Commissie van Advies Statiegeldverordening, Rotterdam, [mei] 1962. Alleen het CBL en het Bedrijfschap Detailhandel in Melk en Melk- en Zuivelproducten gaven aan met de statiegeldverhoging te kunnen leven. Zij hadden echter makkelijk praten: anno 1962 verkochten de meeste supermarktondernemers, kruideniers en melkslijters uitsluitend nog grote frisdrankflessen terwijl voor die categorie flessen het statiegeld gelijk bleef; Nota van opmerkingen van het Bedrijfschap Frisdranken naar aanleiding van het meerderheids- en minderheidsadvies van de Commissie van Advies Statiegeldverordening, Rotterdam, 7 augustus 1962; Circulaire van de N.V. Vereenigde Glasfabrieken, Schiedam, maart 1962
- ⁷¹ Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.350-351
- ⁷² Notulen 42^e, 43^e, 45^e en 46^e openbare vergadering, Bodegraven, 4 april 1974, 's-Gravenhage, 14 november 1974, 's-Gravenhage, 13 november 1975 en Barneveld, 18 maart 1976; Jaarverslag 1974, p.1-2, Jaarverslag 1975, p.9 en Jaarverslag 1976, p.8; Notulen vergadering Commissie van Advies Wijziging Statiegeldverordening, Rotterdam, 2 februari 1976
- ⁷³ *Drinks* 1 (1976) 7 (april) p.119-124
- ⁷⁴ Notulen 48^e, 49^e en 50^e openbare vergadering, Valkenswaard, 24 maart 1977, 's-Gravenhage, 17 november 1977 en Utrecht, 14 december 1977; Kort verslag van een hearing inzake box-containers, Rotterdam, 29 september 1977; *Mededelingenblad Bedrijfsorganisatie* 27 (1977) 40 (8 november) p.3-5; Jaarverslag 1977, p.7-8 en Jaarverslag 1992, p.18, 76 en 81
- ⁷⁵ Notulen 11^e, 12^e, 13^e en 14^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 29 november 1962, 13 maart, 13 september en 22 november 1963; Jaarverslag 1963, p.6-7
- ⁷⁶ J.P. Windmuller, C. de Galan en A.F. van Zweeden, *Arbeidsverhoudingen in Nederland* (Utrecht : Het Spectrum, 1990) p.368 e.v.
- ⁷⁷ Jaarverslag 1964, p.14
- ⁷⁸ N.V. Hero Conserven Breda beschouwde zichzelf primair als een producent van groenten- en vruchtenconserven. N.V. Sparks Limonadefabrieken was een dochteronderneming van N.V. Bierbrouwerij 'De Drie Hoefijzers' (Breda).
- ⁷⁹ Jaarverslag 1965, p.7
- ⁸⁰ Jaarverslag 1967, p.6-7 en Jaarverslag 1968, p.8
- ⁸¹ W. Albeda, W.J. Dercksen en F.H. Tros, *Arbeidsverhoudingen in Nederland* (Alphen aan den Rijn : Samsom, 1998⁶) p.157-158
- ⁸² Jaarverslag 1972, bijl.8
- ⁸³ Jaarverslag 1976, p.9 en Jaarverslag 1977, p.8
- ⁸⁴ *De zin van het Bedrijfschap Frisdranken*, notitie van Drs. C.J. Kievit voor de 6^e besloten vergadering, 's-Gravenhage, 6 juni 1969
- ⁸⁵ Deze integratietendens kwam vooral op het conto van bierbrouwerijen, die steeds meer uitgroeiden tot *all round* drankenconcerns met aanmerkelijke belangen in de frisdrankenindustrie, de gedistilleerindustrie, de wijnimporthandel en de drankengroothandel.
- ⁸⁶ Van 1946 tot 1956 had er nog een afzonderlijke CAO voor de frisdrankenindustrie en de drankengroothandel bestaan. Voor wat betreft het administratieve personeel in deze bedrijfstakken had de BBM zich als werkgeversorganisatie reeds in 1949 geconformeerd aan de zogenaamde CAO voor de drankindustrie. Andere

werkgeversorganisatie die deze CAO onderschreven waren de Algemene Vereniging van Distillateurs en Likeurstokers (AVDL), de Vereniging van Fabrikanten van Zwakalcoholhoudende en Alcoholvrije Dranken (FAVAD), de Centrale Vereniging van Nederlandse Wijnhandelaren (CVNW) en de Noordelijke Vereniging van Likeurstokers, Wijnhandelaren, Limonadesiroop- en Vruchtenwijnfabrikanten. Met de BBM vormden deze organisaties de zogenaamde Werkcommissie voor de Drinkindustrie. Vanaf 1956 strekte de CAO voor de drankindustrie zich ook uit tot de handarbeiders in de frisdrankenindustrie en drankengroothandel.

⁸⁷ Notulen 21^e, 24^e en 25^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 25 november 1965, 30 november 1966 en 30 maart 1967

⁸⁸ Brieven aan het BF van Dhr. L. van Hattem (ABC), Amsterdam, 30 januari 1969, Dhr. J. Schotman (CBC), 's-Gravenhage, 7 februari 1969, Dhr. S. Vogelaar (HBV), Amsterdam, 3 maart 1969, Dhr. S.Th. van Bijsterveld (St. Willibrordus), 's-Gravenhage, 12 maart 1969 en Dhr. P.J.M. de Graaf (St. Christoffel), Utrecht, 25 maart 1969

⁸⁹ *De toekomst van het Bedrijfschap Frisdranken*, notitie van Drs. C.J. Kievit voor de 7^e besloten vergadering, 's-Gravenhage, 10 december 1969

⁹⁰ Notulen 6^e, 7^e en 8^e besloten vergadering, 's-Gravenhage, 6 juni 1969, 10 december 1969 en 28 mei 1970; *Drinks* 1 (1975) 1 (september) p.3-5

⁹¹ Overigens komt S.Th. van Bijsterveld, die als vice-voorzitter na Aalberses vertrek vier openbare vergaderingen leidde, de eer toe met deze reeds te zijn begonnen. Notulen 31^e, 33^e en 34^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 24 maart 1969, 10 december 1969 en 19 maart 1970

⁹² Rede van Ing. W. Verwey voor de 35^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 25 november 1970; *Gedistilleerd, wijn, bier en frisdranken* 67 (1970) 26 (21 december) p.1222-1224

⁹³ Rede van Ing. W. Verwey voor de 38^e openbare vergadering, Hoensbroek, 20 april 1972; *Gedistilleerd, wijn, bier en frisdranken* 69 (1972) 10 (8 mei) p.31. De in deze rede door Verwey aangevoerde argumenten waren ontleend aan een notitie van Drs. C.J. Kievit voor de openbare vergadering van 17 november 1971, getiteld *Wegwerpemballage en milieuverontreiniging*.

⁹⁴ Ernest Hueting, Frits de Jong Edz. en Rob Neij, *Naar groter eenheid : de geschiedenis van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen 1906-1981* (Amsterdam : Van Genneep, 1983) p.349 e.v.

⁹⁵ Arno Bornebroek, *De strijd voor harmonie : de geschiedenis van de Industrie- en Voedingsbond CNV 1896-1996* (Amsterdam : Stichting Beheer IISG, 1996) p.325 e.v.

⁹⁶ Jan Peet met medew. van Peter Mertens, *Katholieke arbeidersbeweging dl.2: de KAB en het NKV in de maatschappelijke ontwikkeling van Nederland na 1945* (Baarn : Arbor, 1993) p.319 e.v.

⁹⁷ Tegelijkertijd werd de naam Algemene Nederlandse Bond van Bierhandelaren en Mineraalwaterfabrikanten (BBM) gemoderniseerd tot Algemene Nederlandse Bond van Frisdrankenfabrikanten en Groothandelaren in Dranken (BBM). *Drinks* 2 (1976) 2 (oktober) p.26-29; Zwaal, *Honderd jaar BBM*, p.22-23

⁹⁸ Dit was de gemiddelde 'diensttijd' van werkgevers-bestuursleden en plaatsvervangende bestuursleden tezamen. Laten we de plaatsvervangers buiten beschouwing dan bedroeg de gemiddelde 'diensttijd' zelfs 10,2 jaar!

⁹⁹ Verslagen van besprekingen tussen de voorzitters en secretarissen van PB, PGD en BF, Rotterdam, 2 maart 1973 en Tilburg, 5 oktober 1973; Verslag van een bespreking van de dagelijkse besturen van PB, PGD en BF, 's-Gravenhage, 8 april 1974; Jaarverslag 1975, p.6-7

¹⁰⁰ Notulen 52^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 16 november 1978

¹⁰¹ Notitie van Dhr. S.Th. van Bijsterveld (Industriebond NKV) inzake het groot drankenschap, [Utrecht, april? 1974]; Notulen 49^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 17 november 1977

¹⁰² Brieven van Drs. C.J. Kievit aan Dhr. J.J.A. Dijkman (Industriebond NKV), Rotterdam, 13 september 1977 en 15 maart 1978; Brieven van Dhr. J.J.A. Dijkman aan het BF, Utrecht, 23 september 1977 en 28 maart 1978. In verband met het werkgelegenheidsvraagstuk was het beleid van de Industriebond NKV er juist op gericht het doorwerken na pensionering af te remmen. De Industriebond NKV stelde voor de voorzitter van het PGD te benaderen met het verzoek of deze ook het voorzitterschap van het BF op zich zou willen nemen. De idee hierachter was natuurlijk vooral dat dit het groot drankenschap een stap naderbij zou brengen.

¹⁰³ Notulen 74^e openbare vergadering, Rotterdam, 10 april 1989

¹⁰⁴ Het overleg tussen bedrijfschap en rijksoverheid op dit punt was niet nieuw. Al vanaf 1973 voerde de rijksoverheid hierover met diverse product- en bedrijfsschappen besprekingen. Aanvankelijk werd vooral getracht de afvalstroom globaal te kwantificeren, wat in augustus 1975 leidde tot een eerste inventarisatie: A.G. Homan en W.P. Fornerod, *Resultaten enquête produktschappen inzake afval door verpakkingen* (Delft : Instituut TNO voor Verpakking, 1975)

¹⁰⁵ Naast het BF waren dit het PB, het PGF (de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie waaronder de vruchtensappen- en vruchtendrankenproducenten ressorteerden), het PZ, het PGD en het HPA (waaronder de zogenaamde Commissie voor Wijn ressorteerde, dat als publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie fungeerde voor de wijnimporteurs).

¹⁰⁶ Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.359 e.v.

¹⁰⁷ *Tweede Kamer* 1979-1980, 15800 hoofdstuk XVII, nr. 24; *Algemeen Dagblad*, 26 augustus 1980; *Trouw*, 26 augustus 1980; *NOS-journaal*, 29 augustus 1980; *NRC Handelsblad*, 30 augustus 1980

¹⁰⁸ Notulen 10^e besloten vergadering, Rotterdam, 8 oktober 1980

¹⁰⁹ Brief van Drs. C.J. Kievit aan de SER, Rotterdam, 23 februari 1981

¹¹⁰ Notulen 61^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 16 november 1982; Jaarverslag 1982, p.8-9

¹¹¹ Notulen 59^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 3 november 1981

¹¹² Hoewel Verweys voorzitterschap formeel eindigde per 31 december 1981, leidde hij ook nog de 60^e openbare vergadering van het bedrijf op 23 maart 1982 te Den Haag.

¹¹³ Zwaal, *Honderd jaar BBM*, p.24; Notulen vergadering hoofdbestuur BBM, Rotterdam, 5 en 6 maart 1981;

Brief van Mr. S.J. Rozema (Ministerie van SZ) aan Drs. C.J. Kievit, 's-Gravenhage, 18 maart 1981

¹¹⁴ Notulen vergadering hoofdbestuur BBM, Rotterdam, 15 oktober 1981

¹¹⁵ Mr. H.E. Koning kan zich dit desgevraagd niet herinneren (telefoongesprek 2 juli 2001). H.J.L. Vonhoff was van 1974 tot 1980 burgemeester van Utrecht en van 1980 tot 1996 Commissaris van de Koningin in Groningen. Vonhoff had medio 1975 het gespreksleiderschap aanvaard van de BBM Sectie A, het periodiek overleg van landelijk leverende frisdrankenproducenten dat kort daarop naar de plaats van samenkomst werd omgedoopt tot Sectie Utrecht. In 1977 werd Vonhoff tevens voorzitter van de BBM. Beide functies werden door Vonhoff tot 1993 vervuld. Van 1993 tot 2001 was Vonhoff voorzitter van de NFI en gespreksleider van de Kring Fabrikanten. Zwaal, *Honderd jaar BBM*, p.23-27

¹¹⁶ Notulen 60^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 23 maart 1982

¹¹⁷ Brief van Drs. C.J. Kievit aan Dhr. W. Snijder (vice-voorzitter BF), Rotterdam, 5 november 1982; Brief van Mr. H.E. Koning (Staatssecretaris van Financiën) aan het BF, 's-Gravenhage, 8 november 1982. Als Staatssecretaris van Financiën gaf Koning overigens te kennen dat hij de accijnsverhoging van 1981 wel billijk vond: Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.279-280

¹¹⁸ Brief van Mr. H.E. Koning en Drs. C.J. Kievit aan Mevr. Mr. J.J. Lambers-Hacquebard (Staatssecretaris van VoMil), Rotterdam, 4 oktober 1982; Notulen 11^e besloten vergadering, 's-Gravenhage, 4 oktober 1982.

¹¹⁹ Winsemius heeft zijn visie op milieubeleid achteraf zeer helder te boek gesteld: Pieter Winsemius, *Gast in eigen huis : beschouwingen over milieumanagement* (Alphen aan den Rijn : Samsom H.D. Tjeenk Willink, 1986). Over het gebruik van convenanten: P-J. Klok, *Convenanten als instrument van milieubeleid : de totstandkoming en effectiviteit van acht produktgerichte milieuconvenanten en hierop gebaseerde verwachtingen omtrent de effectiviteit van convenanten* (Enschede : Faculteit der Bestuurskunde Universiteit Twente, 1989)

¹²⁰ Notulen vergadering hoofdbestuur BBM, Rotterdam, 8 november 1982; Brief van Drs. C.J. Kievit aan Mr. H.E. Koning, Rotterdam, 9 november 1982

¹²¹ Notulen 61^e openbare vergadering, 's-Gravenhage, 16 november 1982; Notulen van een nabeschuiving van deze vergadering door het dagelijks bestuur, 's-Gravenhage, 16 november 1982. De 61^e openbare vergadering werd overigens voorgezeten door H.H.W. (Herman) Schiffers, vice-voorzitter van het bedrijf namens de BBM. Vanaf de 62^e openbare vergadering (31 augustus 1983) trad Snijder op als waarnemend voorzitter.

¹²² Franssen was behalve Eerste Kamerlid voor het CDA tevens voorzitter van de Unie BLHP in de regio Limburg en lid van het algemeen bestuur van de Unie BLHP. Christiaanse was tevens hoogleraar belastingrecht te Rotterdam, in welke hoedanigheid hij op 3 april 1968 de algemene ledenvergadering van de BBM had toegesproken over de nieuwe omzetbelasting. *Gedistilleerd, wijn, bier en frisdranken* 65 (1968) 8 (15 april) p.272-273

¹²³ Wiegel was 'terloops' voor deze functie gepolst door zijn collega en partijgenoot H.J.L. Vonhoff. Notulen vergadering hoofdbestuur BBM, Rotterdam, 3 februari 1983

¹²⁴ Interview met Dhr. W. Snijder, Woerden, 10 april 2000 en telefoongesprek met Mr. H.E. Koning, 2 juli 2001. Overigens zat Koning buiten de 11^e besloten vergadering van 4 oktober 1982 ook nog twee vergaderingen van het dagelijks bestuur voor (op 13 en 28 september 1982), tijdens welke vergaderingen de befaamde brief aan Lambers-Hacquebard werd voorbereid.

¹²⁵ Met de kandidatuur van W. Snijder liet de Unie BLHP feitelijk haar kandidaat uit eigen gelederen, Ing. J.H. Franssen, vallen. Franssen had echter als handicap dat hij woonachtig was in Hulsberg (Limburg). Vooral bedrijfsecretaris Kievit drong erop aan dat een voorzitter zou worden gekozen die woonachtig was in het Westen des lands zodat hij met de voorzitter in nauw persoonlijk contact kon staan. Notulen dagelijks bestuursvergadering, Rotterdam, 22 november 1983; Brief van Drs. C.J. Kievit aan bestuursleden en plaatsvervangend bestuursleden van het BF, Rotterdam, 8 december 1983

¹²⁶ Notulen vergadering hoofdbestuur BBM, Rotterdam, 29 februari 1984

¹²⁷ Notulen 64^e openbare vergadering, Rotterdam, 15 maart 1984

¹²⁸ Vanwege zijn bijzondere verdiensten voor het bedrijf werd Snijder op 22 februari 2000 benoemd tot erevoorzitter. Jaarverslag 1999, p.31-32

¹²⁹ Klok, *Convenanten als instrument van milieubeleid*, p.69-127

¹³⁰ De *Gemeenschappelijke Verklaring en Gedragscode Drankenverpakkingen 1985* vormde tevens de uitwerking van de eerder dat jaar tot stand gekomen Europese kaderrichtlijn betreffende verpakkingen voor vloeibare levensmiddelen (Richtlijn 85/339/EEG van de Raad van Europese Gemeenschappen).

¹³¹ Jaarverslag 1990, p.24-25; Jaarverslag 1991, p.14-15; Jaarverslag 1992, p.20-21; Jaarverslag 1993, p.19; Jaarverslag 1994, p.15-16

¹³² Deze terugbrengpremie van $f\ 0,10$ weerspiegelde de restwaarde van een lege PET-fles. Feitelijk bedroeg de restwaarde minder dan $f\ 0,10$. Omdat gevreesd werd dat consumenten voor een stuiver niet de moeite zouden nemen een lege PET-fles te retourneren, werd gekozen voor een terugbrengpremie van een dubbeltje.

¹³³ Jaarverslag 1991, p.16-17 en Jaarverslag 1992, p.23 en 69-71. Wat betreft het geringe marktsucces van de eenmalige 1½ liter PET-fles heeft ook de relatief hoge consumentenprijs (veroorzaakt door de kosten van inzameling) een rol gespeeld, alsmede het achterwege blijven van reclame voor deze fles.

¹³⁴ Brief van Dhr. H.C. Lambregts (secretaris Organisatie-Commissie SER) aan het BF, 's-Gravenhage, 10 juli 1985

¹³⁵ *Staatsblad* 1986, 586

¹³⁶ Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.366-368

¹³⁷ Notulen vergaderingen dagelijks bestuur, Rotterdam, 23 april 1990 en Bunnik, 28 augustus 1990; Notulen 76° en 77° openbare vergadering, Rotterdam, 13 juni 1990 en Sittard, 23 oktober 1990; Jaarverslag 1990, p.22-23 en 57

¹³⁸ Brief van Drs. J.J. Schat (secretaris BF) aan Drs. J.W. Nelson (secretaris Organisatie-Commissie SER), Rotterdam, 6 september 1990

¹³⁹ *Staatsblad* 1991, 527. Voor de definitie van frisdranken en waters werd elegant verwezen naar een tweetal warenwetbesluiten. Frisdranken werden gedefinieerd als “*alle alcoholvrije dranken, als bedoeld in het krachtens de Warenwet vastgestelde Frisdranken- en Siropenbesluit (Besluit van 24 februari 1987, Stb. 137)*”. Onder waters werden verstaan: “*mineraal- en bronwaters als bedoeld in het krachtens de Warenwet vastgestelde Natuurlijk Mineraal- en Bronwaterbesluit (Besluit van 26 juni 1985, Stb. 422), alsmede andere verpakte waters bestemd voor menselijke consumptie*”. Onder andere verpakte waters voor menselijke consumptie werden tafel- en spuitwaters verstaan. Het begrip koolzuurhoudende alcoholvrije dranken verdween overigens niet geheel uit het instellingsbesluit. Abusievelijk bleef het begrip in artikel 3, lid 1a, b en d gehandhaafd.

¹⁴⁰ *Jaarboek Nederlandse frisdrankenindustrie 1995* (Rotterdam : NFI, 1995) p.71

¹⁴¹ Jaarverslag 1998, p.14-15

¹⁴² C.J. Kievit, *Omzien en verschiet : opwellingen bij een afscheid* (Rotterdam : BBM, 1990) p.9

¹⁴³ *PBO-blad* 40 (1990) 37 (17 augustus) p.8-9

¹⁴⁴ Jaarverslag 1991, p.12 en 33-34; Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.381-382

¹⁴⁵ Jaarverslag 1992, p.27

¹⁴⁶ Interview met Dhr. W. Snijder, Woerden, 10 april 2000. Brief van Dhr. G.B. Rijzinga (bestuurder Dienstenbond CNV) aan Dhr. W. Snijder, Amsterdam, 7 december 1992; Brief van Dhr. E.J. Schellenberg (districtbestuurder Industriebond FNV) aan Drs. J.J. Schat, Rotterdam, 2 februari 1993

¹⁴⁷ Notulen 70°, 71°, 72° en 73° openbare vergadering, Rotterdam, 31 maart en 24 november 1987, 11 april 1988 en Barneveld, 6 december 1988; Notulen vergaderingen dagelijks bestuur, Rotterdam, 29 september 1987, 22 februari 1988, 26 september 1988 en 20 februari 1989; Jaarverslag 1988, p.8-9; Brieven van Mr. A.J. de Geus (secretaris Industrie- en Voedingsbond CNV) aan het BF, Nieuwegein, 13 maart 1987 en 7 juli 1988; Brieven van Dhr. F.W. Hanko (voorzitter Industrie- en Voedingsbond CNV) aan het BF, Nieuwegein, 19 februari en 23 juni 1988; Brieven van Drs. C.J. Kievit aan de Industrie- en Voedingsbond CNV, Rotterdam, 23 februari en 16 juni 1988

¹⁴⁸ Interview met Dhr. W. Snijder, Woerden, 10 april 2000

¹⁴⁹ Zwaal, *Honderd jaar BBM*, p.25-26

¹⁵⁰ Brief van Mr. M.E. van Rijn (secretaris NVS) aan Drs. J.J. Schat (secretaris BFW), Rotterdam, 21 september 1992

¹⁵¹ Notulen 82° openbare vergadering, Spa, 26 april 1993

¹⁵² Brief van Dhr. J.W. de Regt (voorzitter AWCN) aan Drs. J.J. Schat, 's-Gravenhage, 16 september 1994

¹⁵³ Notulen 85° openbare vergadering, Capelle aan den IJssel, 22 november 1994

¹⁵⁴ Tinie Akkermans en Henk Kool, *Redelijk bewogen : de koers van de FNV 1976-1999 : van maatschappijkritiek naar zaakwaarneming* (Utrecht : Stichting FNV Pers, 1999); Arno Bornebroek, *Gids van de archieven van de christelijke vakbeweging in Nederland* (Amsterdam : Stichting Beheer IISG, 1998) p.68-86

¹⁵⁵ *Basiscursus frisdrankenindustrie* (Helmond : SBK, 1992¹ en 1996²); *Schakelcursus voor de frisdrankenindustrie* (Woerden : OVD Groep, 1992); *Klantgericht denken en handelen voor de groothandel in dranken* (Woerden : OVD Groep, 1992); *Veilig werken bij de produktie van frisdranken* (Helmond : SBK, 1996); Paul P.M. Willockx, *APF-cursus : analyse van problemen in teamverband in de frisdrankenindustrie* (Helmond : SBK, 1997)

¹⁵⁶ *Arbo-werkboek voor de Nederlandse groothandel in dranken en horecabenoedigheden* (Rotterdam : ArboNed N.V., 1994)

¹⁵⁷ *Arbobeleid en bedrijfshulpverlening in de drankengroothandel : een toelichting op twee peilers van de Arbowetgeving* (Rotterdam : BFW, 1997)

¹⁵⁸ *Bedrijfsnoodplan : handleiding voor de Nederlandse groothandel in dranken en horecabenoedigheden* (Rotterdam : BFW, 1997); *Veilig werken in groothandel voor dranken en horecabenoedigheden* (Helmond : SBK, 1997). Het bedrijfsnoodplan verscheen in juni 1997 en de video over veilig werken werd in januari 1998 gepresenteerd.

¹⁵⁹ *Korte checklist voor de frisdranken en waters-, wijn- en gedistilleerdbranche : 1^e fase* en *Arbo-werkboek voor de frisdranken- en waters-, wijn- en gedistilleerdbranche : 2^e fase* (Rotterdam : BFW / Den Haag : PW / Schiedam : PGD, 1999). Het woord 'branche' in de titel van checklist en werkboek dient vooral te worden opgevat als groothandel. Checklist en werkboek zijn niet bedoeld voor productiebedrijven.

¹⁶⁰ Notulen 99^e en 100^e openbare vergadering, Rotterdam, 26 juni 2001 en 27 november 2001; *Rapportage onderzoek Quick Scan Arbo voor de bedrijfs- en productschappen voor frisdranken en waters, wijn en gedistilleerde dranken* (Rotterdam : Firm Talk, 2001)

¹⁶¹ Notulen vergadering dagelijks bestuur, Rotterdam, 25 april 2000

¹⁶² Anja Berkelaar, *Werkdrukmeter voor de drankengroothandel* (Rotterdam : Firm Talk, 2001); Anja Berkelaar, *Werkdrukmeter voor de frisdrankenproducenten* (Rotterdam : Firm Talk, 2001); BFW-circulaires 31 januari en 10 juli 2001

¹⁶³ *Magazijnmedewerker/heftruckchauffeur ten behoeve van groothandel in dranken* (Helmond : SBK, 1995); *Omscholing tot chauffeur ten behoeve van groothandel in dranken* (Helmond : SBK, 1995); Jaarverslag 1996, p.21, Jaarverslag 1997, p.22 en Jaarverslag 1999, p.23

¹⁶⁴ Het maandelijks onderzoek naar het consumptiegedrag terzake van alcoholhoudende dranken (meer in het bijzonder gedistilleerde dranken) startte in september 1983. Opdrachtgever van dit onderzoek was het PGD. Het onderzoek, waarvan de resultaten werden gepubliceerd onder de naam (*Jaarrapport*) *Alkohol Scanner*, werd tot en met 1990 uitgevoerd door het marktonderzoekbureau Inter/View B.V. Sinds januari 1991 is marktonderzoekbureau Trendbox B.V. – opgericht door voormalig werknemers van Inter/View – met de uitvoering belast en worden de resultaten gepubliceerd onder de naam *Jaarcijfers (continu onderzoek) gedistilleerde dranken*. De maandelijkse peilingen van het consumptiegedrag inzake wijn begonnen in mei 1985. Opdrachtgever was de Commissie voor Wijn van het HPA. De onderzoeksresultaten werden door Inter/View gepubliceerd onder de naam (*Jaarrapport*) *Wijn Scanner*. In 1991 nam Trendbox ook dit onderzoek over en worden de resultaten gepresenteerd onder de naam *Jaarcijfers (continu onderzoek) wijn*. De Commissie voor Wijn van het HPA werd in 1993 omgevormd tot het Productschap Wijn. Ton Schönwetter, *Wijn in het schap : van een Commissie naar een Productschap voor Wijn* (Den Haag : PW, 1993)

¹⁶⁵ Goos Eilander en Petra Wolff, *Liquid intake onderzoek : metingen I-V* (Amsterdam : Trendbox B.V., 1991-1993). De metingen vonden plaats in oktober 1991, mei-juni 1992, oktober 1992, mei 1993 en oktober 1993. De rapporten over metingen III (oktober 1992) en IV (mei 1993) werden overigens niet gepubliceerd onder de titel *Liquid intake onderzoek* maar onder de titel *Drinkgedragontwikkeling in Nederland*. Jaarverslag 1991, p.8-10 en 19, Jaarverslag 1992, p.10-12 en 25, Jaarverslag 1993, p.23; *Nieuwsbrief marktonderzoek*, 10 november 1993

¹⁶⁶ *Life & living rapportage frisdranken* (Amsterdam : Trendbox B.V., 1995). Het onderzoek dat aan deze rapportage ten grondslag lag vond plaats in het najaar van 1994 en werd in feite grotendeels door de NFI gefinancierd. Jaarverslag 1994, p.22

¹⁶⁷ Goos Eilander en Petra Wolff, *Imago onderzoek leidingwater, mineraal-/bronwater met en zonder koolzuur : metingen I-IV* (Amsterdam : Trendbox B.V., 1991-1994). De metingen vonden plaats in oktober-november 1991, september-oktober 1992, november 1993 en november 1994. De rapporten over metingen III (november 1993) en IV (september 1994) werden overigens gepubliceerd onder de titel *Imago onderzoek waters*.

¹⁶⁸ Verslagen Commissie Imago Mineraalwater, Rotterdam, 11 augustus en 22 oktober 1993; Notulen 83^e en 84^e openbare vergadering, Rotterdam, 30 november 1993 en Dongen, 8 juni 1994; Frans van den Mosselaar en Erik Visser, *Message in a bottle : plan van aanpak imagocampagne mineraalwater* (Haarlem : Van Luyken Public Relations & Public Affairs Consultants, 1994)

¹⁶⁹ De serveerwijzer was als *insert* opgenomen in het vakblad *Horeca Nederland* 4 (2001) 5 (mei).

¹⁷⁰ *Plan van aanpak postmixmisbruik 2002*, notitie van Mevr. C. Veraart (BFW), Rotterdam, 13 november 2001

¹⁷¹ Per 1 januari 1992 telde Nederland 20 producenten van frisdranken en waters; 10 daarvan zetten een gedeelte van hun productie af in het buitenland terwijl 3 producenten ook als importeur actief waren. Voorts waren 29 drankengroothandelsbedrijven actief als importeur van frisdranken en hielden zich 22 drankengroothandelsbedrijven bezig met de import van waters. Jaarverslag 1992, p.25 en 92 en Jaarverslag 1993, p.24 en 78-79

¹⁷² De 'registratieverordening' werd overigens in 1992 geheel herzien om haar in overeenstemming te brengen met de vereisten van de *Wet Persoonsregistratie*.

-
- ¹⁷³ Circulaire no. 9001 BBM Kring Groothandel, Rotterdam, 8 maart 1990; P. Rijnhout, *Vergelijking bedrijfsgegevens van de groothandel in dranken* (Rotterdam : BBM, 1990-1992)
- ¹⁷⁴ Brief van Dhr. W.M. Groen in 't Woud (Centrale Drankenhandels Organisatie, Heineken Nederland B.V.) aan Drs. J.J. Schat (BFW), Zoeterwoude, 14 maart 1994
- ¹⁷⁵ *Opzet BFW-omzetstatistiek voor de drankengroothandel*, notitie van Mr. M.E. van Rijn, Rotterdam, 11 april 1994; Notulen 83^e en 84^e openbare vergadering, Rotterdam, 30 november 1993 en Dongen, 8 juni 1994; Notulen vergaderingen dagelijks bestuur, Rotterdam, 19 oktober 1993 en 26 april 1994
- ¹⁷⁶ Jaarverslag 1997, p.8-9 en 24-25, Jaarverslag 1998, p.8-9 en 22, Jaarverslag 1999, p.9-10
- ¹⁷⁷ Brief van Petra Wolff en Sandra Goudkade (NFO Trendbox B.V.) aan Mevr. A.M. Nelck (secretaris GDH), Amsterdam, 14 februari 2001; *GDH-Kwartaalstatistiek : omzetregistratie drankengroothandel* 1 (2002) 1 (januari) en 2 (maart)
- ¹⁷⁸ Jaarverslag 1995, p.19
- ¹⁷⁹ Jaarverslag 1993, p.17 en 43-46, Jaarverslag 1995, p.19-20 en 44-47, Jaarverslag 1996, p.18-19 en 44-48, Jaarverslag 1998, p.16-17 en 46-49, Jaarverslag 1999, p.20-21 en 46-50; NFI-circulaires 5 augustus 1998 (1998/5), 29 april 1999 (1999/2), 12 november 1999 (1999/12) en 1 mei 2000 (2000/3)
- ¹⁸⁰ Jaarverslag 1994, p.19-20 en 48-50, Jaarverslag 1995, p.20 en 48-50, Jaarverslag 1996, p.19-20 en 48-50, Jaarverslag 1997, p.20-21 en 51-54, Jaarverslag 1999, p.21 en 50-53
- ¹⁸¹ Joop Bremer, De frisdrankenbranche, *Journal Warenwet* 2 (2001) 5 (mei) p.11-15, met name p.13
- ¹⁸² Jaarverslag 1993, p.18 en 50-51, Jaarverslag 1994, p.19 en 50-51, Jaarverslag 1995, p.19 en 50-52. De *Verordening inspectiesysteem hervulbare kunststofflessen* treedt niet in technische details, zoals de eisen waaraan een sniffer moet voldoen. Indien wenselijk kunnen deze details bij uitvoeringsbesluit worden geregeld.
- ¹⁸³ *Kadercode frisdranken : handleiding bij de implementatie van HACCP binnen de frisdrankenindustrie* (Rotterdam : NFI, 1996) en *Hygiëncode natuurlijk mineraal- en bronwater : handleiding bij de implementatie van HACCP binnen de industrie voor natuurlijk mineraal- en bronwater* (Rotterdam : NFI, 1997). De *Kadercode frisdranken* zal naar verwachting medio 2002 vervangen worden door een geactualiseerde *Hygiëncode frisdranken* en eind 2002 zal naar verwachting ook een geactualiseerde editie verschijnen van de *Hygiëncode natuurlijk mineraal- en bronwater*.
- ¹⁸⁴ *Hygiëncode groothandel in dranken en horecabenoedigheden : HACCP bij de groothandel in dranken en horecabenoedigheden* (Rotterdam : BFW, 1998)
- ¹⁸⁵ *HACCP-informatiebijeenkomst, 25 september 1998, Restaurant De Punt te Voorthuizen* (Rotterdam : GDH, 1998)
- ¹⁸⁶ *Hygiëncode groothandel in dranken en horecabenoedigheden* (Rotterdam : BFW, 2001²)
- ¹⁸⁷ Jaarverslag 1999, p.22 en Jaarverslag 2000, p.19
- ¹⁸⁸ Jaarverslag 1990, p.19-21
- ¹⁸⁹ Jaarverslag 1992, p.16-17 en 32-33. *Wijziging instellingsbesluit in instellingsverordening*, notitie van Drs. J.J. Schat, Rotterdam, 23 februari 1992
- ¹⁹⁰ Brief van Mr. M. de Vos (directeur Marktwerking Ministerie van EZ) aan BFW, 's-Gravenhage, 25 augustus 1994
- ¹⁹¹ Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.310-311
- ¹⁹² Brief van Drs. J.W. Nelson (secretaris Bestuurskamer SER) aan het BFW, 's-Gravenhage, 16 november 1995; Notulen 87^e openbare vergadering, Rotterdam, 21 november 1995
- ¹⁹³ Brief van Drs. J.W. Nelson aan het BFW, 's-Gravenhage, 2 april 1996
- ¹⁹⁴ In de periode 1979-1982 waren nog twee besloten vergaderingen gehouden. Notulen 10^e besloten vergadering, Rotterdam, 8 oktober 1980; Notulen 11^e besloten vergadering, 's-Gravenhage, 28 september 1982
- ¹⁹⁵ Notulen 64^e openbare vergadering, Rotterdam, 15 maart 1984. Op 30 november 1993 vond voor het laatst een openbare vergadering plaats op de Heemraadssingel.
- ¹⁹⁶ In 1988, 1989, 1990 en 1992 werden najaarsvergaderingen gehouden bij achtereenvolgens Drako Groothandelsgroep (Barneveld), Vrumona B.V. (Bunnik), Drankenindustrie Sittard B.V. (Sittard) en Bavaria B.V. (Lieshout). In 1991 en 1993 werden voorjaarsvergaderingen gehouden bij respectievelijk de Nederlandse Coca-Cola Bottelmaatschappij B.V. (Schiedam) en Spa Monopole N.V. (Spa). In 1994 werden bij wijze van uitzondering beide vergaderingen gehouden bij bedrijven: de voorjaarsvergadering bij Coca-Cola Beverages Nederland B.V. (Dongen), de najaarsvergadering bij Radder Horecare B.V. (Capelle aan den IJssel).
- ¹⁹⁷ De volgende bedrijven en vakbonden zijn sindsdien als gastheer van de voor- resp. najaarsvergadering opgetreden: Hero Nederland B.V. te Breda en Industriebond FNV te Rotterdam (1995), Vrumona B.V. te Bunnik en De Unie te Houten (1996), Dienstbond CNV te Hoofddorp en Drankenindustrie Sittard B.V. te Sittard (1997), Aqua System B.V. te Zoetermeer en De Unie te Houten (1998), Spa Monopole N.V. te Spa en FNV Bondgenoten te Rotterdam (1999), Coca-Cola Enterprises Nederland B.V. te Rotterdam en FNV Bondgenoten te Rotterdam (2001). In 2000 werd eenmalig afgeweken van deze traditie: de voorjaarsvergadering vond plaats bij Frisdranken Industrie Winters B.V. te Maarheeze en de najaarsvergadering werd gehouden bij Dranken

Organisatie Nederland B.V. te Gouda (de overkoepelende werkmaatschappij van drankengroothandelsbedrijven met een Grolsch-agentschap).

¹⁹⁸ Op 19 maart 1991 vergaderde het dagelijks bestuur bij Vrumona B.V. te Bunnik en op 20 april 1995 kwam het dagelijks bestuur bijeen in Hotel Oud-London te Zeist.

¹⁹⁹ Jaarverslag 1996, p.3

²⁰⁰ Jaarverslag 1991, p.15-16 en 46-52

²⁰¹ De Europese kaderrichtlijn betreffende verpakking en verpakkingsafval (Richtlijn 94/62/EG van het Europees Parlement en de Raad) verving de Europese kaderrichtlijn betreffende verpakkingen voor vloeibare levensmiddelen (Richtlijn 85/339/EEG van de Raad van Europese Gemeenschappen), die een veel beperktere strekking had.

²⁰² *Verpakkingsontwikkelingen 1992 : uitvoering Convenant Verpakkingen in beeld* (Den Haag : SVM, 1992) p.21, 52-53 en 60; *Verpakkingsontwikkelingen 1993 : uitvoering Convenant Verpakkingen in beeld* (Den Haag : SVM, 1993) p.36, 52 en 106; *Verpakkingsontwikkelingen 1995 : uitvoering Convenant Verpakkingen in beeld* (Den Haag : SVM, 1995) p.17

²⁰³ Jaarverslag 1991, p.12-13 en 32-37, Jaarverslag 1992, p.18 en 41-43

²⁰⁴ Brief van Mr. M. de Vos (directeur Marktwerking Ministerie van EZ) aan het BFW, 's-Gravenhage, 22 april 1993

²⁰⁵ BFW-circulaire 22 juni 1993

²⁰⁶ Aangetekende brief van Dhr. R.Th. Bijleveld (algemeen directeur Jacobus Boelen B.V.) aan Dhr. W. Snijder, Amsterdam, 15 oktober 1993; Brief van Mr. J.M.E. Feije (De Brauw Blackstone Westbroek) aan Drs. J.J. Schat, Amsterdam, 28 februari 1996; Brief van Mr. L.W.H. van Dijk (Trenité van Doorne) aan Drs. J.J. Schat, Rotterdam, 15 maart 1996; Notitie van Mr. M.E. van Rijn (BFW), Rotterdam 28 maart 1996; Brief van Mr. L.W.H. van Dijk aan Mr. J.M.E. Feije, Rotterdam, 3 juni 1996; Fax van Mr. J.M.E. Feije aan Mr. L.W.H. van Dijk, Amsterdam, 25 juni 1996; Notulen vergaderingen dagelijks bestuur, Rotterdam, 16 april en 8 oktober 1996

²⁰⁷ Jaarverslag 1997, p.19 en 44-45

²⁰⁸ Jaarverslag 1998, p.16 en 42-43

²⁰⁹ Jaarverslag 1994, p. 18 en 51-53, Jaarverslag 1995, p.18 en 52-54

²¹⁰ De *Verordening statiegeld groothandelsverpakkingen 1997* trad eerst op 19 november 1998 in werking.

²¹¹ Jaarverslag 1998, p.16 en 54-55

²¹² Jaarverslag 1999, p.19-20 en 55-56

²¹³ Jaarverslag 1991, p.17, Jaarverslag 1992, p.23-24 en 67-69, Jaarverslag 1993, p.19

²¹⁴ Voor de uitkomsten van dit onderzoek zie: R. Pino, F.P.J. van Alkemade [et al.], *Efficiëntie- en effectiviteitsverbetering in de logistieke retourketen* (Rotterdam : Robert Pino & Company B.V., 1995) en *Twee oplossingsrichtingen voor kostenreductie in de logistieke retourketen dienen de individuele en gemeenschappelijke belangen van de frisdrankenfabrikant en retailer : eindrapport* (Rotterdam : Robert Pino & Company B.V., 1995)

²¹⁵ Zwaal, *Frisdranken in Nederland*, p.351

²¹⁶ Brief van W. Snijder aan Mr. A.W. Kist (NMa i.o.), Rotterdam, 20 november 1997; Brief van Drs. L.H.A. Thijsen (NMa) aan Dhr. W. Snijder, 's-Gravenhage, 15 april 1998

²¹⁷ Verklaringen inzake VBR van Prof. H.J.L. Vonhoff (voorzitter NFI), Rotterdam, 30 juni 1998 en Dhr. J. van den Broek (voorzitter CBL), Leidschendam, 3 juli 1998; Brief van Dhr. A. Voets (Albert Heijn B.V.) aan Dhr. W. Snijder (voorzitter BFW), Zaandam, 16 juli 1998

²¹⁸ Notulen 89^e openbare bestuursvergadering, Zeist, 23 augustus 1996; Brief van Dhr. P.L.M.M. Schraven (DON) aan Mr. M.W. Hornung (secretaris GDH), Bodegraven, 24 september 1996; Brief van Mevr. A. van der Kolk-de Rooij (BGD) aan Dhr. J.P. Eijkelenkamp (voorzitter van de Commissie Markteconomische Zaken GDH), Zwolle, 3 oktober 1996; Fax van Mr. M.W. Hornung (secretaris GDH) aan Drs. M. de Knecht (SER), Rotterdam, 15 oktober 1996; Notulen VBR-overleg NFI-GDH-CBL, Rotterdam, 28 november 1996; Brief van Dhr. A. Csengö (Heineken Nederland B.V.) aan GDH, Zoeterwoude, 5 oktober 1998

²¹⁹ Jaarverslag 1998, p.22-23 en Jaarverslag 1999, p.25-26

²²⁰ Jaarverslag 1997, p.15-17 en 63-74

²²¹ Jaarverslag 1996, p.17 en 44

²²² Notulen vergaderingen evaluatiecommissie PET-flesjes grijze kanaal, Rotterdam, 11 maart 1997 en 6 mei 1998; Advies evaluatiecommissie PET-flesjes grijze kanaal [voorzitter W. Snijder], Rotterdam, 6 mei 1998

²²³ *De status van kleine PET-flesjes*, notitie van Drs. J.J. Schat, Rotterdam, 15 juli 1999

²²⁴ Jaarverslag 1998, p.15 en 44-45

²²⁵ Notulen overleg VROM-SVM-NFI-BFW over kleine PET-flesjes, Den Haag, 7 september 1999

²²⁶ *Compenserende maatregelen kleine PET-flesje*, notitie van Drs. J.J. Schat (NFI), Rotterdam, 7 februari 2000

²²⁷ *Algemeen Dagblad*, *Het Financieel Dagblad* en *De Volkskrant*, 10 maart 2000

-
- ²²⁸ *Overzicht ontwikkeling verpakkingssegmenten frisdranken en waters*, notitie van Dhr. J. Hommes (NFI), Rotterdam, maart 2000. Het aandeel van de eenmalige PET-flesjes in de totale hoeveelheid kunststof verpakkingsmateriaal die in 1999 werd verbrand of gestort was 0,5%.
- ²²⁹ Brief van Mevr. M. Epema-Brugman (voorzitter Commissie Verpakkingen) aan Dhr. J.P. Pronk (Minister van VROM), Utrecht, 25 mei 2000
- ²³⁰ Brief van Dhr. J.P. Pronk (Minister van VROM) aan de voorzitter van de Vaste Commissie voor VROM, Den Haag, 4 juli 2000; *De Telegraaf* en *NRC Handelsblad*, 5 juli 2000
- ²³¹ Geert Bergsma en Berend Potjer, *Compenserende maatregelen voor ½ liter PET-flesjes* (Delft : CE, 2000); *Gerichte aanpak zwerfafval: alternatief voor statiegeld* (SVM-Pact ; Stichting Nederland Schoon, 2001); Brief van Dhr. J.P. Pronk (Minister van VROM) aan de voorzitter van de Vaste Commissie voor VROM, Den Haag, 1 februari 2001; Brief van Drs. J.J. Schat (NFI) aan Drs. F.J.M.C. Tummers (SVM-Pact), Rotterdam, 27 november 2000; Notulen overleg van Mr. J.H. Schraven (VNO-NCW), Drs. F.J.M.C. Tummers en Ir. J.G. Andreae (SVM-Pact) met de Minister van VROM (Dhr. J.P. Pronk) over verlenging van het Convenant Verpakkingen II, Den Haag, 2 april 2001
- ²³² Voor een overzicht van de politieke discussie: K. ten Have [et al.], *Het schap de maat genomen : evaluatieonderzoek naar het functioneren van de produkt- en bedrijfsschappen* (Tilburg : Instituut voor Arbeidsmarktvoorwaarden, 1995); G.S.A. Dijkstra, F.M. van der Meer en J.W. van der Meer [red.], *Produktschappen en bedrijfsschappen onderzocht : het functioneren van bedrijfslichamen als intermediair bestuur* (Alphen aan den Rijn : Samsom H.D. Tjeenk Willink, 1995); Werkgroep Bedrijfsorganisatie [R. Gerritse, voorz.], *Aan de slag : naar een gezamenlijke agenda voor de toekomst van de produkt- en bedrijfsschappen* (Den Haag : SER, 1996); *Toekomst van het PBO-stelsel : advies inzake de toekomst van het PBO-stelsel uitgebracht aan de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid* (Den Haag : SER, 1997)
- ²³³ *Toekomst PBO*, notitie van Drs. J.J. Schat, Rotterdam, 2 juni 1996; Notulen 88^e openbare vergadering, Bunnik, 18 juni 1996
- ²³⁴ Adviesgroep Hergroepering Bedrijfslichamen [Drs. N. Rempt-Halmmans de Jongh, voorz.], *Een schap op maat : rapport inzake de hergroepering van het stelsel van PBO-lichamen*. In: *Hergroepering binnen het PBO-stelsel* (Den Haag : SER, 1997) p.58-62; Notulen 90^e, 91^e en 92^e openbare vergadering, Houten, 26 november 1996, Hoofddorp, 24 juni 1997 en Sittard, 18 november 1997; Notulen vergaderingen dagelijks bestuur, Rotterdam, 19 juni en 30 september 1997; Brief van Drs. J.J. Schat aan Mevr. Drs. N. Rempt-Halmmans de Jongh, Rotterdam, 5 juni 1997; Brief van Dhr. W. Snijder aan Mevr. Drs. N. Rempt-Halmmans de Jongh, Rotterdam, 9 september 1997
- ²³⁵ Bestuurskamer SER [Mr. K.G. de Vries, voorz.], *Standpunt Bestuurskamer over de hergroepering van de product- en bedrijfsschappen*. In: *Hergroepering binnen het PBO-stelsel* (Den Haag : SER, 1997) p.15-21
- ²³⁶ Jaarverslag 1998, p.26-28
- ²³⁷ Jaarverslag 1999, p.29-30 en Jaarverslag 2000, p.28
- ²³⁸ Brief van Mr. M.J. Roos (directeur CBL) aan Dr. W.A.F.G. Vermeend (Minister van SZW), Leidschendam, 26 oktober 2000
- ²³⁹ Notulen 97^e en 98^e openbare vergadering, Maarheeze, 27 juni 2000 en Gouda, 28 november 2000
- ²⁴⁰ Brieven van Drs. J.W. Nelson (secretaris Bestuurskamer SER) aan BFW, 's-Gravenhage, 16 mei 2001, 8 juni 2001, 25 juni 2001 en 28 november 2001
- ²⁴¹ Brieven van Drs. J.W. Nelson aan BFW, 's-Gravenhage, 18 juli 2001 en 20 december 2001
- ²⁴² Brief van Dhr. A.M. Hess (NFI) aan Dhr. P.P.F. van Stratum (voorzitter BFW), Rotterdam, 22 maart 2001; Brief van Drs. J.W. Nelson aan BFW, 's-Gravenhage, 8 juni 2001; *Sportdranken versus energy drinks*, notitie van Mevr. C. Veraart (BFW), Rotterdam, 15 april 2002
- ²⁴³ Notulen vergadering dagelijks bestuur, Rotterdam, 29 september 1998; Notulen 94^e openbare vergadering, Houten, 24 november 1998
- ²⁴⁴ Jaarverslag 2000, p.23-24 en 40-48; BFW-circulaires 11 januari 2000 (2000-1), 29 augustus 2001 (2001-4) en 12 december 2001 (2001-7); Notulen 99^e en 100^e openbare vergadering, Rotterdam, 26 juni 2001 en 27 november 2001
- ²⁴⁵ Jaarverslag 2000, p.22-23 en 49-53
- ²⁴⁶ Notulen 100^e openbare vergadering, Rotterdam, 27 november 2001
- ²⁴⁷ Jaarverslag 2000, p.25
- ²⁴⁸ *Retourtje : lust en last* (Leusden : Turner, 2001); *Rondje! : nieuwsbrief van de GDH 6* (2002) 1 (februari) p.4; Notulen 100^e openbare vergadering, Rotterdam, 27 november 2001
- ²⁴⁹ *Meerjarenraming 2002-2006*, notitie van Dhr. P.P.F. van Stratum en Drs. J.J. Schat, Rotterdam, 27 november 2001